

Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти НАПН України
Відділ економіки вищої освіти

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду
щодо механізмів фінансової автономії закладів вищої освіти:
(частина I): препринт (аналітичні матеріали)

1

Київ – 2018

УДК 336:378.014.543
ISBN 987-617-7486-21-2

Автори: Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник

За редакцією: В. Ковтунця

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України
(протокол № 11/2 від 27.12.2018 року)

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо механізмів фінансової автономії закладів вищої освіти (частина I): препринт (аналітичні матеріали) / Авторський колектив: Ю. Вітренко, І. Власова, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник; за редакцією В. Ковтунця. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2018. – 177 с.

Препринт (аналітичні матеріали) «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо механізмів фінансової автономії закладів вищої освіти» підготовлено за результатами виконання першого етапу наукового дослідження «Механізми розширення фінансової автономії закладів вищої освіти України» (2018-2020 рр.) у Відділі економіки вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України.

На цьому етапі дослідження колективом дослідників зроблено аналіз теоретичних засад та методологічних основ економічної діяльності закладів вищої освіти України та світу, нормативно-правових регуляторів, вимірювання результатів їх економічної діяльності.

Видання буде корисним для дослідників, керівників закладів вищої освіти, посадовців центральних органів виконавчої влади, юридичних і фізичних осіб, зацікавлених у розширенні фінансової автономії ЗВО.

ЗМІСТ

I. Аналіз вимірювання результатів економічної діяльності університетів як суб'єктів (автономних інституцій) сучасної ринкової економіки	4
II. Аналіз ключових європейських і міжнародних документів з питань автономії закладів вищої освіти. Аналіз послуг освіти за джерелами її оплати та рівнями освіти МСКО (2011) в Україні та деяких країнах світу.....	60
III. Правові регулятори економічної діяльності закладів вищої освіти як суб'єктів (автономних інституцій) ринкової економіки: Україна у контексті Європейського простору вищої освіти.	76
IV. Теоретико-методологічні засади функціонування та регулювання організаційного, фінансового та кадрового забезпечення університету як автономної інституції: зарубіжний та вітчизняний досвід	105
V. Методологічні основи економічної діяльності університетів як автономних інституцій в умовах ринкової економіки	134
Додатки	145

Розділ I. Аналіз вимірювання результатів економічної діяльності університетів як суб'єктів (автономних інституцій) сучасної ринкової економіки

Ю. Вітренко
Д. Кірієнко

1.1. Вступ. Актуальність проблеми

Актуальність вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) України обумовлюється та посилюється положеннями нового Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування»¹, яким встановлено нову норму, що «результативні показники бюджетної програми використовуються для оцінки ефективності бюджетної програми за напрямками використання бюджетних коштів і включають кількісні та якісні показники, які визначають результат виконання бюджетної програми, характеризують хід її реалізації, ступінь досягнення цілей державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник бюджетних коштів, досягнення мети бюджетної програми, виконання завдань бюджетної програми, висвітлюють обсяг і якість надання публічних послуг...» (ст. 20)².

Перелік результативних показників щодо кожної бюджетної програми розробляється головними розпорядниками бюджетних коштів згідно з нормативно-правовим актом Міністерства фінансів України.

«...Результативні показники бюджетної програми мають підтверджуватися офіційною державною статистичною, фінансовою та іншою звітністю, даними бухгалтерського, статистичного та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку...» (ст. 20)³.

На наше переконання, наведені вище положення зазначеного Закону вимагають розроблення обґрунтованої системи результативних показників як бюджетних програм, що затверджується в установленому порядку для ЗВО (перш за все, таких як «Підготовка кадрів закладами вищої освіти III-IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики»⁴ та «Дослідження, наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним замовленням, підготовка наукових кадрів, фінансова підтримка преси, розвитку наукової інфраструктури, наукових об'єктів, що становлять національне надбання, забезпечення діяльності Державного фонду фундаментальних досліджень»⁵), так і за видами економічної діяльності, які здійснюють ЗВО, з виділенням для цього бюджетних коштів.

Те, що діюча система результативних показників далека від вимог ринкової економіки та вимог нового Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування»⁶, може переконливо свідчити той факт, що в інформації⁷ Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) про мету, завдання та результативні показники бюджетних програм МОН на 2018 рік у розділі «Продукт» відсутні показники виконання державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою у розрізі ступенів та спеціальностей – головного економічного показника виконання місії ЗВО. Не можна, на наш погляд, обмежуватись показником «середні витрати на навчання одного студента (приведений контингент)» у розділі «ефективність», оскільки в ринковій економіці потрібно вимірювати вартість конкретного продукту – у нашому випадку

¹ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: Закон України від 06.12.2018 р. № 2646-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19>

² Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: Закон України від 06.12.2018 р. № 2646-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19>

³ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: Закон України від 06.12.2018 р. № 2646-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19>

⁴ Кошторис на 2018 рік. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» URL:https://kpi.ua/files/2018-cost_estimate-2201160.pdf

⁵ Кошторис на 2018 рік. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» URL:https://kpi.ua/files/2018-cost_estimate-2201040.pdf

⁶ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування: Закон України від 06.12.2018 р. № 2646-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2646-19>

⁷ Інформація про мету, завдання та результативні показники бюджетних програм на 2018 рік: МОН України. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/budzhet/metazavdannyyaplan2018.pdf>

вартість кожної конкретної послуги у сфері вищої освіти. Саме порівняння фактичної вартості, наприклад, «Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня першого ступеня» у галузі знань «01. Освіта» за спеціальністю «011. Освітні, педагогічні науки»⁸ між відповідними ЗВО може стати основою вимірювання ефективності використання коштів державного бюджету на зазначену мету.

У сучасних ринкових умовах ЗВО (незалежно від форми власності) виступають суб'єктами, які одночасно здійснюють значну кількість видів економічної діяльності та виробляють продукти (товари і послуги) на значні обсяги, як у кількісному, так і у вартісному вимірах. Так, зокрема, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»⁹ задекларував у Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій (далі – ЄДРПО) одночасне здійснення 60 видів економічної діяльності, зазначивши основним видом за кодом КВЕД 85.42 – Вища освіта¹⁰. Загальний обсяг фінансування усіх видів діяльності у 2018 році згідно із затвердженими кошторисами склав понад 1,4 млрд грн¹¹. Київський національний університет імені Тараса Шевченка¹² зазначив 21 вид економічної діяльності із загальним обсягом фінансування понад 1,5 млрд. грн.¹³; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана¹⁴ – відповідно 55 видів економічної діяльності та понад 0,3 млрд. грн.¹⁵; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна¹⁶ – 6 видів економічної діяльності та 715 млн. грн.¹⁷; Національний університет «Львівська політехніка»¹⁸ – 18 видів економічної діяльності та відповідно 825 млн. грн.¹⁹.

1.2. Застосування збалансованої системи показників

Безумовно, розгляд вимірювання результатів економічної діяльності суб'єктів сучасної ринкової економіки неможливий без розгляду концептуальних засад та положень Збалансованої системи показників (Balanced Scorecard) (далі – ЗСП). Збалансована система показників розроблена Р. Капланом і Д. Нортоном, які назвали новий інструмент «Збалансована система показників», а пізніше коротко описали концепцію у першій з трьох статей в Harvard Business Review: The Balanced Scorecard – Measures That Drive Performance²⁰. Р. Каплан та Д. Нортон стверджували «...Протиріччя між непереборною силою, направленою на створення широких конкурентних можливостей, і неворотною моделлю фінансової бухгалтерської звітності слугувало причиною створення дещо синтезованого явища: збалансованої системи показників ефективності»²¹. На думку авторів, ЗСП «...забезпечує менеджмент універсальним механізмом, який інтерпретує світогляд і стратегію компанії через набір взаємопов'язаних показників»²².

Проте, як зазначив П. Нівен у передмові книги «Збалансована система показників для державних і неприбуткових організацій»²³, керівники таких організацій неохоче сприймали систему показників, запропоновану Р. Капланом та Д. Нортоном перш за все на тій підставі, що бажання оцінювати їх діяльність як суб'єктів економічної діяльності «...може привести до відхилення від істинного курсу

⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про застосування переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (№ 266 від 29 .04.2015 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-n>

⁹ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: www.kpi.ua

¹⁰ Міністерство юстиції України, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch>

¹¹ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: www.kpi.ua

¹² Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: www.univ.kiev.ua

¹³ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: www.univ.kiev.ua

¹⁴ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. URL: www.kneu.edu.ua/

¹⁵ Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. URL: www.kneu.edu.ua/

¹⁶ Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: www.univer.kharkov.ua/ua

¹⁷ Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: www.univer.kharkov.ua/ua

¹⁸ Національний університет «Львівська політехніка». URL: <http://lp.edu.ua/lp>

¹⁹ Національний університет «Львівська політехніка». URL: <http://lp.edu.ua/lp>

²⁰ Robert S. Kaplan and David P. Norton, «The Balanced Scorecard – Measures That Drive Performance» Harvard Business Review, January – February 1992: pp. 71-79.

²¹ Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. 2-е изд., испр. и доп. /Пер. с англ. М.Павловой. М.: ЗАО «Олимп – Бизнес», 2013. 314 с.: ил. С. 12.

²² Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. 2-е изд., испр. и доп. /Пер. с англ. М.Павловой. М.: ЗАО «Олимп – Бизнес», 2013. 314с.: ил. С. 28.

²³ Нівен Пол Р. Збалансована система показників для державних і неприбуткових організацій / під ред. О.Б. Максимової. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2005. 336 с.

організації, орієнтованої в першу чергу на виконання своєї місії...»²⁴. Таке розуміння спонукало П. Нівена до спроби змінити ці та подібні їм погляди, довести, що ЗСП може однаково успішно використовуватись і у державних неприбуткових (некомерційних) організаціях. Більше того, П. Нівен стверджує, що «Немає причин вважати, що некомерційні організації, розв'язуючи практично ті ж завдання, не зможуть отримати таку ж, якщо не більшу, користь від використання збалансованої системи показників»²⁵. Важливо при цьому привернути увагу до того, що П. Нівен у своїй роботі на підставі даних Внутрішньої податкової служби США до сектору неприбуткових організацій відносить і освітні заклади²⁶. Разом із тим слід зазначити, що безпосередньо систему показників результатів економічної діяльності у сфері вищої освіти автор не розглядав.

Наведене вище дає нам достатньо підстав сформулювати таке визначення:

Збалансована система показників ЗВО України – інструмент для реалізації стратегії та місії закладу вищої освіти шляхом впровадження набору показників, які надають можливість вимірювати ефективність досягнення цілей стратегії, використання людських, фінансових та матеріально-технічних ресурсів, які залучаються закладом вищої освіти як суб'єктом економічної діяльності.

1.3. Проблема рейтингування університетів

Слід торкнутися ще однієї важливої складової діяльності сучасних ЗВО – їх рейтингування. Сучасна ринкова економіка характеризується величезною кількістю товарів і послуг, що надходять на сучасні глобальні та національні ринки у результаті економічної діяльності великої кількості їх виробників. Це об'єктивно породжує економічну конкуренцію між виробниками товарів і послуг щодо здобуття певних економічних вигод завдяки їх власним досягненням. Одним із сучасних засобів конкурентної боротьби виробників товарів і послуг між собою виступає рейтингування – інституціональний засіб унормування економічної конкуренції.

Згідно із засадами Системи національних рахунків 2008 (СНР 2008)²⁷ заклади вищої освіти (ЗВО) ідентифікуються як інституціональні одиниці, основною метою яких є виробництво і надання послуг вищої освіти відповідно до визначених у законному порядку стандартів вищої освіти та можливих додаткових вимог, сформульованих замовником у документі щодо виконання замовлення (договір, угода, контракт) та зареєстрованих у законному порядку²⁸. Відповідно до даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань²⁹ усі ЗВО України основним видом діяльності зареєстрували діяльність за кодом «КВЕД 85.42. Вища освіта» (основний вид економічної діяльності, який визначається як «...вид діяльності суб'єкта, на який припадає найбільший внесок у валову додану вартість...»)³⁰. Практично всі ЗВО зареєстрували і діяльність за кодом «КВЕД 72. Наукові дослідження і розробки», яка згідно положень КВЕД при характеристиці усіх видів економічної діяльності ЗВО відноситься до другорядних видів, тобто, «...будь-які інші (крім основного) види економічної діяльності суб'єкта з виробництва товарів або надання послуг»³¹. Серед інших другорядних видів економічної діяльності деякими ЗВО зареєстрована зокрема, діяльність за кодом:

- «85.31. Загальна середня освіта»;
- «85.32. Професійно-технічна освіта»;

²⁴ Нівен Пол Р. Збалансована система показників для державних і неприбуткових організацій / під ред. О.Б. Максимової. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2005. 336 с. С. ix.

²⁵ Нівен Пол Р. Збалансована система показників для державних і неприбуткових організацій / під ред. О.Б. Максимової. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2005. 336 с. С. ix.

²⁶ Нівен Пол Р. Збалансована система показників для державних і неприбуткових організацій / під ред. О.Б. Максимової. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2005. 336 с., с. 30

²⁷ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою світового банку.- URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>

²⁸ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – 187 с. URL: http://ihed.org.ua/images/biblioteka/mon_Ek_vidnosyny_VO-Ukrainy_Modernizac_IVO-2017-179p_avtors-kolektiv.pdf, С.31.

²⁹ Міністерство юстиції України, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань URL: <https://usr.miniust.gov.ua/ua/freesearch>

³⁰ Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010.- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>

³¹ Методологічні положення щодо визначення основного виду економічної діяльності підприємства Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010.- URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/fin25473?an=58&ed=2006_12_14

- «85.53. Діяльність шкіл із підготовки водіїв транспортних засобів»;
- «58.11. Видання книг»;
- «58.12. Видання довідників і каталогів»;
- «58.13. Видання газет»;
- «58.14. Видання журналів і періодичних видань»;
- «58.19. Інші види видавничої діяльності»;
- «55.10. Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення»;
- «68.20. Надання в оренду і експлуатацію власного чи орендованого майна» та ряд інших видів економічної діяльності.

На наш погляд, на основі викладеного вище, у нас є достатньо підстав розглядати рейтингування університетів як один із інституціональних засобів унормування економічної конкуренції ЗВО за одержання переваг (вигод) від реалізації вироблених ними товарів і послуг (продуктів), перш за все на ринках послуг вищої освіти як основного виду їх економічної діяльності за кодом «КВЕД 85.42. Вища освіта» та ринках послуг щодо наукового досліджування та експериментального розроблення за кодом «КВЕД 72. Наукові дослідження і розробки».

Метою змагання (економічної конкуренції) між ЗВО є (на підставі доказових вимірювань досягнень університетів) визначення їх місця у конкурентній боротьбі за можливість претендувати на одержання певних економічних переваг (вигод).

Проте, до цього часу навіть єдиний розроблений у відповідності до міжнародних стандартів національний рейтинг «Топ – 200 Україна»³², на наш погляд, практично не містить показників результатів економічної діяльності ЗВО. Для прикладу, THE World University Rankings³³ передбачає такі вимірювання³⁴:

- оцінка якості освіти випускників роботодавцями (тобто, якість послуг у сфері вищої освіти);
- розмір прибутку від дослідницької діяльності у перерахунку на одного наукового працівника;
- розмір прибутку університету на одного співробітника.

1.4. Попередні висновки

На наше переконання, наведене вище дає достатньо підстав сформулювати проблему наступним чином: діюча система вимірювання результатів економічної діяльності ЗВО України не відповідає концептуальним засадам сучасної ринкової економіки.

Основними ознаками невідповідності є:

- відсутність нормативно-правового визначення понять «послуга у сфері вищої освіти» та «послуга щодо наукового дослідження та експериментального розроблення»;
- діюча система бухгалтерського обліку у державних і комунальних ЗВО України не передбачає можливості сформувати належну інформацію щодо виробництва послуг у сфері вищої освіти як результатів основного виду економічної діяльності за кожним ступенем вищої освіти, за кожною спеціальністю та по кожному задекларованому другорядному виду економічної діяльності;
- відсутність збалансованої системи показників, яка б надавала можливість здійснювати аналіз ефективності використання трудових, матеріально-технічних та фінансових ресурсів, оцінювати економічні досягнення ЗВО у конкуренції за можливість претендувати на одержання певних економічних переваг (вигод).

Враховуючи постійно зростаючий вплив результатів діяльності ЗВО на соціальний і економічний розвиток країни, вважаємо, що сформульована вище проблема має достатньо підстав бути віднесеною до числа актуальних.

³² Топ – 200 Україна.- URL: <http://www.euroosvita.net/reyt/>

³³ THE World University Rankings .- URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings>

³⁴ С.В. Курбатов, Феномен університету в контексті часових та просторових викликів: монографія/Суми: 2014. 262 с.

1.5. Система національних рахунків 2008 (СНР-2008) та інші стандартизовані підходи до вимірювання результатів економічної діяльності

У сучасній економічній теорії та практиці стандартним набором рекомендацій для розрахунку показників вимірювання результатів економічної діяльності виступає Система національних рахунків 2008 (далі - СНР 2008)³⁵ (System of National Accounts 2008)³⁶. Зазначені рекомендації сформульовані у формі системи концепцій, визначень, класифікацій і правил ведення рахунків, які складають узгоджений на міжнародному рівні (Європейська Комісія, Міжнародний валютний фонд, Організація економічного співробітництва і розвитку, Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк) стандарт розрахунку такого показника як валовий внутрішній продукт (ВВП) – найбільш часто використовуваний індикатор результатів економічної діяльності. СНР 2008 призначена для економічного аналізу, прийняття рішень та розроблення економічної політики незалежно від галузевої структури або рівня економічного розвитку країни, а її основні концепції і визначення засновані на економічній теорії і принципах, які мають універсальний характер, і не залежать від конкретних економічних умов, в яких вони використовуються³⁷. Класифікації і правила ведення рахунків є універсальними, їх можна застосовувати як на рівні окремих економічних суб'єктів (як вони визначені у СНР 2008), інституціональних одиниць, так і груп таких одиниць (інституціональних секторів)³⁸.

Як встановлено концептуальними засадами СНР 2008 – «...вимірювання виробництва товарів і послуг»³⁹, при цьому підкреслюється, що вимірюється не сам процес виробництва, а його результат: «усі вироблені товари і послуги повинні бути такими, щоб їх можна було продати на ринку або, принаймні, щоб одна одиниця могла надати їх іншій одиниці за плату або безоплатно. У СНР 2008 у межі сфери виробництва включається усе виробництво товарів і послуг, фактично призначених для реалізації на ринку шляхом продажу за гроші, або обміну по бартеру. Сфера виробництва також включає усі товари і послуги, які надаються безоплатно органами державного управління або НКОДГ (некомерційними організаціями, які обслуговують домашні господарства) окремим домашнім господарством або суспільству в цілому»⁴⁰.

Питанням вимірювання результатів економічної діяльності у сфері вищої освіти у СНР 2008 приділена значна увага з наведенням конкретних прикладів. Так, зокрема, у главі 6 «Рахунки виробництва» у розділі В «Концепція виробництва»⁴¹ наведено достатньо обґрунтоване концептуальне визначення послуг освіти як результатів виробничої діяльності ЗВО, що вносить зміни в інтелектуальний стан окремих осіб. У главі 4. «Інституціональні одиниці і сектори» та главі 23 «Некомерційні організації»⁴² при характеристиці некомерційних організацій викладені положення, щодо яких заклади освіти мають усі підстави для віднесення їх до таких організацій (НКО), які мають право одержувати доход (прибуток) від своєї виробничої діяльності без права розподілу доходу (прибутку) між працівниками НКО. Глава 29 «Сателітні рахунки та інші розширення»⁴³ викладена можливість складання сателітного (допоміжного) рахунку в освіті, який передбачає відповідну деталізацію виробництва послуг освіти, груп виробників, ефективність процесу виробництва і розподілу ресурсів.

³⁵ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою світового банку.- URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>

³⁶ System of National Accounts 2008.- URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>

³⁷ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою світового банку.- URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> гл. 1

³⁸ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> гл. 1 п. 1.4

³⁹ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> , гл. 1 ,п .1.40

⁴⁰ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> , гл. 1, п. 1.6

⁴¹ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> , гл. 6

⁴² Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> , гл. 4, гл. 23

⁴³ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> гл. 29

У Європейському Союзі діє Європейська система національних та регіональних рахунків 2010 (European System of National and Regional Accounts (ESA 2010)⁴⁴, яка концептуально узгоджена з СНР 2008. Певні відмінності ESA 2010 не торкаються безпосередньо положень економічної діяльності у сфері освіти, що дає нам підстави взяти за методологічну основу концептуальні положення СНР 2008.

У СНР 2008 та ESA 2010 ЗВО розглядаються як невід’ємна складова загальної сукупності усіх інституціональних одиниць країни, які здійснюють виробництво послуг у сфері вищої освіти (основний вид економічної діяльності), товарів і послуг другорядних видів економічної діяльності (у тому числі послуг щодо наукового дослідження і експериментального розроблення), що включаються до ВВП країни.

Головною класифікацією видів економічної діяльності, на основі якої побудовані інші статистичні економічні класифікації, виступає Міжнародна стандартна класифікація усіх видів економічної діяльності (МСОК)⁴⁵, четвертий переглянутий варіант (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC) rev. 4)⁴⁶. Основна мета цієї класифікації полягає у тому, щоб надати у розпорядження статистиків набір критеріїв видів економічної діяльності, який може бути використаний при зборі та наданні статистичних даних, класифікованих по видах такої діяльності⁴⁷. У Європі відповідно до ISIC rev.4 діє Статистична класифікація видів діяльності Європейського співтовариства, версія 2 (Statistical classification of economic activities in the European Community (NACE rev.2))⁴⁸.

В Україні національна Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД)⁴⁹ створена на основі NACE rev.2. Основне призначення КВЕД – визначити та кодувати основні та другорядні види економічної діяльності. Використання КВЕД передбачає дотримання методологічних правил, структури класифікації та визначення меж між позиціями тощо. КВЕД згармонізовано з ISIC rev.4 та NACE rev.2.

За ієрархією системи кодування КВЕД на найвищому рівні (секція) складається із 21 видів, серед яких окрема позиція відведена секції Р – Освіта, розділ 85 «Освіта»⁵⁰. У свою чергу, розділ 85 «Освіта» складається із 6 груп (з яких визначена окремо група 85.4 «Вища освіта» у складі 2-х окремих класів: 85.41 «Професійно-технічна освіта на рівні вищого професійно-технічного навчального закладу», 85.42 «Вища освіта»).

Вимірювання результатів економічної діяльності конкретних інституціональних одиниць одне із важливих місць займає визначення основного виду діяльності – це вид діяльності, «...на який припадає найбільший внесок у додану вартість ...»⁵¹. ЗВО при поданні відповідних документів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДРПО) вказують, як правило, основним видом економічної діяльності за кодом КВЕД 85.42 «Вища освіта». Виходячи із наведеного вище положення стосовно основного виду діяльності, об’єктивно виникає необхідність мінімум раз на рік розраховувати конкретне значення його внеску у загальному обсязі валової доданої вартості (далі – ВДВ) ЗВО.

Відповідно до положень класифікацій ISIC rev.4, NACE rev.2., КВЕД розроблені та затверджені наступні стандартні класифікації товарів і послуг:

- Класифікатор основних продуктів (КОП)⁵² (Central Product Classification (CPC) Version 2.1)⁵³;
- Державний класифікатор продукції та послуг, (ДКПП ДК 016:2010)⁵⁴.

⁴⁴ European System of National and Regional Accounts (ESA 2010) - URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-02-13-269>

⁴⁵ Міжнародна стандартна класифікація усіх видів економічної діяльності / МСОК. - URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/seriesm_4rev4r.pdf

⁴⁶ International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC) rev. 4) - URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesM/seriesm_4rev4e.pdf

⁴⁷ International Standard Industrial Classification of All Economic Activities (ISIC), Rev. 4 URL: <https://unstats.un.org/unsd/publications/catalogue?selectID=396>

⁴⁸ Statistical classification of economic activities in the European Community (NACE rev.2).- URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5902521/KS-RA-07-015-EN.PDF>

⁴⁹ Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) - URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html

⁵⁰ Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД) - URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/SECT/KVED10_P.html

⁵¹ Національний класифікатор України Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>

⁵² Классификация основных продуктов (CPC).- URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_77ver1_1r.pdf

⁵³ Central Product Classification (CPC) Version 2.1), United Nations, New York, 2015.- URL: <https://unstats.un.org/unsd/classifications/unsdclassifications/cpcv21.pdf>

⁵⁴ Національний класифікатор України Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010.- URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10>

Як і у КВЕД, ДКПП на найвищому ієрархічному рівні складається із 21 секції, серед яких окрема позиція відведена секції «Р», розділ 85 «Послуги у сфері освіти»⁵⁵, до якого входять 6 груп, у тому числі група 85.4 «Послуги у сфері вищої освіти». Зазначена група поділяється на 2 класи: 85.41 – «Послуги у сфері післяшкільної освіти неуніверситетського рівня» та 85.42 «Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня» з подальшим поділом на категорії та підкатегорії. Саме віднесені до класу 85.42 «Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня» характеризують результати економічної діяльності основного виду економічної діяльності ЗВО України.

Загальна система вимірювання результатів економічної діяльності ЗВО може бути представлена наступним чином (табл. 1):

Таблиця 1

Загальна система вимірювання результатів економічної діяльності ЗВО

Код ДКПП	Продукти (товари і послуги), як результат економічної діяльності закладів вищої освіти
Основний вид економічної діяльності ЗВО	
85.42	Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня
Другорядні види економічної діяльності ЗВО	
72	Послуги щодо наукового дослідження та експериментального розроблення секції М «Послуги професійні, наукові та технічні»
58	Послуги видавничі секції J «Послуги телекомунікаційні та інформаційні»
55.1	Послуги готелів і подібних засобів тимчасового розміщення розділу 55 «Послуги щодо тимчасового розміщення» секції I «Послуги щодо тимчасового розміщення та забезпечення харчування»
88.99	Послуги щодо соціальної допомоги без забезпечення проживання, інші, н.в.і.у., група 88.9 «Послуги щодо соціальної допомоги без забезпечення проживання, інші», розділ 88 «Послуги щодо соціальної допомоги без забезпечення проживання», секція Q «Послуги у сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги» (соціальні стипендії за класифікацією бюджетних видатків)

Складено автором за даними джерела⁵⁶

Деталізацію послуг у сфері вищої освіти університетського рівня (код 85.42) як основного виду економічної діяльності, на наше переконання, слід здійснювати відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти (International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO⁵⁷ (МСКО)⁵⁸), Національної рамки кваліфікацій (НРК)⁵⁹ та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти⁶⁰, що затверджені постановами Кабінету Міністрів України. У табл. 2 наведено приклад деталізації послуг у сфері вищої освіти університетського рівня з урахуванням положень МСКО, НРК та Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти:

⁵⁵ Державний класифікатор продукції та послуг, (ДКПП ДК 016:2010).- URL: <https://dkpp.rv.ua/index.php?search=85&type=code>

⁵⁶ Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 URL: <https://dkpp.rv.ua/>

⁵⁷ International Standard Classification of Education. ISCED 2011 / UNESCO.- URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>

⁵⁸ Международная стандартная классификация образования 2011 МСКО 2011.- URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/isced-2011-ru.pdf>

⁵⁹ Національна рамка кваліфікацій (НРК).- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>

⁶⁰ Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти .- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>

Код за ДКПП	Найменування послуги вищої освіти	Назва спеціальності відповідно до Переліку галузей знань та спеціальностей за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти	
		Код галузі	Код спеціальності
85.42	Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня		
85.42.01	Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня галузі знань «Освіта»	01 «Освіта»	
85.42.01.011	Послуга у сфері вищої освіти університетського рівня галузі знань «Освіта», за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки»	01 «Освіта»	011 «Освітні, педагогічні науки»
85.42.01.012	Послуга у сфері вищої освіти університетського рівня галузі знань «Освіта», за спеціальністю «Дошкільна освіта»	01 «Освіта»	012 «Дошкільна освіта»
...	...	...	...
85.42.29.292	Послуга у сфері вищої освіти університетського рівня галузі знань «Міжнародні відносини», за спеціальністю «Міжнародні економічні відносини»	29 «Міжнародні відносини»	292 «Міжнародні економічні відносини»
85.42.29.293	Послуга у сфері вищої освіти університетського рівня галузі знань «Міжнародні відносини», за спеціальністю «Міжнародне право»	29 «Міжнародні відносини»	293 «Міжнародне право»

Складено автором за даними ⁶² (повна версія таблиці за посиланням)

Як зазначалось вище, в основі СНР 2008 є «...вимірювання виробництва товарів і послуг»⁶³, це обумовлює необхідність формування визначень товарів і послуг, як результатів економічної діяльності. У главі 6 «Рахунки виробництва» п. 6.17 та п. 6.18, наведено наступне визначення послуги та його обґрунтування «Послуга є результатом виробничої діяльності, яка змінює стан споживаючих одиниць або сприяє обміну продуктами або фінансовими активами...»⁶⁴. У п.6.17 зазначено: «Послуги, які викликають зміни стану одиниць, є випуском, що виробляється на замовлення, і зазвичай викликають зміни у стані споживаючих одиниць у результаті діяльності виробників відповідно до попиту споживачів. Послуги викликаючи зміни у стані одиниць не є окремими об'єктами, у відношенні яких можуть бути встановленні права власності. Вони не можуть надаватись з відривом від виробництва. До того часу, коли їх виробництво завершено, вони повинні бути уже надані споживачам. Зміни у стані, заради яких споживачі послуг звертаються до виробників, можуть приймати багато різних форм, наведених нижче:

а) зміни у стані споживчих товарів: виробники працюють безпосередньо з товарами, які належать споживачам, здійснюють їх транспортування, чистку, ремонт або інші види їх трансформації;

б) зміни у фізичному стані окремих осіб: виробник перевозить окремі особи, надає їм місце проживання, забезпечує їх терапевтичним чи хірургічним лікуванням, поліпшує їх зовнішній вигляд;

с) зміни в інтелектуальному стані окремих осіб: виробник надає освіту, інформацію, консультації, розваги або аналогічні послуги, які передбачають особистий безпосередній контракт»⁶⁵.

⁶¹ Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти .- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>

⁶² Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: колект. монографія / за ред. Ю. Вітренка. Київ: 2017. 187 с.

⁶³ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою світового банку гл.1 п.1.40 URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>

⁶⁴ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою світового банку гл.1 п.1.40 URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>

⁶⁵ Система національних рахунків 2008 прийнята ООН, Європейською комісією, ОЕСР, МВФ, Групою світового банку гл.1 п.1.40 URL:<https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>

1.6. Пропозиції формування системи показників економічної діяльності у сфері вищої освіти

На наше переконання, наведене визначення та його обґрунтування дає вичерпні положення, у межах яких ми можемо сформулювати визначення послуг у сфері вищої освіти, як результатів економічної діяльності ЗВО, що характеризують основний вид такої діяльності. Крім того, зазначене визначення має бути методологічною основою і для визначення результатів економічної діяльності багатьох другорядних видів ЗВО (у тому числі, послуги щодо наукового дослідження та експериментального розроблення).

Послуга у сфері вищої освіти дозволить вибудувати систему показників, які стануть основою для вимірювання та аналізу результатів економічної діяльності за:

- кодом КВЕД 85.42 Вища освіта;
- кодом ДКПП 85.42 Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня.

Безпосередньо система показників вимірювання результатів економічної діяльності за кодом ДКПП 85.42 Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня має складатись, на нашу думку, із 4-х підсистем:

- *кількісні показники;*
- *вартісні показники;*
- *розрахункові показники;*
- *показники якості послуг у сфері вищої університетської освіти.*

Підсистема кількісних показників повинна вимірювати кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти у розрізі ступенів (бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор мистецтва), галузей знань, спеціальностей, джерел фінансування (за рахунок усіх джерел фінансування; за рахунок видатків державного бюджету; за рахунок видатків місцевих бюджетів; коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб).

Окремо повинно вимірюватись кількість іноземних осіб, які отримали послуги у сфері вищої освіти університетського рівня у розрізі ступенів, галузей знань та спеціальностей.

Статистичною інформаційною базою зазначеної інформації є дані статистичної форми 2-3 нк «Звіт вищого навчального закладу на початок 20.../20... навчального року», затвердженої наказом Держстату від 30.11.2012 р. № 500⁶⁶, зокрема, Розділ I «Розподіл студентів за спеціальностями» (напрямами підготовки на 1 жовтня 20... року, графи 14,15,16,17.). Підсистема надасть можливість оцінювати виконання ЗВО місії вищої освіти шляхом аналізу показників результатів економічної діяльності основного виду – 85.42 Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня.

Наведемо приклад кількісного показника результатів економічної діяльності ЗВО України за кодом КВЕД 85.42 Вища освіта – основний вид економічної діяльності та за кодом ДКПП 85.42 Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня (табл. 3).

⁶⁶ Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 2-3 нк (один раз на рік) «Звіт про діяльність закладу вищої освіти», затвердженої наказом Держстату від 16.07.2018, № 151.- URL: http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2018/151/151_2018.htm

Джерело статистичної інформації:

статистична форма 2-3 нк Звіт вищого навчального закладу на початок 20.../20... навчального року, затверджена наказом Держстату України 30.11.2012 р. № 500, розділ 1. Розподіл студентів за спеціальностями (напрямами підготовки) на 1 жовтня 20... року.

Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб, (К1).

у тому числі за назвами послуг:

Код ДГКПВО	Назва показника
85.42.12.-01.00.К1	<p><i>Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 01 «Освіта» і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</i></p> <p>з них за спеціальностями:</p> <p>85.42.12.-01.001 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 001 «Освітні педагогічні науки» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-01.012 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-01.013 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 001 «Освітні педагогічні науки» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-01.014 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 014 «Середня освіта» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-01.015 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-01.016 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-01.017 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p>
85.42.12.-02.00.К1	<p><i>Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 02 «Культура і мистецтво» і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</i></p> <p>з них за спеціальностями:</p> <p>85.42.12.-02.021 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 02 «Культура і мистецтво» і здобули за спеціальністю 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-02.022 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 02 «Культура і мистецтво» і здобули за спеціальністю 022 «Дизайн» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-02.023 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 02 «Культура і мистецтво» і здобули за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-02.024 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 02 «Культура і мистецтво» і здобули за спеціальністю 024 «Хореографія» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-02.025 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 02 «Культура і мистецтво» і здобули за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.</p> <p>85.42.12.-02.026 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 02 «Культура і мистецтво» і здобули за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво»</p>

	бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб; 85.42.12-27.274 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 27 «Транспорт» і здобули за спеціальністю 274 «Автомобільний транспорт» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб; 85.42.12-27.275 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 27 «Транспорт» і здобули за спеціальністю 275 «Транспортні технології (за видами)» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.
85.42.12-28.00.K1	<i>Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб:</i> з них за спеціальностями: 85.42.12-28.281 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» і здобули за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.
85.42.12-29.00.K1	<i>Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб:</i> з них за спеціальностями: 85.42.12-29.291 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб; 85.42.12-29.292 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб; 85.42.12-29.293 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули за спеціальністю 293 «Міжнародне право» ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб.

За таким же принципом побудовані наступні кількісні показники:

- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб, (K1).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти другого ступеня і здобули ступінь магістра у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб, (K2).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти третього ступеня і здобули ступінь доктора філософії/доктора мистецтв у 20... році, за рахунок усіх джерел фінансування, осіб, (K3).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок видатків державного бюджету, осіб, (K4).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти другого ступеня і здобули ступінь магістра у 20... році, за рахунок видатків державного бюджету, осіб, (K5).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти третього ступеня і здобули ступінь доктора філософії/доктора мистецтв у 20... році, за рахунок видатків державного бюджету, осіб, (K6).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок видатків місцевих бюджетів, осіб, (K7).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти другого ступеня і здобули ступінь магістра у 20... році, за рахунок видатків державного бюджету, осіб, (K8).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти третього ступеня і здобули ступінь доктора філософії/доктора мистецтв у 20... році, за рахунок видатків державного бюджету, осіб, (K9).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок коштів юридичних осіб, осіб, (K10).
- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти другого ступеня і здобули ступінь магістра у 20... році, за рахунок коштів юридичних осіб, осіб, (K11).

- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти третього ступеня і здобули ступінь доктора філософії/доктора мистецтв у 20... році, за рахунок коштів юридичних осіб, осіб, (K12).

- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня і здобули ступінь бакалавра у 20... році, за рахунок коштів фізичних осіб, осіб, (K13).

- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти другого ступеня і здобули ступінь магістра у 20... році, за рахунок коштів фізичних осіб, осіб, (K14).

- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти третього ступеня і здобули ступінь доктора філософії/доктора мистецтв у 20... році, за рахунок коштів фізичних осіб, осіб, (K15).

Підсистема вартісних показників повинна, перш за все, надавати можливість вимірювати обсяги реалізованих послуг у сфері вищої освіти університетського рівня у розрізі ступенів (бакалавр, магістр, доктор філософії/доктор мистецтв), галузей знань та спеціальностей, джерел фінансування, і на їх основі розраховувати собівартість та вартість послуг у тих же розрізах. Крім того, до складу вартісних показників слід включити і обсяги валової доданої вартості (ВДВ), виробленої ЗВО у тих же розрізах.

Статистичною інформацією для формування вартісних показників можуть бути дані бухгалтерського обліку, інформація про результативні показники бюджетних програм.

Приклади вартісних показників наведемо в наступній табл. 4.

Таблиця 4
Підсистема вартісних показників (В)

Джерело статистичної інформації:

- Дані бухгалтерського обліку закладів вищої освіти.
- Інформація про результативні показники бюджетних програм.

Обсяги реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...), за рахунок усіх джерел фінансування; тис. грн.(В1)

у тому числі за назвами послуг:

Код ДГКПВО	Назва показника
85.42.12.-01.00.В1	<p>Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 01 «Освіта» і здобули ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування; тис. грн.</p> <p>з них за спеціальностями:</p> <p>85.42.12.-01.001 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 001 «Освітні педагогічні науки» ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування; тис. грн.</p> <p>85.42.12.-01.012 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування; тис. грн.</p> <p>85.42.12.-01.013 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 001 «Освітні педагогічні науки» ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування; тис. грн.</p> <p>85.42.12.-01.014 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 014 «Середня освіта» ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування; тис. грн.</p> <p>85.42.12.-01.015 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 01 «Освіта» і здобули за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування; тис. грн.</p> <p>85.42.12.-01.016 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 01 «Освіта» і здобули за</p>

	<p>адміністрування» і здобули ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування; тис. грн.: з них за спеціальностями:</p> <p>85.42.12-28.281 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» і здобули за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування.</p>
85.42.12-29.00.B1	<p><i>Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування; тис. грн.:</i></p> <p>з них за спеціальностями:</p> <p>85.42.12-29.291 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування;</p> <p>85.42.12-29.292 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування;</p> <p>85.42.12-29.293 Обсяг реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого ступеня протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20...) галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули за спеціальністю 293 «Міжнародне право» ступінь бакалавра, за рахунок усіх джерел фінансування.</p>

За тим же принципом побудовані всі наступні вартісні показники:

- обсяги реалізації послуг у сфері вищої університетської освіти першого (**другого, третього**) ступеня бакалавра (**магістр, доктор філософії/доктор мистецтв**) протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20... навчальних років) за рахунок усіх джерел фінансування (**з них за рахунок видатків державного бюджету, місцевих бюджетів, коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб**) тис. грн;

у тому числі за назвами галузей послуг:

...

з них за назвами спеціальностей послуг:

...

Зазначений показник характеризуватиме вартісний вимір обсягу реалізації послуг у сфері вищої освіти, як кінцевого результату економічної діяльності ЗВО за кодом ДКПП 85.42 «Послуги у сфері вищої освіти університетського рівня» та стане основою для розрахунку вартості кожної послуги у сфері вищої освіти – одного із найвагомішого показника результатів економічної діяльності ЗВО в умовах ринкової економіки.

Запропонуємо наступний вартісний показник:

- обсяги валової доданої вартості, виробленої при наданні послуг у сфері вищої університетської освіти першого (**другого, третього**) ступеня бакалавр, (**магістр, доктор філософії/доктор мистецтв**) протягом нормативного (повного) терміну навчання (20.../20... навчальні роки) за рахунок усіх джерел фінансування (**з них за рахунок видатків державного бюджету, місцевих бюджетів, коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб**) тис. грн;

у тому числі за назвами послуг:

...

з них за спеціальностями:

...

Запропонований показник надасть змогу вимірювати обсяги виробленої ЗВО валової доданої вартості, як найбільш узагальненого показника економічної діяльності конкретного ЗВО. Методологія розрахунку цього показника встановлена Державною службою статистики України.

Підсистема розрахункових показників є основою для аналізу ефективності економічної діяльності ЗВО щодо виробництва послуг у сфері вищої університетської освіти за кодом ДКПП 85.42. Наведемо приклад у наступній табл. 5.

Джерело статистичної інформації:

- статистична форма 2-3 нк Звіт вищого навчального закладу на початок 20.../20... навчального року, затверджена наказом Держстату України 30.11.2012 р. № 500, розділ 1. Розподіл студентів за спеціальностями (напрямами підготовки) на 1 жовтня 20... року;
- дані бухгалтерського обліку закладів вищої освіти;
- інформація про результативні показники бюджетних програм.

Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн., (Р1).

у тому числі за назвами послуг:

Код ДГКПВО	Назва показника
85.42.12.- 01.00.Р1	<p><i>Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 01 «Освіта» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</i></p> <p>з них за спеціальностями:</p> <p>85.42.12.-01.001 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 01 «Освіта» за спеціальністю 001 «Освітні педагогічні науки» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</p> <p>85.42.12.-01.012 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 01 «Освіта» за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</p> <p>85.42.12.-01.013 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 01 «Освіта» за спеціальністю 001 «Освітні педагогічні науки» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</p> <p>85.42.12.-01.014 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 01 «Освіта» за спеціальністю 014 «Середня освіта» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</p> <p>85.42.12.-01.015 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 01 «Освіта» за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</p> <p>85.42.12.-01.016 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 01 «Освіта» за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</p> <p>85.42.12.-01.017 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 01 «Освіта» за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</p>
85.42.12.- 02.00.Р1	<p><i>Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</i></p> <p>з них за спеціальностями:</p> <p>85.42.12.-02.021 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 021 «Аудіовізуальне мистецтво та виробництво» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</p> <p>85.42.12.-02.022 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 022 «Дизайн» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.</p> <p>85.42.12.-02.023 Вартість однієї послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня бакалавра галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво,</p>

бакалавра галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право» за весь нормативний (повний) період навчання (20.../20... навчальні роки), за рахунок усіх джерел фінансування, тис.грн.

Цей розрахунковий показник (Р) надасть змогу порівняти вартість конкретної послуги між ЗВО і стати основним для розробки заходів щодо підвищення ефективності використання коштів.

Наступний показник якості (Я).

- Питома вага кількості осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого (другого, третього) ступеня бакалавра (магістра, доктора філософії/доктора мистецтв) за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20... навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації у ЗВО (назва ЗВО) у загальній кількості осіб, які отримали такі ж послуги в Україні, Центральні органи виконавчої влади, адміністративній одиниці за рахунок усіх джерел фінансування (з них за рахунок видатків державного бюджету; місцевих бюджетів; коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб) %.

у тому числі за назвами послуг:

...

з них за назвами спеціальностей:

...

Зазначений показник дозволяє визначити конкретне місце ЗВО у виконанні своєї місії - підготовка фахівців університетського рівня – у конкретному році у відповідних розрізах.

Підсистема показників якості послуг у сфері вищої університетської освіти повинна надати інформацію для вимірювання якості результатів економічної діяльності ЗВО. У Паризькому Комюніке⁶⁷ міністри, відповідальні за вищу освіту Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), зазначили, що «... у 2018-2020 р.р. Тематичні експертні групи фокусуватимуться на трьох ключових зобов'язаннях, серед яких встановлено: забезпечення якості у відповідності із Стандартами та рекомендаціями щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти»⁶⁸. При цьому слід привернути увагу до того, що у Комюніке передбачено «... розвиток Бази даних результатів зовнішнього забезпечення якості...»⁶⁹.

Конкретними показниками якості послуг у сфері вищої освіти університетської рівня⁷⁰ може слугувати наступний приклад, що наведено в наступній табл. 6.

Таблиця 6
Підсистема якісних показників (Я)

Джерело статистичної інформації:

статистична форма 2-3 нк Звіт вищого навчального закладу на початок 20.../20... навчального року, затверджена наказом Держстату України 30.11.2012 р. № 500, розділ 1. Розподіл студентів за спеціальностями (напрямами підготовки) на 1 жовтня 20... року.

Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня і здобули ступінь бакалавра за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20...навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації, за рахунок усіх джерел фінансування, у відсотках до кількості осіб, які були прийняті на початок навчання, %, (Я1).

у тому числі за назвами послуг:

Код ДГКПВО	Назва показника
85.42.12.-01.00.Я1	Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 01 «Освіта» і здобули ступінь бакалавра за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20...навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації, за рахунок усіх джерел фінансування,

⁶⁷ Паризьке Комюніке: Париж, 25 травня 2018р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>

⁶⁸ Паризьке Комюніке: Париж, 25 травня 2018р. - URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>

⁶⁹ Паризьке Комюніке: Париж, 25 травня 2018р. - URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2018/06/06/12/paris-communiqueenua2018.pdf>

⁷⁰ Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016:2010 (ДКПП). – URL: <https://buhgalter911.com/spravochniki/klassifikatory/dk-016-2010/sekciya-p-poslugi-1025462.html>

85.42.12-28.00.Я1	<p>Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» і здобули ступінь бакалавра за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20...навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації, за рахунок усіх джерел фінансування, у відсотках до кількості осіб, які були прийняті на початок навчання, %:</p> <p>з них за спеціальностями:</p> <p>85.42.12-28.281 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування» і здобули за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» ступінь бакалавра за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20...навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації, за рахунок усіх джерел фінансування, у відсотках до кількості осіб, які були прийняті на початок навчання, %</p>
85.42.12-29.00.Я1	<p>Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули ступінь бакалавра за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20...навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації, за рахунок усіх джерел фінансування, у відсотках до кількості осіб, які були прийняті на початок навчання, %:</p> <p>з них за спеціальностями:</p> <p>85.42.12-29.291 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» ступінь бакалавра за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20...навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації, за рахунок усіх джерел фінансування, у відсотках до кількості осіб, які були прийняті на початок навчання, %</p> <p>85.42.12-29.292 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» ступінь бакалавра за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20...навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації, за рахунок усіх джерел фінансування, у відсотках до кількості осіб, які були прийняті на початок навчання, %</p> <p>85.42.12-29.293 Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого ступеня галузі знань 29 «Міжнародні відносини» і здобули за спеціальністю 293 «Міжнародне право» ступінь бакалавра за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20...навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації, за рахунок усіх джерел фінансування, у відсотках до кількості осіб, які були прийняті на початок навчання, %</p>

- Кількість осіб, які отримали послуги у сфері вищої університетської освіти першого (**другого, третього**) ступеня ⁷¹ і здобули ступінь бакалавра (**магістра, доктора філософії/доктора мистецтв**) за весь нормативний (повний) термін навчання (20.../20... навчальні роки) з присвоєнням відповідної кваліфікації за рахунок усіх джерел фінансування (**з них за рахунок видатків державного бюджету; місцевих бюджетів; коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб**) у відсотках до кількості осіб, які були прийняті на початок навчання»; %.

у тому числі за назвами послуг:

...

з них за назвами спеціальностей:

...

- Питома вага працевлаштованих випускників денної форми навчання протягом 6 місяців після здобуття вищої університетської освіти ступеня бакалавра (**магістра, доктора філософії/доктора мистецтв**) у 20... році у загальній кількості випускників денної форми навчання за рахунок усіх джерел фінансування (**з них за рахунок видатків державного бюджету; місцевих бюджетів; коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб**), %.

у тому числі за назвами послуг:

...

з них за назвами спеціальностей:

...

Серед другорядних видів економічної діяльності ЗВО, результати яких слід вимірювати в обов'язковому порядку, ми вважаємо, мають бути послуги за кодом ДКПП 72 «Послуги щодо наукового

⁷¹ Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016:2010 (ДКПП). - URL: <https://buhgalter911.com/spravochniki/klassifikatory/dk-016-2010/sekcija-p-poslugi-1025462.html>

дослідження та експериментального розроблення» секції М «Послуги професійні, наукові та технічні»⁷² (в окремих дослідницьких університетах цей вид економічної діяльності може бути основним). Враховуючи те, що діюча нормативно-правова база не містить сформульованого визначення зазначеної послуги, ми на підставі наведених вище концептуальних засад СНР 2008, КВЕД, ДКПП, визначень Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»⁷³ пропонуємо наступне визначення: «послуга щодо наукового дослідження та експериментального розроблення як результат економічної діяльності – це науковий або науково-технічний (прикладний) результат офіційно зареєстрованих інституціональних одиниць продукту, що містить нове наукове знання, зафіксоване на носіях інформації, вносить зміни в інтелектуальний стан особи, що оволоділа цим знанням, виробленого на замовлення відповідно до сформульованих замовником у документі (договір, угода, контракт тощо), і яка має вартісний вимір».

Конкретизація наукового та науково-технічного (прикладного) результату встановлена у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність»⁷⁴, п. 22: «... Науковий результат може бути у формі звіту, опублікованої наукової статті, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову, тощо;»⁷⁵ та п. 27 «науково-технічний (прикладний) результат – одержані під час проведення прикладних наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних) розробок нові або істотно вдосконалені матеріали, продукти, процеси, пристрої, технології, системи, нові або істотно вдосконалені послуги, введені в дію нові конструктивні чи технологічні рішення, завершені випробування, розробки, що впроваджені або можуть бути впроваджені в суспільну практику. Науково-технічний (прикладний) результат може бути у формі ескізного проекту, експериментального (дослідного) зразка або його діючої моделі, конструкторської або технологічної документації на науково-технічну продукцію, дослідного зразка, проекту нормативно-правового акта, нормативного документа або науково-методичних документів тощо»⁷⁶.

На підставі наведених вище положень система показників вимірювання результатів економічної діяльності за кодом ДКПП 72 «Послуги щодо наукового дослідження та експериментального розроблення» має складатись теж із 4-х підсистем показників:

- кількісні;
- вартісні;
- розрахункові;
- якісні.

Наведемо основні з них:

Кількісні:

- Кількість послуг щодо наукового дослідження та експериментального розроблення, завершених у 20...році за рахунок усіх джерел фінансування (з них за рахунок видатків державного бюджету; місцевих бюджетів; коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб), одиниць.

З них у розрізі класифікаційних угруповань:

...

Вартісні:

- Обсяги реалізації послуг щодо наукового дослідження та експериментального розроблення, завершених у 20... році за рахунок усіх джерел фінансування (з них за рахунок видатків державного бюджету; місцевих бюджетів; коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб), тис. грн.

З них у розрізі класифікаційних угруповань:

...

- Обсяги валової доданої вартості, виробленої при здійсненні наукового дослідження та експериментального розроблення, завершених у 20... році (за весь період вироблення послуг) за рахунок усіх джерел фінансування (з них за рахунок видатків державного бюджету; місцевих бюджетів; коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб), тис. грн

⁷² Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016:2010 (ДКПП). - URL: <https://buhgalter911.com/spravochniki/klassifikatory/dk-016-2010/sekciya-m-poslugi-1025459.html>

⁷³ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

⁷⁴ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

⁷⁵ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. п.22, п.27 URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

⁷⁶ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України. п.22, п.27 URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>

З них у розрізі класифікаційних угруповань:

...

Розрахункові:

- Обсяги реалізації послуг щодо наукового дослідження та експериментального розроблення, завершених у 20... році за рахунок усіх джерел фінансування (з них за рахунок видатків державного бюджету; місцевих бюджетів; коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб), на одного дослідника тис. грн

З них у розрізі класифікаційних угруповань:

...

- Обсяги валової доданої вартості, виробленої при здійсненні наукового дослідження та експериментального розроблення, завершених у 20... році (за весь період вироблення послуг) за рахунок усіх джерел фінансування (з них за рахунок видатків державного бюджету; місцевих бюджетів; коштів юридичних осіб; коштів фізичних осіб), на одного дослідника тис. грн

З них у розрізі класифікаційних угруповань:

...

Якісні:

- Кількість опублікованих наукових результатів (статей, наукових доповідей, наукових повідомлень про науково-дослідну роботу, тощо) у якісних наукових виданнях (зокрема, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science), одиниць.

- Кількість опублікованих наукових результатів (статей, наукових доповідей, наукових повідомлень про науково-дослідну роботу, тощо) у якісних наукових виданнях (зокрема, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science) на одного дослідника, одиниць.

- Кількість цитувань опублікованих наукових результатів (статей, наукових доповідей, наукових повідомлень про науково-дослідну роботу, тощо) у якісних наукових виданнях (зокрема, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science), одиниць.

- Кількість цитувань опублікованих наукових результатів (статей, наукових доповідей, наукових повідомлень про науково-дослідну роботу, тощо) за системою SCOPUS на одного дослідника, одиниць.

- Показники індексу Гірша дослідників ЗВО, та ЗВО в цілому, підраховані як за платними наукометричними базами Scopus та Web of Science, так і за іншими наукометричними базами даних.

- Показники зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) результатів навчання ЗВО.

Вимірювання результатів економічної діяльності другорядних видів ЗВО (зокрема, «Послуги видавничі», «Послуги готелів і подібних засобів тимчасового розміщення», «Послуги щодо соціальної допомоги без проживання, інші, н.в.і.у.» (йдеться, перш за все, про соціальні стипендії)) повинні здійснюватись відповідно до Державного класифікатора продукції та послуг ДК 016:2010 (ДКПП)⁷⁷.

Крім зазначених вище показників вимірювання результатів економічної діяльності ЗВО за конкретними видами, вважаємо за необхідне запропонувати і узагальнені показники, наприклад:

- Загальний обсяг реалізації продуктів (товарів і послуг), вироблених ЗВО у 20... році, за усіма видами економічної діяльності, тис. грн.

- Загальний обсяг виробленої ЗВО валової доданої вартості у 20... році, за усіма видами економічної діяльності, тис. грн.

- Загальний обсяг реалізації продуктів (товарів і послуг), вироблених ЗВО у 20... році, за усіма видами економічної діяльності на одного працівника, тис. грн.

- Загальний обсяг виробленої ЗВО валової доданої вартості у 20... році, за усіма видами економічної діяльності на одного працівника тис. грн

⁷⁷ Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016:2010 (ДКПП). – URL:

<https://buhgalter911.com/spravochniki/klassifikatory/dk-016-2010/sekcija-p-poslugi-1025462.html>

1.7. Висновки та рекомендації

Діюча практика вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних ЗВО, яка базується на засадах радянської планової економіки, згідно з якою ЗВО відносяться до так званої «невиробничої сфери», тобто, сфери, економічні суб'єкти якої не беруть участь у виробництві суспільного продукту і національного доходу, а лише використовують їх результати, не відповідає засадам сучасної ринкової економіки і потребує кардинального перегляду.

У сучасній ринковій економіці ЗВО виступають суб'єктами, які здійснюють одночасно декілька видів економічної діяльності, результати якої (товари, послуги) включаються до складу ВВП – найбільш часто використовуваного показника результатів економічної діяльності у світі в цілому, окремих країн, регіонів, інших секторів економіки, тощо. Саме розрахунок показників економічної діяльності надає можливість здійснити належний аналіз економічної діяльності ЗВО, на основі якого сформульовано обґрунтовані рішення щодо поліпшення ефективності діяльності ЗВО.

Методологічною основою практики вимірювання результатів економічної діяльності державних і комунальних ЗВО мають бути концептуальні засади СНР 2008, положення відповідних економічних та соціальних класифікаторів (зокрема, ISIC.rev.4; NACE.rev.2; КВЕД; CPC.version 2.1; ДКПП ДК 016:2010; ISCED 2011), збалансованої системи показників (ЗСП).

На наше переконання, запропоновані нормативно-правові акти, дозволять сформувати збалансовану систему результативних показників бюджетних програм, які затверджуються ЗВО, як це передбачено Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України», прийнятого Верховною радою України у грудні 2018 року, і які відповідатимуть вимогам сучасної ринкової економіки.

II. Аналіз ключових європейських і міжнародних документів з питань автономії закладів вищої освіти. Аналіз послуг освіти за джерелами її оплати та рівнями освіти МСКО (2011) в Україні та деяких країнах світу

І. Власова

2.1. Правове забезпечення автономії на міжнародному і національних рівнях

Автономія закладів вищої освіти відіграє важливу роль у стратегічних позиціях і деклараціях на загальносвітовому і європейському рівні.

Зокрема, у документі «The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education»⁷⁸ (Декларація про академічну свободу та автономію закладів вищої освіти, м. Ліма, 1988 р.) зазначено, що «автономія означає незалежність закладів вищої освіти від держави та інших суспільних сил у прийнятті рішень щодо їхнього внутрішнього управління, фінансів, адміністрації, а також у визначенні політики у сфері освіти, науково-дослідної роботи, підвищення рівня знань й навичок та інших супутніх видів діяльності»⁷⁹.

Спостерігаємо поєднання понять «автономії і підзвітності» у «Salamanca Convention 2001. The Bologna Process and the European Higher Education Area»⁸⁰ (Саламанська декларація. Болонський процес та Європейський простір вищої освіти, 2001 р.), де зазначено, що: «Європейські заклади вищої освіти прийняли виклик функціонування в конкурентному середовищі всередині країни, в Європі й у світі, але для цього вони потребують необхідної організаційної свободи, не дуже жорстких допоміжних рамкових програм і достатнього фінансування; в іншому випадку заклади вищої освіти будуть поставлені у невідгдане становище відносно потенційних партнерів і конкурентів. Динаміка, необхідна для завершення формування Європейського простору вищої освіти, не буде реалізована або призведе до нечесної конкуренції, якщо збережеться надмірне регулювання та суворий адміністративний і фінансовий контроль вищої освіти в багатьох країнах»⁸¹.

У документі «Graz Declaration – Forward from Berlin: the role of universities»⁸² (Гразька декларація – з Берліну: роль університетів, 2003 р.) зазначається, що: «Уряди мають розширити повноваження установ і зміцнити необхідну їм автономію, забезпечуючи стабільне правове та фінансове середовище. Університети приймають на себе відповідальність за звітність і реалізацію реформи у тісній співпраці зі студентами та зацікавленими сторонами, підвищуючи якість діяльності установи та стратегічний управлінський потенціал»⁸³.

У документі «Lisbon Declaration – Europe’s Universities beyond 2010: Diversity with a Common Purpose»⁸⁴ (Лісабонська декларація – Університети Європи після 2010 р.: розмаїття для реалізації загальної мети) визначено, що «автономія передбачає контроль основних активів, таких як майно та персонал, а також готовність бути підзвітним як внутрішній університетській спільноті (співробітникам і студентам) так і суспільству загалом. Автономія має базуватися на адекватному державному фінансуванні та сприяти стратегічному управлінню державними та приватними доходами й ендаументами (від філантропів, компаній, випускників та студентів) безпосередньо університетами»⁸⁵. Виокремлено академічну автономію (навчальні плани, програми та дослідження), фінансову автономію (бюджетне планування),

⁷⁸ The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education (Lima, 10 September 1988). URL: <https://www.wusgermany.de/sites/wusgermany.de/files/userfiles/WUS-Internationales/wus-lima-englisch.pdf>.

⁷⁹ The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education (Lima, 10 September 1988). URL: <https://www.wusgermany.de/sites/wusgermany.de/files/userfiles/WUS-Internationales/wus-lima-englisch.pdf>. – С. 3

⁸⁰ European University Association (2001). Salamanca Convention 2001. The Bologna Process and the European Higher Education Area. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/BFUG_Seminar/25/5/Salamanca_Convention_2001_587255.pdf.

⁸¹ European University Association (2001). Salamanca Convention 2001. The Bologna Process and the European Higher Education Area. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/BFUG_Seminar/25/5/Salamanca_Convention_2001_587255.pdf. – С. 7

⁸² European University Association (2003). Graz Declaration – Forward from Berlin: the role of universities. URL: http://www.unizd.hr/Portals/0/bolonjski_proces/pdf/GrazDeclaration.pdf.

⁸³ European University Association (2003). Graz Declaration – Forward from Berlin: the role of universities. URL: http://www.unizd.hr/Portals/0/bolonjski_proces/pdf/GrazDeclaration.pdf. – С. 7

⁸⁴ European University Association. Lisbon Declaration – Europe’s Universities beyond 2010: Diversity with a Common Purpose. - EUA, Brussels, May 2007. – URL: http://www.eua.be/Libraries/quality-assurance/lisbon_declaration.pdf?sfvrsn=0.

⁸⁵ European University Association. Lisbon Declaration – Europe’s Universities beyond 2010: Diversity with a Common Purpose. - EUA, Brussels, May 2007. – URL: http://www.eua.be/Libraries/quality-assurance/lisbon_declaration.pdf?sfvrsn=0. – С. 2

організаційну автономію (структуру університету) і кадрову автономію (відповідальність за наймання на роботу, виплату заробітної плати та просування по службі).

Учасники Всесвітньої конференції UNESCO «Вища освіта в XXI столітті: підходи і практичні заходи» (Париж, 5-9 жовтня 1998 р.) прийняли документ під назвою «World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action»⁸⁶ (Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI ст.: підходи та практичні заходи), де у ст. 2 «Етична роль, автономія, відповідальність і прогнозування» зазначено, що «відповідно до «Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel» (Рекомендації про статус викладачів закладів вищої освіти)⁸⁷, що прийнята Генеральною конференцією UNESCO в листопаді 1997 р., заклади вищої освіти, їх співробітники і студенти повинні користуватися повною академічною свободою і автономією, під якими розуміють комплекс прав і обов'язків, що є повністю відповідальними і підзвітними перед суспільством»⁸⁸. Ст. 13 «Удосконалення управління та фінансування у сфері вищої освіти» даного документу передбачає, що «закладам вищої освіти має бути надана автономія у їхніх внутрішніх справах, але така автономія повинна супроводжуватися чіткою та прозорою підзвітністю уряду, парламентам, студентам і суспільству в цілому»⁸⁹.

Значну роботу щодо з'ясування сутності університетської автономії здійснила та здійснює European University Association⁹⁰ (Європейська асоціація університетів). У дослідженні «University autonomy in Europe I: Exploratory study» (Автономія університетів Європи I: пошукове дослідження 2009 р.)⁹¹ розкрито поняття інституційної автономії та подано аналіз її складових (організаційної, фінансової, кадрової, академічної) у розрізі детальних показників⁹¹.

У документі «Prague Declaration – European Universities: Looking forward with confidence»⁹² (Празька декларація – Європейські університети: в очікуванні з упевненістю 2009 р.) представлено десять чинників успіху для європейських університетів в наступному десятилітті, серед яких виокремлено й автономію закладу вищої освіти: «Університети повинні зміцнити автономію, щоб краще служити суспільству та, зокрема, щоб забезпечити сприятливі нормативні рамки, що дозволяють керівництву університетів ефективно проектувати внутрішні структури, обирати та навчати персонал, формувати академічні програми та використовувати фінансові ресурси відповідно до своєї особливої інституційної місії та профілю»⁹³.

Європейська Комісія і значна кількість європейських урядів визнали необхідність університетської автономії. У документі «Delivering on the modernisation agenda for universities: education, research and innovation» акцентовано, що «університети не зможуть стати інноваційними та реагувати на зміни, якщо вони не отримують реальної автономії та підзвітності»⁹⁴.

У документі «The European Research Area: New Perspectives, Green Paper»⁹⁵ (Європейський дослідницький простір: Нові перспективи, Зелена книга) відзначає як пріоритет створення нових рамок для університетів, що характеризуються підвищеним рівнем автономії та підзвітності та встановлює прямий взаємозв'язок між автономією і здатністю університетів відповідати очікуванням суспільства⁹⁶.

⁸⁶ World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action (Paris, 5 to 9 October 1998). – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345>.

⁸⁷ UNESCO (1997). Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13144&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

⁸⁸ World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action (Paris, 5 to 9 October 1998). – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345>. – С. 22

⁸⁹ World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action (Paris, 5 to 9 October 1998). – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000116345>. – С. 27

⁹⁰ European University Association. – URL: <https://eua.eu/>.

⁹¹ Estermann, T. & Nokkala, T. (2009). University Autonomy in Europe: Exploratory study. European University Association. URL: http://www.rkrs.si/gradiva/dokumenti/EUA_Autonomy_Report_Final.pdf.

⁹² European University Association (2009). Prague Declaration – European Universities: Looking forward with confidence. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/prague%20declaration%20%20european%20universities%20looking%20forward%20with%20confidence%202009.pdf>.

⁹³ European University Association (2009). Prague Declaration – European Universities: Looking forward with confidence. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/prague%20declaration%20%20european%20universities%20looking%20forward%20with%20confidence%202009.pdf>. – С. 24

⁹⁴ European Commission (2006). Delivering on the modernisation agenda for universities: education, research and innovation, COM (2006) 208 final, 10 May 2006. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0208:FIN:en:PDF>.

⁹⁵ European Commission (2007). The European Research Area: New Perspectives, Green Paper, 4 April 2007. URL: https://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_gp_final_en.pdf.

⁹⁶ European Commission (2007). The European Research Area: New Perspectives, Green Paper, 4 April 2007. URL:

У документі «Paris Communiqué»⁹⁷ (Паризьке комюніке 2018 р.) зазначається: «академічна свобода і добросесність, інституційна автономія, участь студентів і працівників у врядуванні вищої освіти та громадська відповідальність вищої освіти й за вищу освіту становлять основу Європейського простору вищої освіти»⁹⁸.

У звіті із запровадження Болонського процесу «The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report»⁹⁹ (Європейський простір вищої освіти в 2018 р.: Звіт про імплементацію Болонського процесу) зазначено, що «академічна свобода, інституційна автономія та повага до верховенства закону у відносинах між державними органами, закладами вищої освіти та студентами є необхідними для демократичних суспільств і розглядаються як фундаментальні цінності Європейського простору вищої освіти»¹⁰⁰.

Рекомендація UNESCO «Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel»¹⁰¹ (Рекомендація про статус викладачів закладів вищої освіти) містить наступне визначення інституційної автономії:

- «Інституційна автономія – це ступінь самоврядування, що є необхідним для ефективного прийняття рішень закладами вищої освіти щодо їх академічної роботи, стандартів, управління і пов'язаної з цим діяльності відповідно до системи державної підзвітності, особливо щодо державного фінансування і поваги до академічної свободи і прав людини. Однак характер інституційної автономії може відрізнятися в залежності від типу закладу вищої освіти»¹⁰².

- «Автономія є інституційною формою академічної свободи і необхідною передумовою гарантування належного виконання функцій, покладених на викладацьких кадрів і заклади вищої освіти» (стаття 14)¹⁰³.

Інституційна автономія, що охоплює автономію викладання і досліджень, а також фінансову, організаційну та кадрову автономію, є необхідною умовою для забезпечення академічної свободи.

У документі «Magna Charta Universitatum»¹⁰⁴ (Велика хартія університетів), до якої долучилися і заклади вищої освіти України, автономію визнано основоположним принципом для університетів:

- «Університет є самостійною установою усередині суспільств із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній і історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює і передає культуру за допомогою досліджень і навчання. Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька і викладацька діяльність повинна бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади»¹⁰⁵.

- «Викладання і дослідницька робота в університетах повинні бути нероздільні для того, щоб навчання в них відповідало потребам, що змінюються, запитам суспільства і досягненням у науковому знанні. Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у рамках своєї компетентності, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги»¹⁰⁶.

https://ec.europa.eu/research/era/pdf/era_gp_final_en.pdf.

⁹⁷ Paris Communiqué Paris, May 25th 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf.

⁹⁸ Paris Communiqué Paris, May 25th 2018. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2018_Paris/77/1/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf. – С. 1

⁹⁹ European Commission/EACEA/Eurydice (2018). The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/european-higher-education-area-2018-bologna-process-implementation-report_en.

¹⁰⁰ European Commission/EACEA/Eurydice (2018). The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/european-higher-education-area-2018-bologna-process-implementation-report_en. – С. 41

¹⁰¹ UNESCO (1997). Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13144&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

¹⁰² UNESCO (1997). Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13144&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. – С. 51-52

¹⁰³ UNESCO (1997). Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13144&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. – С. 52

¹⁰⁴ Magna Charta Universitatum. URL: <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/the-magna-charta-1/the-magna-charta>.

¹⁰⁵ Magna Charta Universitatum. URL: <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/the-magna-charta-1/the-magna-charta>. – С. 1

¹⁰⁶ Magna Charta Universitatum. URL: <http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/the-magna-charta-1/the-magna-charta>.

Інституційна автономія за визначенням Association of American Universities¹⁰⁷ (Асоціації американських університетів) є «право університету визначати для себе на академічних засадах того, хто може навчати, чому навчати, як навчати та хто може бути допущений до навчання»¹⁰⁸. Ці фундаментальні права засновані на відокремленні університету щодо академічних питань та і врядування від зовнішніх груп, особливо федеральних чи штатних урядів, а також промисловості та інших зацікавлених груп зовні (Association of American Universities). Додатково констатується, що «університети займають спеціальну нішу в конституційній традиції» і щодо інституційної автономії «добра довіра стосовно університетів» має «передбачати відсутність доказів протилежного»¹⁰⁹. Ці судження підкреслюють міцний договір між суспільством і вищою освітою: коледжі та університети здійснюють освіту майбутніх громадян і лідерів, а суспільство надає закладам автономію для виконання цієї місії.

У документі The World Bank (Світового банку) «Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education»¹¹⁰ (Формування суспільства знань. Нові завдання вищої школи 2002 р.) зазначено¹¹¹:

крім забезпечення якості, іншим ключовим елементом успішних перетворень державних закладів вищої освіти є інституційна автономія. Автономні інституції більш гнучко реагують на стимули до підвищення якості, диверсифікації ресурсів і ефективного використання наявних ресурсів. Університетам має бути надана можливість здійснювати повноцінний контроль за основними чинниками, які впливають на якість і рівень витрат їх власних програм. Автономія включає здатність кожного закладу встановлювати власні правила прийому, визначати число студентів, оцінювати розмір плати за навчання та інших платежів, а також розробляти критерії надання фінансової допомоги студентам з малозабезпечених сімей. Університети також повинні мати право вільно визначати умови зайнятості, такі як прийом на роботу і заробітну плату співробітників, щоб реагувати на новий і мінливий попит на ринку праці. Інститути повинні мати автономну систему управління бюджетом, включаючи можливість перерозподіляти ресурси всередині своєї системи відповідно до самостійно визначених критеріїв. Автономна система управління бюджетом необхідна інституціям для зміцнення слабких академічних підрозділів, забезпечення перехресного субсидування програм, швидкого і гнучкого фінансування нових ініціатив у відповідь на мінливі потреби.

Зазначимо, що у країнах Європи спостерігається зміна освітнього ландшафту. У 2017 р. на Самміті (м. Гетеборг, Швеція) лідери країн Європи окреслили своє бачення щодо освіти та культури. У документі «Conclusions – 14 December 2017»¹¹² зазначено, що освіта та культура є ключовими для побудови інклюзивних і згуртованих суспільств, а також для підтримки конкурентоспроможності. Як вказано у цьому документі, Рада Європи закликала держави-члени Європейського Союзу та Європейську Комісію продовжити низку ініціатив, включаючи «... посилення стратегічного партнерства між ЄС та закладами вищої освіти й сприяння появі до 2024 р. близько двадцяти «Європейських університетів»¹¹³, що є мережею університетів у ЄС. Ця мережа дозволить студентам здобути освітній ступінь на основі об'єднання досліджень у декількох країнах ЄС та сприятиме міжнародній конкурентоспроможності європейських університетів.

Для досягнення цього Європейська Комісія розпочала формування моделей співпраці на основі наступних заходів:

- формування альянсу обраних партнерів з усіх типів закладів вищої освіти, що охоплює широкий географічний масштаб;

[charta](#). – С. 1

¹⁰⁷ Association of American Universities. April, 2013. URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED555641.pdf>.

¹⁰⁸ Association of American Universities. April, 2013. URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED555641.pdf>.

¹⁰⁹ Association of American Universities. April, 2013. URL: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED555641.pdf>.

¹¹⁰ World Bank (2002). Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education The World Bank. Washington D.C. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/323021468329427646/Constructing-knowledge-societies-new-challenges-for-tertiary-education>.

¹¹¹ World Bank (2002). Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education The World Bank. Washington D.C. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/323021468329427646/Constructing-knowledge-societies-new-challenges-for-tertiary-education>. – С. 89

¹¹² Conclusions – 14 December 2017. EUCO 19/1/17 REV 1. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/32204/14-final-conclusions-rev1-en.pdf>.

¹¹³ Conclusions – 14 December 2017. EUCO 19/1/17 REV 1. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/32204/14-final-conclusions-rev1-en.pdf>.

- розроблення спільної довгострокової стратегії, що сфокусована на стійкості, досконалості та європейських цінностях;
- забезпечення пропозиції освітніх програм, орієнтованих на студентів через міжуніверситетський кампус, де різноманітні органи студентського самоврядування формують власні програми та здійснення студентської мобільності на всіх рівнях навчання;
- застосування підходу, який передбачає, що студенти, науковці та зовнішні партнери співпрацюватимуть у міждисциплінарних колективах для вирішення найактуальніших проблем, з якими стикаються країни Європи.

2.2. Питання автономії університетів у розрізі аналізу законодавчої бази деяких країн Європи

Розглянемо питання автономії університетів у розрізі аналізу законодавчої бази деяких країн Європи.

Велика Британія

У новому Higher Education and Research Act 2017)¹¹⁴ (Законі «Про вищу освіту і наукові дослідження», 2017 р.) міститься визначення поняття «інституціональна автономія закладів (провайдерів) вищої освіти» (institutional autonomy of English higher education providers), що включає¹¹⁵:

- «свободу закладів (провайдерів) вищої освіти в рамках закону здійснювати оперативне управління ефективно та компетентно;

- свободу закладів (провайдерів) вищої освіти: визначати зміст конкретних курсів та способу їх викладання, контролю та оцінки; визначати критерії прийому студентів, а також відбору, призначення та звільнення викладацького складу та застосовувати ці критерії у конкретних випадках;

- свободу викладацького складу закладів (провайдерів) вищої освіти в межах закону: піддавати сумніву і випробуванню отримані знання; висувати нові ідеї та спірні або небажані судження, не наражаючи себе на ризик втрати роботи або привілеїв з боку закладів (провайдерів)».

Важливою новацією Закону є створення спеціального органу – нового регулятора у сфері вищої освіти Англії – Управління у справах студентів (Office for Students, OfS) замість Higher Education Funding Council for England – HEFCE (Ради з фінансування закладів вищої освіти), а також нової Ради з досліджень та інновацій (UK Research and Innovation), що матиме функції регулювання та фінансування досліджень.

Розділ 39 Закону під назвою «Фінансова підтримка зареєстрованих провайдерів (закладів) вищої освіти», присвячений питанню фінансування та передбачає наступні положення¹¹⁶:

«1) Office for Students може надавати гранти, позики або інші платежі керівному органу відповідного провайдера вищої освіти стосовно витрат, понесених або які будуть понесені провайдером вищої освіти або відповідною пов'язаною установою з метою: надання закладом (провайдером) послуг освіти та здійснення провайдером іншої діяльності, яку його керівний орган вважає необхідною або бажаною з освітньою метою.

2) Office for Students може надавати субсидії, позики чи інші платежі будь-якій особі для покриття витрат, понесених або які будуть понесені особою при наданні освітніх послуг відповідними провайдерами вищої освіти, які отримують фінансову підтримку відповідно до підпункту 1.

3) «Провайдер вищої освіти, що відповідає вимогам» означає зареєстрований провайдер вищої освіти, з описом встановлених Державним секретарем норм для цілей підрозділу 1».

Розділ 41 містить інформацію щодо умов фінансової підтримки¹¹⁷:

«1) Грант, позика чи інший платіж, можуть надаватися на таких умовах, які Office for Students вважає за доцільне.

Умови передбачають:

а) дозволити Office for Students вимагати відшкодування (повністю або частково) сум, сплачених Office for Students, якщо не виконується будь-яка з умов, за якими виплачувались такі суми;

¹¹⁴ Higher Education and Research Act (2017). URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29/contents/enacted>.

¹¹⁵ Higher Education and Research Act (2017). URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29/contents/enacted>. – С. 2-3

¹¹⁶ Higher Education and Research Act (2017). URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29/contents/enacted>. – С. 39

¹¹⁷ Higher Education and Research Act (2017). URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29/contents/enacted>. – С. 39

б) вимагати виплати відсотків за будь-який період, протягом якого сума, що належить Office for Students у відповідності з будь-якою із умов, залишається невикплатеною;

в) вимагати від особи, якій виплачено суми, надати Office for Students будь-яку інформацію з метою виконання його функцій.

3) Однак умови не повинні стосуватися сум, які провайдер або особа отримали не від Office for Students у вигляді гранту, позики чи інший платежу.

4) Перед тим, як визначити умови надання гранту, позики чи іншого платіжу, Office for Students повинен консультиватися з особами, які він вважає за доцільне».

Франція

Освітню політику та управління у сфері вищої освіти і досліджень у Франції визначає документ «LOI relative à l'enseignement supérieur et à la recherche»¹¹⁸ (Закон «Про вищу освіту та наукові дослідження», 2013 р.) та «Code de l'éducation»¹¹⁹ (Освітній кодекс).

У «Code de l'éducation»¹²⁰ містяться принципи, що стосуються створення і автономії державних установ наукового, культурного і професійного характеру. Зокрема у Статті L. 711-1 визначено, що «публічними закладами наукового, культурного і професійного характеру є національні заклади вищої освіти та досліджень, що володіють правами юридичної особи і педагогічної, наукової, адміністративної і фінансової автономією. Ці заклади керуються демократичним способом за участю викладацького персоналу, студентів і зовнішніх по відношенню до установ осіб. Вони автономні. Виконуючи місії, довірені їм законом, вони визначають свою політику підготовки, досліджень і документації в рамках національної регламентації і при дотриманні взятих на себе контрактних зобов'язань»¹²¹.

У Статті L.719-4 вказано, що «публічні установи наукового, культурного і професійного характеру мають у своєму розпорядженні для виконання своїх місій обладнання, персонал і кредити, що надає держава, ресурси у вигляді майна за спадкування, дарів, фондів, оплати служб, фондів конкурсів, участі підприємців у фінансуванні першої технологічної і професійної підготовки і різного субсидування. Вони можуть отримувати субсидії на обладнання від регіонів, департаментів та їх об'єднань. Кредити на функціонування, які не включені в цивільний бюджет досліджень, надаються у формі глобальних дотацій»¹²².

У Статті L.719-5 зазначено, що «кожний заклад наукового, культурного і професійного характеру приймає голосуванням свій бюджет, який повинен бути збалансований і є об'єктом гласності»¹²³.

Університети у Франції мають значний ступінь автономії. 10 серпня 2007 р. був прийнятий Закон «Liberté et Responsabilités des Universités» (LRU) (Про свободу та зобов'язання університетів)¹²⁴ і до 1 січня 2012 р. університети Франції перейшли на автономне управління.

Відповідно до цього Закону¹²⁵:

- Кожен автономний університет створює свій орган стратегічного управління – це адміністративна рада, до якого входять 20-30 представників університету, 2-3 представники міської адміністрації і 4-5 представників великого бізнесу.

- Представники університету представляють різні сфери науково-педагогічної діяльності університету. Всі представники обираються колективом.

¹¹⁸ LOI № 2013-660 du 22 juillet 2013 relative à l'enseignement supérieur et à la recherche NOR: ESRJ1304228L. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000027735009>.

¹¹⁹ Code de l'éducation. Version consolidée au 22 novembre 2018. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071191>.

¹²⁰ Code de l'éducation. Version consolidée au 22 novembre 2018. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071191>.

¹²¹ Code de l'éducation. Version consolidée au 22 novembre 2018. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071191>.

¹²² Code de l'éducation. Version consolidée au 22 novembre 2018. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071191>.

¹²³ Code de l'éducation. Version consolidée au 22 novembre 2018. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071191>.

¹²⁴ Loi n° 2007-1199 du 10 août 2007 relative aux libertés et responsabilités des universités. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT00000824315>.

¹²⁵ Guide pratique l'autonomie des universités, une réforme de terrain. (2010). – URL: <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/pid24651/autonomie-des-universites.html#xtor=AL-4>.

- По кожній галузі знань в університеті формується список кандидатів і всі співробітники, а також і представники студентських організацій беруть участь у виборах.

Для поточного управління існують ще дві Ради університету¹²⁶:

- Рада з навчання та університетського життя (Conseil des études et de la vie universitaire – CEVU), що займається розвитком освітнього процесу і організацією життя студентів;

- Наукова рада (Conseil scientifique – CS), що відповідає за розвиток наукових напрямків університету, підбір кадрів на посади викладачів і дослідників, розподіл преміального фонду для дослідницьких груп, в тому числі аспірантів.

Усі три ради університету знаходяться в управлінні президента університету. Президент університету – це виборна посада. Він вибирається адміністративною радою.

У рамках нового Закону¹²⁷ університети отримали набагато більше свободи і більший бюджет, що дало їм додаткові можливості, наприклад: самостійно розробляти проекти розвитку університетів; проводити власну кадрову політику, щоб максимально забезпечити якість освіти і досліджень; організувати освітній процес відповідно до потреб своїх студентів і ситуацією із зайнятістю на ринку праці; розвивати нові напрями наукових досліджень, самостійно набирати дослідників високого рівня, підвищуючи їх особисту зацікавленість преміями; розвивати співробітництво з бізнесом; вибирати політику інтернаціоналізації тощо.

Успішність стратегії розвитку автономних університетів оцінюється за результатами їх роботи, а саме, за рівнем наукових досліджень і розробок та за якістю підготовки студентів (у тому числі, по здатності випускників знайти роботу та інтегруватися у суспільство).

Після прийняття Закону «Liberté et Responsabilités des Universités» (LRU) (Про свободу та зобов'язання університетів)¹²⁸ університети отримали право автономно управляти своїми бюджетами, а також отримали право на отримання приватного фінансування. Держава надає їм право управління заробітною платою, бюджетом та стратегією закладу.

Німеччина

У Федеративній республіці Німеччина відповідальність за систему освіти розподіляється між Федерацією і землями. Обсяг обов'язків Федерального уряду в галузі освіти визначається в Конституції, Основному законі (Grundgesetz)¹²⁹.

Основний закон¹³⁰ (Grundgesetz) містить кілька основних положень з питань освіти, культури та науки: таким чином, наприклад, він гарантує свободу мистецтва та науки, дослідження та викладання (стаття 5, параграф 3), право вільно вибирати для себе професію, місце роботи та місце отримання освіти (стаття 12, параграф 1), рівність перед законом (статті 3, параграф 1). Якщо Основний закон не наділяє Федерацію законодавчими повноваженнями, землі мають право приймати закони.

Правова основа вищої освіти в Німеччині забезпечується законодавством про вищу освіту земель (Hochschulgesetze), а також законодавством про коледжі мистецтва та музики і законодавством щодо університетів прикладних наук (вища спеціальна школа) (Fachhochschulen) земель, оскільки ці типи закладів не включені в загальні закони про вищу освіту. В рамках статті 72 Основного закону¹³¹ Федерація відповідає за вступ до закладів вищої освіти і здобуті ступені у закладах вищої освіти. У Законі про вищу освіту земель описуються загальні цілі закладів вищої освіти, а також загальні принципи, що лежать в основі системи вищої освіти, навчання, викладання і досліджень, прийому, членства та участі, а також співробітників закладів вищої освіти.

У 2007 р. на підставі статті 91b Основного закону¹³² (Grundgesetz) прийнято Пакт про вищу освіту 2020 (Hochschulpakt 2020)¹³³.

¹²⁶ Guide pratique l'autonomie des universités, une réforme de terrain. (2010). – URL: <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/pid24651/autonomie-des-universites.html#xtor=AL-4>.

¹²⁷ Guide pratique l'autonomie des universités, une réforme de terrain. (2010). – URL: <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/pid24651/autonomie-des-universites.html#xtor=AL-4>.

¹²⁸ Loi n° 2007-1199 du 10 août 2007 relative aux libertés et responsabilités des universités. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000824315>.

¹²⁹ Basic Law for the Federal Republic of Germany. – URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/

¹³⁰ Basic Law for the Federal Republic of Germany. – URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/

¹³¹ Basic Law for the Federal Republic of Germany. – URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/.

¹³² Basic Law for the Federal Republic of Germany. – URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/.

¹³³ Hochschulpakt 2020. URL: <https://www.bmbf.de/de/hoerschulpakt-2020-506.html>.

2.3. Вища освіта в структурі національної економіки

Як зазначено у аналітичному звіті «Education and Training Monitor 2018»¹³⁴ (Моніторинг освіти та підготовки 2018 р.) під час аналізу внеску вищої освіти в розвиток соціальних та суспільних навичок використовують два різних підходи. Перший зосереджується на соціальному вимірі вищої освіти (розширення доступу). Другий аналізує роль вищої освіти в популяризації громадської, культурної та соціальної компетентності.

Освіта взагалі й вища зокрема, в ринковій економіці є одним із видів економічної діяльності, результати якої ураховуються у ВВП країни, що є одним із найбільш використовуваним індикатором результатів економічної діяльності.

Здійснимо аналіз досягнень у сфері освіти, у т. ч. вищої в Україні та деяких країнах (табл. 1).

Таблиця 1
Досягнення у сфері освіти^{135, 136}

Країни	Валовий коефіцієнт охоплення населення вищою освітою (% населення в офіційному віці вищої освіти) 2012-2017	Державні видатки на освіту, % ВВП 2012-2017	Державні видатки на вищу освіту, % ВВП 2012-2015	Валовий внутрішній продукт на душу населення (долл. США 2011 р. за ПКС) 2017 р., долл. США
Україна	83	5,9	1,4	7894
Велика Британія	57	5,6	1,4	39753
Франція	65	5,5	1,2	38606
Німеччина	66	4,9	1,3	45229
Іспанія	91	4,3	1,0	34272
Італія	63	4,1	0,8	35220
ОЕСР	68	5,0	1,0	39590
США	87**	5,0	1,4	54225
** Примітки: дані за 2010-2015 рр.				

Дані табл. 1 засвідчують, що показник охоплення населення України вищою освітою впродовж 2012-2017 рр. становив 83 % проти 57 % у Великій Британії, 5,6 % у Німеччині, 65 % у Франції, 91 % в Іспанії, 63% в Італії. Проте за показником частки державних видатків у ВВП на освіту Україна випереджає розвинені країни: у 2012-2017 рр. в Україні 5,9%. проти 5,6% у Великій Британії, 4,9 % у Німеччині, 5,5 % у Франції, 4,3 % в Іспанії, 4,1% в Італії, 5,0% у США. Натомість частка державних видатків на вищу освіту в Україні, виражена у відсотках до ВВП відповідає аналогічним показникам розвинених країн або навіть перевищує їх: у 2012-2017 рр. в Україні 1,4%. проти 1,4% у Великій Британії, 1,3 % у Німеччині, 1,2 % у Франції, 1,0 % в Іспанії, 0,8% в Італії, 1,4% у США. Однак за показником ВВП на душу населення у 2017 р. значення по Україні є найнижчим серед аналізованих країн – 7894 долл. США проти 39753 долл. США у Великій Британії, 45229 долл. США у Німеччині, 38606 долл. США у Франції, 34272 долл. США в Іспанії, 35220 долл. США в Італії, 54225 долл. США у США.

Дані щодо внеску обсягу виробництва послуг у сфері вищої освіти у ВВП у 2014-2015 рр. представлені у табл. 2.

Таблиця 2

¹³⁴ European Commission (2018). Education and Training Monitor EU analysis, volume 1 2018. – URL: <http://ec.europa.eu/education/sites/education/files/document-library-docs/volume-1-2018-education-and-training-monitor-country-analysis.pdf>.

¹³⁵ UNDP (2018) Human Development Indices and Indicators – URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf.

¹³⁶ Eurostat (2018) Public expenditure on education by education level and programme orientation - as % of GDP. – URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Внесок обсягу виробництва послуг у сфері вищої освіти у ВВП у 2014-2015 рр., %^{137, 138}

Країни	Внесок обсягу виробництва послуг у сфері вищої освіти у цілому до ВВП у 2015 р.
Україна	2,5*
Велика Британія	1,9
Франція	1,5
Німеччина	1,2
Іспанія	1,3
Італія	0,9
ОЕСР середнє	1,5
ЄС середнє	1,3
Сполучені Штати Америки	2,6

*Розраховано за даними Національні рахунки освіти України у 2016 році: Статистичний збірник/ Державна служба статистики України. – С. 6-7.

Дані табл. 2 засвідчують, що показник внеску обсягу виробництва послуг у сфері вищої освіти у ВВП у 2014-2015 рр. в Україні перевищує значення аналізованих країн і становив 2,5 % проти 1,9 % у Великій Британії, 1,2 % у Німеччині, 1,5 % у Франції, 1,3 % в Іспанії, 0,9% в Італії, 2,6 % в США.

Проаналізуємо послуги освіти за джерелами її оплати та рівнями освіти в Україні та деяких країнах світу у 2014 р. (табл. 3).

¹³⁷ OECD (2018) Education at a Glance 2018: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. – P. 266.

¹³⁸ Національні рахунки освіти України у 2016 році: Статистичний збірник/ Державна служба статистики України. – С. 6-7.

Таблиця 3
Послуги освіти усього та за джерелами її оплати та рівнями освіти МСКО (2011)
в Україні та деяких країнах світу у 2014 р. [¹³⁹, ¹⁴⁰, ¹⁴¹, ¹⁴², ¹⁴³, ¹⁴⁴, ¹⁴⁵, ¹⁴⁶]

Країни	Одиниці вимірювання	Освіта в цілому як вид економічної діяльності			Початкова освіта (МСКО 1) Primary			Перший етап середньої освіти (МСКО 2) Lower secondary			Повна середня освіта (МСКО 3) та післясередня, не вища освіта (МСКО 4) Upper secondary and post-secondary non-tertiary			Вища освіта Total tertiary education (ISCED2011 levels 5 to 8)			Довідково: ВВП
		Усі джерела	У т.ч.		Усі джерела	У т.ч.		Усі джерела	У т.ч.		Усі джерела	У т.ч.		Усі джерела	У т.ч.		
			Державні	Приватні		Державні	Приватні		Державні	Приватні		Державні	Приватні		Державні	Приватні	
Україна	млн. дол. США	9209	7834	1375	2816	2696	147	1668	1575	93	1187	1094	93	3537	2469	1068	133466
	% ВВП	6,90	5,87	1,03	2,11	2,02	0,11	1,25	1,18	0,07	0,89	0,82	0,07	2,65	1,85	0,8	
Велика Британія	млн. дол. США	174647	125462	49185	43399	48659	4997	23935	25250	3945	44451	37086	7365	47607	14466	32878	2630223
	% ВВП	6,64	4,77	1,87	2,04	1,85	0,19	0,91	0,96	0,15	1,69	1,41	0,28	1,81	0,55	1,25	
Франція	млн. дол. США	140414	126320	14095	30051	1596	35104	32710	2393	34306	31115	3191	30051	39359	32178	7180	2659363
	% ВВП	5,28	4,75	0,53	1,19	1,13	0,06	1,32	1,23	0,09	1,29	1,17	0,12	1,48	1,21	0,27	
Німеччина	млн. дол. США	163606	142250	21357	24789	24026	763	48052	46145	1907	44239	31653	12585	46908	40425	6483	3813669
	% ВВП	4,29	3,73	0,56	0,65	0,63	0,02	1,26	1,21	0,05	1,16	0,83	0,33	1,23	1,06	0,17	
Іспанія	млн. дол. США	66905	55467	11438	20682	17392	3290	12848	11595	1253	13632	12378	1253	19742	14102	5641	1566855
	% ВВП	4,27	3,54	0,73	1,32	1,11	0,21	0,82	0,74	0,08	0,87	0,79	0,08	1,26	0,9	0,36	
Італія	млн. дол. США	87051	77841	9209	23243	21708	1316	15788	15130	877	26970	24997	1973	21269	16007	5263	2192714
	% ВВП	3,97	3,55	0,42	1,06	0,99	0,06	0,72	0,69	0,04	1,23	1,14	0,09	0,97	0,73	0,24	
ОЕСР середнє	% ВВП	5,21	4,43	0,78	1,52	1,43	0,09	0,98	0,91	0,07	1,21	1,07	0,14	1,54	1,15	0,39	
ЄС 22	% ВВП	4,89	4,41	0,48	1,36	1,30	0,06	0,97	0,92	0,05	1,19	1,09	0,10	1,35	1,18	0,17	

¹³⁹ OECD (2017) Education at a Glance 2017: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. – P. 180, 183, 188-189.

¹⁴⁰ Online Education Database, Data extracted on 18 May 2018 from URL: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=RGRADSTY#>.

¹⁴¹ UNESCO Institute for Statistics. – URL: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS.

¹⁴² World Development Indicators. – URL: <http://wdi.worldbank.org/table/2.7>.

¹⁴³ EUROSTAT. – URL: http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/educ_figdp.

¹⁴⁴ Національні рахунки освіти України у 2016 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – С. 6-7.

¹⁴⁵ Національні рахунки освіти України у 2016 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Аналітичні таблиці допоміжних (сателітних) рахунків освіти, Україна 2016 рік. – С. 90-91.

¹⁴⁶ Вища освіта в Україні у 2017 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. - Київ-2018. – С. 11.

середнє																	
Сполучені Штати Америки	млн. дол. США	1085740	726731	359009	355523	266642	20913	193446	146392	12199	172533	153363	19170	467060	162077	304983	17427609
	% ВВП	6,23	4,17	2,06	1,65	1,53	0,12	1,11	0,84	0,07	0,99	0,88	0,11	2,68	0,93	1,75	

Порівняння за показником *обсягу коштів у відносному вимірі (частка витрат на освіту у ВВП)* спрямовано на оплату послуг *освіти в цілому* в Україні з аналогічними показниками розвинених країн, свідчать, що вона відповідає їх рівню, або навіть перевищує його (табл.3). Так, у 2014 р. зазначена питома вага в Україні склала 6,90 % проти ^{147, 148}: 6,64 % у Великій Британії; 5,28 % у Франції; 4,29 % у Німеччині; 4,27 % в Іспанії; 3,97 % в Італії; 5,21 % в середньому по країнам ОЕСР; 4,89 % в середньому по країнам ЄС (22); 6,23 % у США;

Порівняння частки державних видатків на освіту в Україні, вираженої у відсотках до ВВП, з аналогічними показниками розвинених країн також засвідчують, що вона відповідає їх рівню, або навіть перевищує його. Так, у 2014 р зазначена питома вага в Україні склала 5,87 % проти ^{149, 150}: 4,77 % у Великій Британії; 4,75 % у Франції; 3,73 % у Німеччині; 3,54 % в Іспанії; 3,55 % в Італії; 4,43 % в середньому по країнам ОЕСР; 4,41 % в середньому по країнам ЄС (22); 4,17 % у США.

В Україні обсяги державних видатків на освіту, в тому числі і вищу, у відносному вимірі досягли оптимального рівня, і збільшення їх кількісних абсолютних показників можливе лише одночасно із зростанням ВВП країни.

З табл. 4, видно, що у структурі сфери освіти в Україні у 2014 р. найбільший обсяг коштів у відносному вимірі (частка витрат на освіту у ВВП) спрямовано на оплату послуг вищої освіти, що склав 2,65% ВВП порівняно з іншими рівнями освіти:

початкова освіта – 2,11;

перший етап середньої освіти – 1,25;

повна середня освіта та післясередня, невища освіта – 0,89.

Даний показник також перевищує середнє значення по країнам ОЕСР (1,54% ВВП) та ЄС 22 (1,35% ВВП) на 1,11 та 1,30 п.п. відповідно, майже наближуючись до значення показника США, що склав 2,68% ВВП. Причому абсолютні обсяги ВВП України є значно нижчими, ніж відповідні показники європейських країн зі співмірною кількістю населення.

Це дає підстави для подальшого дослідження щодо з'ясування пріоритетів державного фінансування.

Натомість, у розрізі аналізованих країн найбільший обсяг коштів у відносному вимірі, що спрямовано на оплату

послуг початкової освіти склав: 2,04% у Великій Британії; 1,32% в Іспанії; 2,11% Україні;

на перший етап середньої освіти: у Німеччині – 1,26%; в Україні – 1,25%;

на повну середню та післясередню, не вищу освіту спрямовано в Україні – 0,89%.

Інформацію щодо показника обсягів виробництва послуг у сфері освіти деяких країн у 2015 р. за рахунок державних фінансових ресурсів подано у табл. 4.

Таблиця 4
Обсяги виробництва послуг у сфері освіти деяких країн у 2015 р. за рахунок державних фінансових ресурсів (державні видатки на освіту за рівнями як % ВВП) [^{151, 152}]

	Усього фінансування виробництва послуг у сфері освіти***	Дошкільна освіта Pre-primary	Початкова освіта Primary	Середня освіта Secondary	Вища освіта Tertiary 5-8
Україна	5,34	0,84**	0,98**	1,40**	1,53**
Велика Британія	5,63	0,19	1,81	2,31	1,38
Франція	5,46	0,69	1,13	2,37	1,25
Німеччина	4,81	0,46	0,62	2,01	1,25
Іспанія	4,28	0,47	1,14	1,57	0,96
Італія	4,08	0,48	1,02	1,74	0,76
ЄС	5,04	0,5	1,2	0,99	1,24
США		0,32	1,55	1,72	1,37

Примітки: ** дані за 2016 р.; *** дані за вирахуванням рівня освітнього розвитку в ранньому дитинстві.

¹⁴⁷ OECD (2017) Education at a Glance 2017: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. – P. 180, 183, 188-189.

¹⁴⁸ Вища освіта в Україні у 2017 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. - КИЇВ-2018.

¹⁴⁹ OECD (2017) Education at a Glance 2017: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. – P. 180, 183, 188-189.

¹⁵⁰ Вища освіта в Україні у 2017 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. - КИЇВ-2018.

¹⁵¹ Eurostat Public expenditure on education by education level and programme orientation - as % of GDP [educ_uoe_fine06]

¹⁵² UNESCO Expenditure on education as % of GDP (from government sources) – URL: <http://data.uis.unesco.org/?queryid=181#>

З табл. 4 видно, що показник обсягу виробництва послуг у сфері вищої освіти за рахунок державних фінансових ресурсів в Україні перевищує аналогічний показник розвинених країн і становив 1,53 % ВВП проти:

- 1,38 % у Великій Британії;
- 1,25 % у Франції та Німеччині;
- 0,96 % у Іспанії;
- 0,76 % в Італії;
- 1,37 % у США.

За рівнями освіти найбільше значення показнику обсягу виробництва послуг у сфері вищої освіти за рахунок державних фінансових ресурсів в аналізованих країнах зосереджено у середній освіті, а не вищій як в Україні.

Проаналізуємо послуги вищої освіти за джерелами її оплати та рівнями освіти МСКО (2011) в Україні та деяких країнах світу у 2014 р. (табл. 5).

Таблиця 5
Послуги вищої освіти за джерелами її оплати та рівнями освіти МСКО (2011)
у деяких країнах світу у 2014 р. *

Країни	Одиниці вимірювання	Усі джерела			У т.ч.		Довідково: ВВП
		Усього Total tertiary education (ISCED2011 levels 5 to 8)	У т.ч.		Державні	Приватні	
			Короткий цикл вищої освіти (МСКО 2011 рівень 5) Short-cycle tertiary education (ISCED 2011 level 5) **	Бакалаврат, магістратура, докторантура або їх еквіваленти (МСКО 2011 рівні 6-8) Bachelor's, master's and doctoral degrees (ISCED 2011 levels 6 to 8)			
Україна	млн. дол. США	3537	3390	2816	2469	1068	133466
	% ВВП	2,65	0,55	2,11	1,85	0,8	
Велика Британія	млн. дол. США	47607	789	46818	14466	32878	2630223
	% ВВП	1,81	0,03	1,78	0,55	1,25	
Франція	млн. дол. США	39359	8510	31115	32178	7180	2659363
	% ВВП	1,48	0,32	1,17	1,21	0,27	
Німеч- чина	млн. дол. США	46908		46908	40425	6483	3813669
	% ВВП	1,23		1,23	1,06	0,17	
Іспанія	млн. дол. США	19742	2820	16922	14102	5641	1566855
	% ВВП	1,26	0,18	1,08	0,9	0,36	
Італія	млн. дол. США	21269	22	21269	16007	5263	2192714
	% ВВП	0,97	0,001	0,97	0,73	0,24	
ОЕСР середнє	% ВВП	1,54	0,16	1,37	1,15	0,39	
ЄС 22 середнє	% ВВП	1,35	0,08	1,27	1,18	0,17	
США	млн. дол. США	467060			162077	304983	17427609
	% ВВП	2,68			0,93	1,75	

**В Україні початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, відповідає шостому рівню Національної рамки кваліфікацій (НРК), що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341; перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає сьомому рівню НРК; другий (магістерський) рівень вищої освіти відповідає восьмому рівню НРК.
Для України значення розраховано відповідно до Методологічних положень зі статистики освіти щодо співставлення

рівнів освіти за (МСКО) з закладами освіти України, які забезпечують отримання відповідного рівня освіти (Короткий цикл вищої освіти в Україні відповідає рівню 5 МСКО; бакалаврат або його еквівалент, магістратура або її еквівалент, докторантура або її еквівалент відповідають рівням 6, 7, 8 МСКО відповідно).

* Джерело: складено і розраховано автором на основі даних:

OECD (2017) Education at a Glance 2017: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. – P. 180, 183, 188-189.

Online Education Database, Data extracted on 18 May 2018 from URL: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=RGRADSTY#>

UNESCO Institute for Statistics. – URL: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS.

World Development Indicators. – URL: <http://wdi.worldbank.org/table/2.7>

EUROSTAT. – URL: http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/educ_figdp.

Національні рахунки освіти України у 2016 році: Статистичний збірник/ Державна служба статистики України. – С. 6-7.

Національні рахунки освіти України у 2016 році: Статистичний збірник/ Державна служба статистики України. – Аналітичні таблиці допоміжних (сателітних) рахунків освіти, Україна 2016 рік. – С. 90-91.

Вища освіта в Україні у 2017 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. - Київ-2018. – С. 11.

З табл. 5 та рис. 1 видно, що на оплату послуг вищої освіти у відносному вимірі (частка витрат на вищу освіту у ВВП) в Україні у 2014 р. спрямовано 2,65 % ВВП проти: 1,81 % у Великій Британії; 1,48% у Франції; 1,26% у Іспанії; 1,23% і 0,97 % у Німеччині та Італії відповідно, де загальний обсяг фінансування вищої освіти практично повністю розподілено на 6-8 рівні освіти за МСКО 2011.

У розрізі освітніх рівнів в Україні 0,55 % ВВП спрямовано на оплату послуг короткого циклу вищої освіти (рівень 5 МСКО 2011), що перевищує середнє значення даного показника по країнам ОЕСР (0,16 % ВВП) та ЄС 22 (0,08% ВВП), у Франції 0,32 % ВВП, і Іспанії – 0,18%, Великій Британії - 0,03%.

Щодо рівнів 6-8 МСКО 2011, то у Великій Британії – майже 2%, Німеччині, Франції та Іспанії – 1,23 та 1,17, 1,08% ВВП відповідно, в Україні 2,1% ВВП, що перевищує середнє значення даного показника по країнам ОЕСР (1,37% ВВП) та ЄС 22 (1,27% ВВП).

Порівняно з деякими країнами ЄС і США рівень оплати державних послуг вищої освіти в Україні (у відсотках) є досить високим – 1,85 % ВВП, у Франції – 1,21 % ВВП, у Німеччині – 1,06 %ВВП, у США – 0,93% ВВП. Рівень оплати послуг вищої освіти за рахунок приватних джерел в Україні складає 0,8 % ВВП порівняно із Великою Британією – 1,25 % ВВП та США – 1,75 % ВВП.

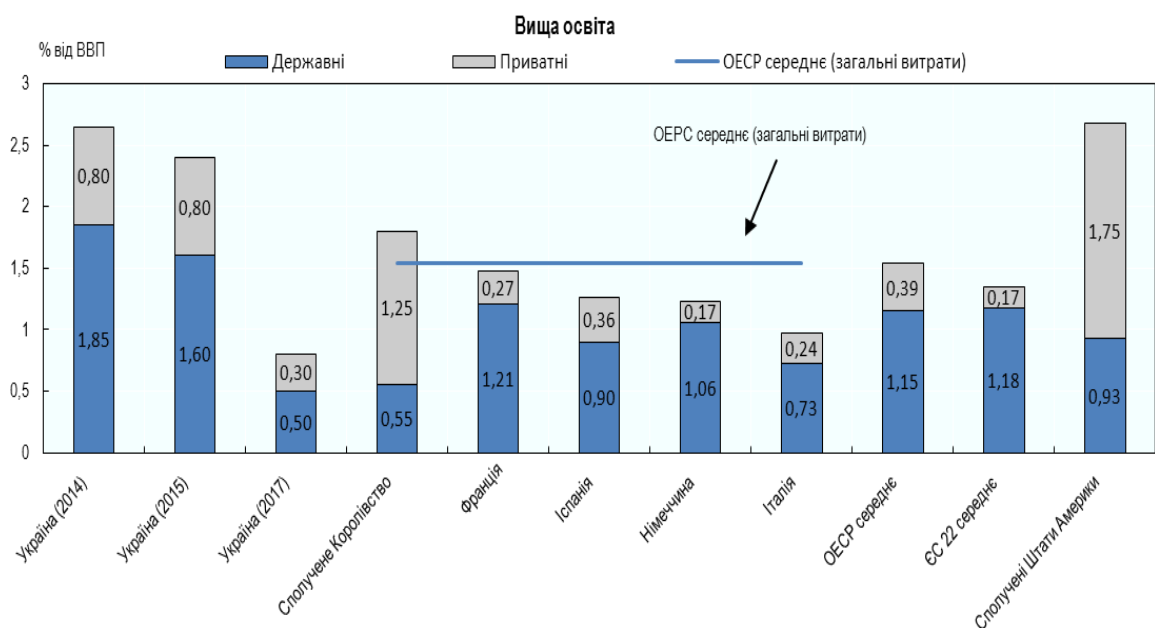

Рис. 1. Послуги вищої освіти за джерелами її оплати в деяких країнах світу у 2014 р. *

* Джерело: складено і розраховано автором на основі даних:

OECD (2017) Education at a Glance 2017: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. – P. 180, 183, 188-189.

UNESCO Institute for Statistics. – URL: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS.

World Development Indicators. – URL: <http://wdi.worldbank.org/table/2.7>.

EUROSTAT. – URL: http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/educ_figdp.

Національні рахунки освіти України у 2016 році: Статистичний збірник/ Державна служба статистики України. – С. 6-7.

Вища освіта в Україні у 2017 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. - Київ-2018. – С. 11.

Порівняння структури оплати послуг на освіту за джерелами та освітніми рівнями в Україні зі структурою деяких країн ЄС та США дає підстави для висновку щодо необхідності її зміни на користь вищої (загальної середньої освіти та професійної) освіти.

Головними суб'єктами, що формують попит на послуги у сфері вищої освіти є здобувачі вищої освіти, а забезпечують пропозицію – виробники (надавачі) послуг у сфері вищої освіти.

Данні кількості споживачів послуг у сфері вищої освіти у 2010-2015 роках в Україні представлено на рис. 2.

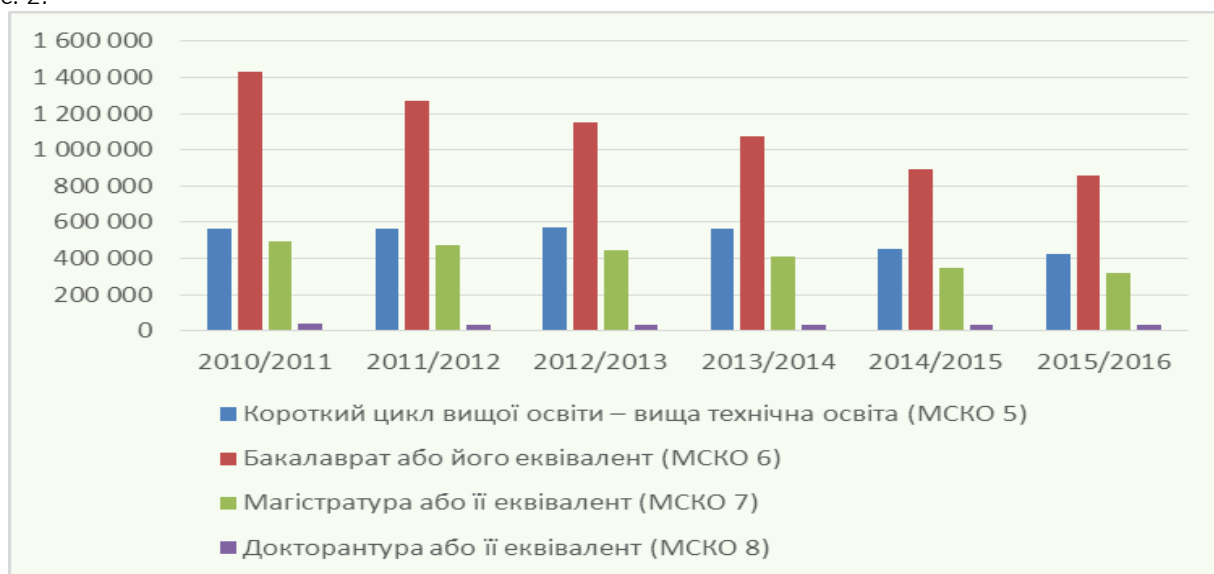

Рис. 2. Кількість споживачів послуг вищої освіти в Україні у 2010-2015 р.р., (осіб) *

*Джерело: UNESCO Institute for Statistics. – URL: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS#

Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року: Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. - КІЇВ-2017. – С. 6.

Дані кількості споживачів послуг у сфері вищої освіти у 2010-2015 роках характеризують процеси зменшення як їх абсолютної кількості за усіма рівнями вищої освіти, так і відповідно до попиту на зазначені послуги. Так, загальна кількість споживачів послуг (здобувачів) зменшилась на 891,9 тис. осіб, або на 35,3 %, при цьому слід зазначити, що зменшення відбулося за усіма рівнями МСКО: МСКО 5 – на 24,5 %; МСКО 6 – на 40,3 %; МСКО 7 – на 34,5 %; МСКО 8 – на 16,3 %. Головною причиною зазначеного зменшення споживачів послуг у сфері вищої освіти (здобувачів послуг у сфері вищої освіти), на наш погляд, є демографічні процеси, які відбуваються в українському суспільстві.

Частка споживачів послуг у сфері вищої освіти (здобувачів послуг у сфері вищої освіти) у деяких країнах світу у 2014 р. подано на рис. 3.

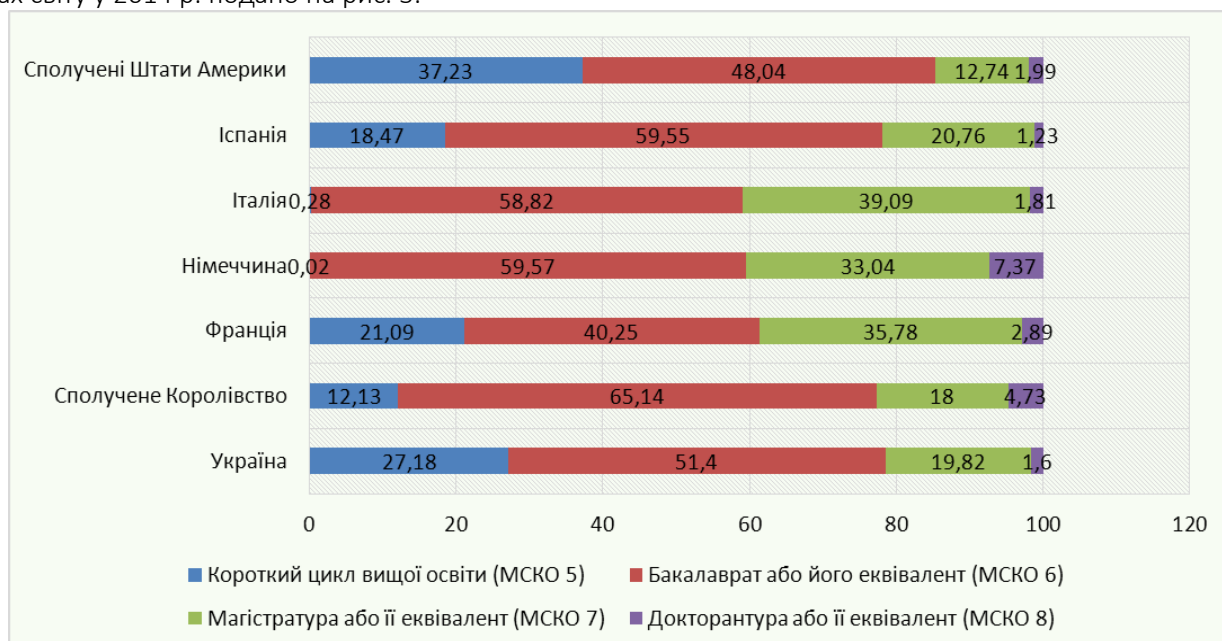

Рис. 3. Частка споживачів послуг (здобувачів) вищої освіти у деяких країнах світу у 2014 р., (осіб)*

*Джерело: UNESCO Institute for Statistics. – URL: http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?DataSetCode=EDULIT_DS#

Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року: Статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. - КИЇВ-2017. – С. 6.

2.4. Висновки

У 2014 р. в Україні як і у всіх розглянутих країнах у структурі рівнів вищої освіти найбільшою є частка споживачів послуг (здобувачів) вищої освіти, які навчалися за програмами 6 рівня МСКО (Бакалаврат або його еквівалент), найменшою є частка осіб, що навчалися за програмами 8 рівня МСКО (Докторантура або її еквівалент).

В Україні у 2014 р. частка споживачів послуг (здобувачів) вищої освіти, які навчалися за програмами 5 рівня МСКО складала 27,18%, що перевищує значення країн ЄС, так у Франції – 21,09%, Іспанії – 18,47%, у Великій Британії – 12,13%, в Італії та Німеччині 0,02 і 0,28 % відповідно. Лише у США – 37,23%.

Частка споживачів послуг (здобувачів) вищої освіти, які навчалися в Україні за програмами 6 рівня МСКО перебуває на рівні європейських країн і складала 51,40%, у Італії – 39,09%, у Великій Британії – 18,00%, у Німеччині – 59,57%, в Іспанії – 59,55%, в Італії – 58,82%, у Франції – 40,25%, у США – 48,04%.

Частка споживачів послуг (здобувачів) вищої освіти, які навчалися в Україні за програмами 7 рівня МСКО не є надмірною і складала 19,82%, у країнах ЄС вона знаходилась у діапазоні 18-39%, у США є меншою – 12,74%.

Частка споживачів послуг (здобувачів) вищої освіти, які навчалися в Україні за програмами 8 рівня МСКО для України складала 1,60%. Найбільшим цей показник є для Німеччини – 7,37%, у Великій Британії – 4,73%, у Франції, Італії, Іспанії та США – до 3%.

Спостерігаємо на тлі високого рівня освіченості населення та доступу до освіти недостатній рівень ВВП на душу населення. Це засвідчує існування в Україні суттєвого дисбалансу, тобто високий освітній рівень населення України не забезпечує їй адекватних економічних вигід та підтверджує невідповідність діючої моделі економічної діяльності вищої освіти концептуальним засадам ринкової економіки та потребує зміни пріоритетів для підвищення ефективності державних витрат на вищу освіту без суттєвого збільшення їх частки в консолідованому бюджеті держави.

Щодо автономії закладів вищої освіти, це питання акцентоване у стратегічних позиціях і деклараціях на європейському і загальносвітовому рівні та підтверджено відповідними документами. Зазначимо, що автономізація не має сприйматися як повна незалежність закладів вищої освіти від держави, оскільки, надання фінансової та адміністративної автономії супроводжується посиленням контролю якості вищої освіти¹⁵³.

¹⁵³ Власова І.В. Автономія закладів вищої освіти: аналіз ключових європейських і міжнародних документів / І.В. Власова // Університети і лідерство. – 2018. – № 1 (5). – С. 62–71.

III. Правові регулятори економічної діяльності закладів вищої освіти як суб'єктів (автономних інституцій) ринкової економіки: Україна у контексті Європейського простору вищої освіти.

В. Ворона

Вступ

Модернізація сфери вищої освіти України здійснюється в умовах сучасної ринкової економіки, яка орієнтована на задоволення потреб споживачів (здобувачів) послуг у сфері вищої освіти. Постійно зростаюча залежність закладів вищої освіти (далі – ЗВО) від економічних факторів вимагає формування правових регуляторів їх економічної діяльності як суб'єктів (автономних інституцій) ринкової економіки, адекватних ринковим умовам.

Сучасні економічна теорія і практика визнають результати економічної діяльності ЗВО невід'ємною складовою ринкової економіки і включають їх до валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Конкретні результати усіх видів економічної діяльності ЗВО, основним серед яких виступають послуги у сфері вищої освіти, включаються до ВВП країни. Про це переконливо свідчать положення:

- Системи національних рахунків 2008 року – (СНР 2008) (System of National Accounts 2008)¹⁵⁴;
- Європейської системи національних та регіональних рахунків 2010 року (European system of accounts, ESA 2010)¹⁵⁵;
- Методологічних положень розрахунку валового регіонального продукту¹⁵⁶;
- Методології національних рахунків освіти (Methodology of national education accounts, UNESCO, 2016)¹⁵⁷.

Метою індивідуального дослідження «Правові регулятори економічної діяльності закладів вищої освіти як суб'єктів (автономних інституцій) ринкової економіки: Україна у контексті Європейського простору вищої освіти» (перший етап) є визначення теоретико-методологічних засад механізмів розширення фінансової автономії ЗВО та аналіз діючих нормативно-правових актів, які регулюють економічні відносини університетів щодо меж фінансової (економічної) автономії.

Об'єктом дослідження є правове регулювання видів економічної діяльності ЗВО як суб'єктів сучасної ринкової економіки.

Предметом дослідження є механізми фінансової (економічної) автономії ЗВО як суб'єктів сучасної ринкової економіки.

Головною проблемою правового регулювання економічних відносин вітчизняних ЗВО, на наше переконання, є невідповідність діючих правових регуляторів економічної діяльності ЗВО України принципам сучасної ринкової економіки, серед яких важливе місце займає розширення економічної (у тому числі фінансової) автономії суб'єктів (автономних інституцій). Зазначена невідповідність не дозволяє ЗВО України підвищити рівень якості освітньої діяльності у сфері вищої освіти, ефективності використання трудових, матеріально-технічних, фінансових ресурсів, які залучаються до процесу виробництва і надання послуг у сфері вищої освіти – основного результату основного виду економічної діяльності ЗВО України, результатів другорядних та допоміжних видів економічної діяльності.

Гіпотезою наукового дослідження виступає припущення, що правове визначення оптимальних меж економічної (у тому числі фінансової) автономії ЗВО та механізмів її регулювання на засадах сучасної ринкової економіки обумовить підвищення рівнів якості освітньої діяльності у сфері вищої освіти, ефективності використання трудових, матеріально-технічних, фінансових ресурсів, які залучаються до процесу виробництва і надання послуг у сфері вищої освіти.

Аналіз правових регуляторів економічної діяльності ЗВО як суб'єктів (автономних інституцій) ринкової економіки здійснено на основі положень Конституції України¹⁵⁸, Бюджетного Кодексу

¹⁵⁴ System of National Accounts 2008, New York, 2009. – URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf>

¹⁵⁵ European system of accounts - ESA 2010.- URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-02-13-269>

¹⁵⁶ [Методологічні положення розрахунку валового регіонального продукту](#), затверджені Наказом Держслужби статистики України 21.12.2018 р., № 284.- – URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2018/284/mp_roz_VRP.pdf

¹⁵⁷ Methodology of national education accounts 2016/Методологія національних рахунків освіти 2016. – URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002457/245781e.pdf>

України¹⁵⁹, законів України про державні бюджети України, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України¹⁶⁰, Міністерства фінансів України¹⁶¹, Міністерства освіти України¹⁶², інших центральних органів виконавчої влади, у підпорядкуванні яких знаходяться ЗВО.

Враховуючи задекларований Україною процес входження до Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО) здійснено аналіз правових регуляторів діяльності університетів як суб'єктів ринкової економіки міжнародних та вітчизняних джерел із проблем правового регулювання економічної діяльності університетів. При цьому, основну увагу приділено тим дослідженням, які були здійснені після 2009 року, тобто, з урахуванням причин і наслідків світової фінансової кризи 2008-2009 років.

3.1. Аналіз правових регуляторів, наукових та аналітичних джерел щодо економічної діяльності університетів як суб'єктів (автономних інституцій) ринкової економіки в Європейському просторі вищої освіти

У Договорі про Конституцію Європи¹⁶³ ст. I-3 зазначено Цілі Союзу: «...Союз пропонує своїм громадянам територію свободи, безпеки та справедливості без внутрішніх кордонів та внутрішній ринок, де конкуренція є вільною та неспотвореною; 3. Союз працює над сталим розвитком Європи на основі ... висококонкурентної соціальної ринкової економіки...»¹⁶⁴. Наведені положення, на наш погляд, дають достатньо підстав вважати, що європейські університети є невід'ємною частиною висококонкурентної соціальної ринкової економіки і механізми регулювання їх фінансової автономії формуються на засадах саме такої економіки.

У Великій Хартії Університетів / Magna Charta Universitatum¹⁶⁵, ухваленій 18 вересня 1988 р. ректорами провідних європейських університетів, серед основоположних принципів функціонування та розвитку університетів зазначено: «Університет є самостійною установою усередині суспільств...»¹⁶⁶. Визначення «фінансова автономія» документ не містить.

У «Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи», прийнятій 5-9 жовтня 1998 р., у Парижі, у ст. 13 зазначено: «університетам має бути надана *автономія в їхніх внутрішніх справах, однак така автономія має супроводжуватися чіткою і транспарентною підзвітністю урядам, парламентам, студентам і суспільству в цілому* ... Кінцевою метою управління повинно бути зміцнення *інституційної місії університету* шляхом забезпечення високого рівня викладання, підготовки кадрів і наукових досліджень, а також служіння суспільству.»¹⁶⁷. У констатуючій III частині Декларації, UNESCO як організація-куратор, взяла на себе «...ініціативу по розробці міжнародного правового акту, присвяченого академічній свободі, незалежності і соціальній відповідальності, у зв'язку з Рекомендацією про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти 1997 р.^{168, 169}. Відповідно до цього документа університети, їх співробітники і студенти мають право повною мірою керуватися академічною свободою і автономією, під якими розуміють комплекс прав і обов'язків, що є повністю відповідальними і підзвітними перед суспільством. Іншими словами,

¹⁵⁸ Конституція України (БВР), 1996. - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1476768066815740>

¹⁵⁹ Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010.- URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

¹⁶⁰ Кабінет Міністрів України: Головна.- URL: <https://www.kmu.gov.ua/>

¹⁶¹ Міністерство фінансів України URL: <https://www.minfin.gov.ua/>

¹⁶² Міністерство освіти України.- URL: <https://mon.gov.ua/ua>

¹⁶³ Договір про конституцію Європи, Official Journal of the European Union Document C:2004:310:TOC.- URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2004:310:TOC>

¹⁶⁴ Договір про конституцію Європи, Official Journal of the European Union Document C:2004:310:TOC.- URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2004.310.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2004:310:TOC

¹⁶⁵ Magna Charta Universitatum. - URL: <http://www.magna-charta.org>

¹⁶⁶ Велика Хартія Університетів, ухвалена у 1988 р.- URL: <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/ukrainian> С.1.

¹⁶⁷ Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи. – Париж, 1998.– URL: http://www.conventions.ru/view_base.php?id=1496 – Ст. 13.

¹⁶⁸ Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи. – Париж, 1998.– URL: http://www.conventions.ru/view_base.php?id=1496

¹⁶⁹ Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel (1997). Retrived from.- URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13144&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

університетам надається самостійність у їхніх внутрішніх справах, але про фінансову автономію не йдеться.

У Декларації про академічну свободу та автономію закладів вищої освіти (м. Ліма, 6-10 вересня 1988 р.) / The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education¹⁷⁰ зазначено, що *«автономія означає незалежність закладів вищої освіти від держави та інших суспільних сил у прийнятті рішень щодо їхнього внутрішнього управління, фінансів, адміністрації, а також у визначенні політики у сфері освіти, дослідницької роботи, підвищення рівня знань і навичок та інших супутніх видів діяльності»*¹⁷¹. У цьому документі задекларована автономія університетів у прийнятті рішень щодо фінансів без відповідної конкретики.

У Лісабонській конвенції (м. Лісабон, 11 квітня 1997 року), яку підписали держави-члени Ради Європи та європейського регіону UNESCO сформульовано положення про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні¹⁷². Україна ратифікувала «Конвенцію про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні»¹⁷³, не будучи членом Ради Європи. Це пояснюється перш за все географічним розташуванням України та її прагненням приєднання до Європейського співтовариства. Питань автономії університетів зазначений документ не містить.

У Сорбонській декларації / Sorbonne Joint Declaration¹⁷⁴ (м. Париж, Сорбонна, 25 травня 1998 року) міністрів, відповідальних за освіту, сформульовано завдання гармонізації архітектури європейської системи вищої освіти, в яку вкладено прагнення створити Європейський простір вищої освіти, де національна ідентичність та спільні інтереси мають взаємодіяти між собою та зміцнювати одне одного на благо Європи¹⁷⁵. Питання автономії університетів Сорбонська декларація не містить.

Болонська декларація, спільна заява європейських міністрів освіти¹⁷⁶ (м. Болонья, 18-19 червня 1999 року) визначила стратегічною метою створення Європейського простору вищої освіти, конкурентоспроможного та привабливого як для самих європейців, так і для студентів з усіх куточків світу. У зобов'язальній частині документу передбачено: «... досягти тих цілей – у рамках наших інституційних компетенцій і демонстрації повної поваги до різноманітності культур, мов, національних систем освіти й університетської автономії для того, щоб консолідувати Європейський простір у сфері вищої освіти»¹⁷⁷. У Декларації серед іншого зазначено: «...слід зосередитися на вирішенні завдання збільшення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти...»¹⁷⁸. Це означає, що Європейський Союз очікує зростання міжнародної конкуренції університетів та прагне забезпечити існування такої «... системи вищої освіти у Європі, яка була б привабливою для всього світу і відповідала б особливостям наших культурних та наукових традицій»¹⁷⁹, які ляжуть в основу наступних правових актів та напрямів політик ЄС. Україна ратифікувала цей документ. Безпосередньо питання фінансової автономії університетів зазначена Декларація не містить.

У Празькому комюніке «До європейського простору вищої освіти (м. Прага, 19 травня 2001 року) / Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001¹⁸⁰, основна увага європейських міністрів освіти була сконцентрована на взаємодії університетів і студентства, як рівноправних партнерів, що формують і розвивають ЄПВО. Питань автономії університетів зазначений документ теж не містить.

¹⁷⁰ The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education (Lima, 10 September 1988).- URL: <https://www.wusgermany.de/sites/wusgermany.de/files/userfiles/WUS-Internationales/wus-lima-englisch.pdf>

¹⁷¹ The Declaration on Academic Freedom and Autonomy of Institutions of Higher Education (Lima, 10 September 1988).- URL: <https://www.wusgermany.de/sites/wusgermany.de/files/userfiles/WUS-Internationales/wus-lima-englisch.pdf>

¹⁷² Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні .- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308

¹⁷³ Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні .- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308

¹⁷⁴ Sorbonne Joint Declaration .- URL: http://eurosvita.net/prog/data/attach/1037/SORBONNE_DECLARATION.pdf

¹⁷⁵ Sorbonne Joint Declaration .- URL: http://eurosvita.net/prog/data/attach/1037/SORBONNE_DECLARATION.pdf

¹⁷⁶ Спільна декларація міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти".- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525

¹⁷⁷ Спільна декларація міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти".- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525

¹⁷⁸ Спільна декларація міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти".- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525

¹⁷⁹ Спільна декларація міністрів освіти Європи "Європейський простір у сфері вищої освіти".- URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525

¹⁸⁰ Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001.- <http://www.encore-edu.org/ENCoRE-documents/prague.pdf>

У Декларації Глазго «Сильні університети для сильної Європи» (м. Брюссель, 15 квітня 2005 року)¹⁸¹, яка є Програмою дій, ініційованих Європейською асоціацією університетів (EUA)¹⁸² в Саламанці (2001 р.) і Граці (2003 р.), у розділі II «Завдання і основоположні цінності сильних університетів» у п. 9 проголошено: «Університети готові до роботи. Автономія університетів і різноманітність їх завдань є необхідними умовами для забезпечення ефективної роботи»¹⁸³. У розділі VII «Якість сильних університетів» п. 27 зазначено: «Університети підкреслюють суттєвий зв'язок між забезпеченням стійкої якості, ступінню автономії і обсягами фінансування, і закликають уряди признати той факт, що більш висока ступінь автономії і належне фінансування мають виключну важливість для підвищення загальної якості європейських університетів»¹⁸⁴. У розділі VIII «Фінансування для забезпечення сильних університетів» п. 32 стверджується: «Університети працюють над диверсифікацією джерел фінансування. Вони будуть продовжувати вивчення моделей комбінованого державного / приватного фінансування і вести структурований і підкріплений фактами діалог з EUA і всіма зацікавленими сторонами. Вони розроблять комплексну модель економічних витрат і заклинуть уряди до надання коштів відповідним чином»¹⁸⁵. На наш погляд, задеклароване формулювання у Декларації щодо рівноваги між автономією і підзвітністю, яка забезпечується аудиторськими процедурами, дає підстави для висновку, що автономія має відповідні сформульовані межі автономії, перш за все, фінансової.

У Бергенському комюніке «Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей» (м. Берген, 19-20 травня 2005 року) європейських міністрів відповідальних за вищу освіту / The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005¹⁸⁶, де вперше Україна взяла участь, у розділі I «Партнерство» зазначено: «Ми підкреслюємо центральну роль закладів вищої освіти, їх співробітників та студентів як партнерів у Болонському процесі», а також розділі V «Підготовка до 2010 року» додається: «Ми приймаємо необхідність забезпечити автономію інституцій вищої освіти, достатню для виконання узгоджених реформ; ми також визнаємо необхідність стійкого фінансування інституцій»¹⁸⁷. Питань про фінансову автономію університетів Комюніке не містить.

У Лондонському комюніке міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти «На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації» (м. Лондон, 16-19 травня 2007 року) / London Communiqué «Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world», 18 May 2007¹⁸⁸ зазначено: «ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи»¹⁸⁹. У Комюніке увагу приділено також важливості існуванню сильних інституцій, тобто університетів, які є різноманітними і автономними та відповідальними за якість вищої освіти.

¹⁸¹ Декларация Глазго «Сильные университеты для сильной Европы».- URL: <https://eua.eu/downloads/publications/glasgow%20declaration%20%20strong%20universities%20for%20a%20strong%20europe%202005%20ru.pdf>

¹⁸² EUA.- URL: <https://eua.eu/>

¹⁸³ Декларация Глазго «Сильные университеты для сильной Европы».- URL: <https://eua.eu/downloads/publications/glasgow%20declaration%20%20strong%20universities%20for%20a%20strong%20europe%202005%20ru.pdf>

¹⁸⁴ Декларация Глазго «Сильные университеты для сильной Европы».- URL: <https://eua.eu/downloads/publications/glasgow%20declaration%20%20strong%20universities%20for%20a%20strong%20europe%202005%20ru.pdf>

¹⁸⁵ Декларация Глазго «Сильные университеты для сильной Европы».- URL: <https://eua.eu/downloads/publications/glasgow%20declaration%20%20strong%20universities%20for%20a%20strong%20europe%202005%20ru.pdf>

¹⁸⁶ The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005.- URL: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/2/2005/EN/2-2005-749-EN-1-0.Pdf>

¹⁸⁷ The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005.- URL: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/2/2005/EN/2-2005-749-EN-1-0.Pdf>

¹⁸⁸ London Communiqué “Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world”, 18 May 2007. - URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf

¹⁸⁹ London Communiqué “Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world”, 18 May 2007. - URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf

У Лісабонській декларації «Європейські університети після 2010 року: різноманітність із загальною метою» (м. Брюссель, 13 квітня 2007 р.) / The Lisbon Declaration Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a Common Purpose¹⁹⁰ у розділі VI «Автономія та фінансування» пункті 26, запропоновано урядам запровадити принцип інституційної автономії, що включає академічну автономію (навчальні плани, програми, дослідження), фінансову автономію (бюджетне планування), організаційну автономію (структура університету) та кадрову автономію (відповідальність за наймання на роботу, виплату заробітної плати, просування по службі)¹⁹¹. У пункті 28 Декларації встановлено: «Підтримуючи передовий досвід у глобальному контексті, EUA¹⁹² продовжує брати участь у дебатах щодо державно-приватного партнерства у фінансуванні вищої освіти... Моделі фінансування мають бути на багато гнучкішими, ніж старі системи...»¹⁹³. Лісабонська декларація є міжнародно-правовим актом, у якому вперше звертається увага на економічні відносини у сфері вищої освіти, де університети як інституційні одиниці повинні мати самостійність у прийнятті інституційних та економічних рішень.

У Лювєнському комюніке «Болонський процес у період до 2020 року – Європейський простір вищої освіти у новому десятилітті» (м. Лювєн та Лювєн-ля-Ньов, 28-29 квітня 2009 року) / The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009¹⁹⁴, європейські міністри вищої освіти виклали огляд досягнень Болонського процесу та визначили пріоритети розвитку Європейського простору вищої освіти (EHEA)¹⁹⁵ у новому десятилітті. У п. 23 «Фінансування» зазначено: «університети здобули більшу автономію, але водночас стикаються із дедалі більшими очікуваннями того, що вони відповідатимуть суспільним потребам та будуть підзвітними [суспільству]. У рамках принципу суспільної та державної відповідальності (public responsibility) ми підтверджуємо, що державне та суспільне фінансування (public funding) залишається головним пріоритетом для гарантування рівного доступу та подальшого стабільного і гармонійного розвитку (sustainable development) автономних вищих навчальних закладів. Слід приділити більшу увагу пошукові нових та диверсифікованих джерел та методів фінансування»¹⁹⁶. У контексті нашого дослідження хочемо привернути увагу до того, що, на нашу думку, збільшення автономії університетів має супроводжуватися збільшенням їх підзвітності суспільству.

Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти (м. Будапешт та м. Відень, 11-12 березня 2010 р.) / Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010¹⁹⁷, у п. 8 констатує: «Ми, Міністри, ще раз засвідчуємо прихильність до академічної свободи, так само як і до автономності та відповідальності університетів, як принципів Європейського простору вищої освіти, і підкреслюємо роль університетів, яку вони відіграють у зміцненні мирних демократичних суспільств і посиленні суспільної єдності»¹⁹⁸; а у п. 11 продовжено: «Ми, Міністри, підтверджуємо, що вища освіта є публічною відповідальністю, і зобов'язуємося, незважаючи на важкий час економічних випробувань, забезпечувати університети усіма необхідними ресурсами у встановлених і контрольованих органами влади рамках. Ми переконані, що вища освіта є основним рушієм для нововведень та економічного і соціального розвитку у стрімко зростаючому, зорієнтованому на знання світі...»¹⁹⁹. У Декларації увагу приділено

¹⁹⁰ The Lisbon Declaration. Europe's Universities Beyond 2010: Diversity With A Common Purpose. Academic Information Centre. - URL: http://www.aic.lv/bologna/Bologna/London_conf/Lisbon_declaration.pdf

¹⁹¹ The Lisbon Declaration. Europe's Universities Beyond 2010: Diversity With A Common Purpose. Academic Information Centre. - URL: http://www.aic.lv/bologna/Bologna/London_conf/Lisbon_declaration.pdf

¹⁹² European University Association - URL: <https://eua.eu>

¹⁹³ The Lisbon Declaration. Europe's Universities Beyond 2010: Diversity With A Common Purpose. Academic Information Centre. - URL: http://www.aic.lv/bologna/Bologna/London_conf/Lisbon_declaration.pdf

¹⁹⁴ The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009.- URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/IP-09-675_EN.pdf

¹⁹⁵ EHEA. - URL: <http://www.ehea.info/>

¹⁹⁶ Болонський процес у період до 2020 року – Європейський простір вищої освіти у новому десятилітті.- URL: [http://www.edupolicy.org.ua/files/Louvain_Communique\(2009\).pdf](http://www.edupolicy.org.ua/files/Louvain_Communique(2009).pdf) С.6.

¹⁹⁷ Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010.- URL: http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Budapest_Vienna_Declaration_598640.pdf

¹⁹⁸ Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти.- URL: <https://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/boloniskij-proczes/budapeshtsko-videnska-deklaracziya.html>

¹⁹⁹ Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти.- URL: <https://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/boloniskij-proczes/budapeshtsko-videnska-deklaracziya.html>

академічній свободі, автономності та відповідальності університетів, які контролюватимуться органами влади, але питання фінансової автономії університетів не розглядалися.

На виконання положень, визначених Стратегією Європа 2020 «Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» / Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth²⁰⁰, Європейська Комісія²⁰¹ ухвалила документ «Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe’s higher education systems»²⁰² / «Підтримуючи зростання і зайнятість – Порядок денний для модернізації систем вищої освіти Європи» (м. Брюссель, 20 вересня 2011 р.) в якому, серед іншого, зазначено: «Виклики, що постали перед вищою освітою, вимагають інституційної розбудови, більш гнучкого систем фінансування, які збалансують автономію і відповідальність освітніх інституцій перед усіма стейкхолдерами»²⁰³. Дотичним до нашого дослідження є пункт 2.5. «Поліпшення управління та фінансування», у якому зокрема, наголошується: «Державні інвестиції повинні залишатися основою для сталого розвитку вищої освіти»²⁰⁴;... «Виклики, з якими стикається вища освіта, потребують більш гнучких систем управління та фінансування, які врівноважать більшу самостійність університетів з підвітністю перед усіма зацікавленими сторонами. Юридичні, фінансові та адміністративні обмеження гальмують інституційну свободу університетів... Ефективність роботи університетів та ефективність використання державних інвестицій можна посилити за рахунок зменшення обмежень. ... Основні питання політики для держав-членів та університетів полягають у наступному: державні витрати на вищу освіту скеровувати через механізми фінансування, які ґрунтуються на економічній конкуренції. ... Націлити механізми фінансування на потреби різних інституційних профілів для заохочення установи, задля зосередження своїх зусиль на сильних сторонах та розвивати стимули для підтримки, стратегічного вибору, розвитку центрів досконалості... Полегшити доступ до альтернативних джерел фінансування ... Члени-держави все більше прагнуть до максимальної цінності вкладених ресурсів, у тому числі при допомозі цільових договорів з університетами, що залучають у першу чергу конкурентні механізми фінансування направлені безпосередньо фізичним особам виконавцям»²⁰⁵. Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що країни-учасниці Європейського простору вищої освіти на рівні державних органів модернізують власні системи вищої освіти, вкладають державні асигнування у розвиток вищої освіти на основі конкурентних переваг університетів, при цьому існують адміністративні та фінансові обмеження, які впливають на автономію університетів та потребують відповідного нормативно-правового регулювання.

У Бухарестському комюніке «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти» (м. Бухарест, 26-27 квітня 2012 року) / Bucharest Communiqué «Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area», Bucharest, on 26 and 27 April 2012²⁰⁶ міністри, відповідальні за вищу освіту, зазначили: «Ми підтверджуємо наше зобов’язання підтримувати відповідальність держави за вищу освіту та визнаємо необхідність відкрити діалог щодо фінансування та урядування (governance) у вищій освіті. Ми визнаємо важливість подальшого розвитку належних інструментів фінансування заради досягнення наших спільних цілей. Більше того, ми наголошуємо на важливості розвитку більш ефективних структур урядування (governance) та управління (management) в університетах. Ми зобов’язуємося підтримувати залучення студентів і працівників до структур урядування на всіх рівнях та підтверджуємо наш вибір на

²⁰⁰ Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth.- URL: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

²⁰¹ Європейська Комісія.- URL: <https://ec.europa.eu/>

²⁰² Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe’s higher education systems.- URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/education/library/policy/modernisation_en.pdf

²⁰³ Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe’s higher education systems.- URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/education/library/policy/modernisation_en.pdf. С 13.

²⁰⁴ Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe’s higher education systems.- URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/education/library/policy/modernisation_en.pdf. С 16-17.

²⁰⁵ Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe’s higher education systems.- URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/education/library/policy/modernisation_en.pdf. С 16-17.

²⁰⁶ Bucharest Communiqué “Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area”, Bucharest, on 26 and 27 April 2012.- URL: <https://docplayer.net/18250986-Making-the-most-of-our-potential-consolidating-the-european-higher-education-area-bucharest-communication-final-version.html>

користь автономних і підзвітних університетів, що обирають академічну свободу»²⁰⁷. Питань, які безпосередньо стосуються фінансової автономії університетів, зазначений документ не містить.

У Єреванському комюніке (14-15 травня 2015 року, м. Єреван) / Yerevan Communiqué²⁰⁸ міністри, відповідальні за вищу освіту, серед пріоритетів зазначили: «ми вирішили досягти ЄПВО, де реалізуються наші загальні цілі і всі країни-члени забезпечують довіру до систем вищої освіти один одного; де автоматичне визнання кваліфікацій стало реальністю, так що студенти та випускники можуть легко пересуватися по всьому світу; де вища освіта сприяє ефективному розвитку інклюзивності суспільства, заснованих на демократичних цінностях та правах людини; ...»²⁰⁹; у цілях: «... ЄПВО базується на загальній відповідальності за систему вищої освіти, свободі академічного вибору, інституційній автономності закладів та відданості принципу академічної чесності»²¹⁰. У складі цілей заходів та зобов'язань питання фінансової автономії університетів не розглядалися.

У Паризькому комюніке²¹¹ (м. Париж, 25 травня 2018 р.) та звіті «Європейський простір вищої освіти в 2018 р.: Імплементация Болонського процесу» / The European Higher Education Area in 2018 Bologna Process Implementation Report²¹² зазначено, що: «Академічна свобода і добросовісність, інституційна автономія, участь студентів і працівників у врядуванні вищої освіти та громадська відповідальність вищої освіти й за вищу освіту становлять основу ЄПВО»²¹³. У пункті 1.4. «Values and governance»²¹⁴ Звіту, зокрема викладено наступне визначення: «Автономія – це ступінь самоврядування, необхідний для ефективного прийняття рішень університетами щодо їх академічної роботи, стандартів, управління та пов'язаних з ними заходів ... характер інституційної автономії може відрізнятися залежно від типу закладу...»²¹⁵. Зазначене, на наше переконання, є підтвердженням того, що університети, як автономні інституції, підпорядковуються власнику, який і встановлює межі їх автономії. Цікавим для нас у цьому Звіті²¹⁶ є і наступне визначення: «Автономія – це інституційна форма академічної свободи та необхідна передумова для гарантування належного виконання функцій, покладених на ... університети...»²¹⁷ та «Інституційна автономія, що охоплює самостійність викладання та наукових досліджень, а також фінансову, організаційну та кадрову самостійність, є необхідною умовою для забезпечення можливості академічної свободи...»²¹⁸. Паризьке комюніке²¹⁹ вважаємо одним із важливих документів для подальшого використання у правовому регулюванні економічної діяльності вітчизняних ЗВО як суб'єктів ринкової економіки, які прагнуть стати повноправними конкурентними гравцями у Європейському просторі вищої освіти.

²⁰⁷ Бухарестському комюніке Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти.- URL: [http://www.edupolicy.org.ua/files/Bucharest_Communique\(2012\).pdf](http://www.edupolicy.org.ua/files/Bucharest_Communique(2012).pdf)

²⁰⁸ Єреванське комюніке (14-15 травня 2015 року, м. Єреван).- URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniquéFinal_613707.pdf

²⁰⁹ Єреванське комюніке (14-15 травня 2015 року, м. Єреван).- URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniquéFinal_613707.pdf

²¹⁰ Єреванське комюніке (14-15 травня 2015 року, м. Єреван).- URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniquéFinal_613707.pdf

²¹¹ Паризьке комюніке 2018 р. - URL: <http://erasmusplus.org.ua/novyny/1912-pereklad-dokumentiv-konferentsii-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity.html>

²¹² The European Higher Education Area in 2018 Bologna Process Implementation Report https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf

²¹³ Паризьке комюніке 2018 р. - URL: <http://erasmusplus.org.ua/novyny/1912-pereklad-dokumentiv-konferentsii-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity.html>

²¹⁴ The European Higher Education Area in 2018 Bologna Process Implementation Report https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf С.42

²¹⁵ The European Higher Education Area in 2018 Bologna Process Implementation Report https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf С.43

²¹⁶ The European Higher Education Area in 2018 Bologna Process Implementation Report https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf

²¹⁷ The European Higher Education Area in 2018 Bologna Process Implementation Report .- URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf С.43

²¹⁸ The European Higher Education Area in 2018 Bologna Process Implementation Report .- URL: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/bologna_internet_0.pdf С.43

²¹⁹ Паризьке комюніке 2018 р. - URL: <http://erasmusplus.org.ua/novyny/1912-pereklad-dokumentiv-konferentsii-ministriv-osvity-yevropeiskoho-prostoru-vyshchoi-osvity.html>

Країни-члени ЄПВО – це країни з розвинутою ринковою економікою. Економічним статутом для них, на наш погляд, є Європейська система національних та регіональних рахунків 2010 року / European system of accounts (ESA 2010)²²⁰, яка повністю відповідає концептуальним засадам Системи національних рахунків 2008 (СНР 2008) / System of National Accounts 2008, New York, 2009²²¹, де результати економічної діяльності університетів є невід'ємною складовою сучасної ринкової економіки і розраховуються на положеннях зазначених документів.

У зв'язку з цим, пропонуємо аналіз положень СНР 2008, окремих пунктів, які регулюють економічну діяльність університетів як (інституційних одиниць) сучасної ринкової економіки.

У Главі 4 «Інституційні одиниці і сектори» «Некомерційні організації, 4.35. ... віднесені до різних секторів у залежності від того, чи виробляють вони для ринку чи ні, ... виду діяльності, якою вони зайняті. Однак існує ... інтерес до розгляду всієї сукупності НКО як свідчення існування громадянського суспільства, в зв'язку з чим рекомендується виділити все НКО в рамках секторів корпорацій і сектора державного управління в особливі підсектори»²²². Із зазначеного розуміємо, що університети відносяться до сектору державного управління.

На рис. 1 представлено Схему віднесення одиниць до відповідного інституційного сектору економіки відповідно СНР 2008.

До представленої схеми лише додамо, що «усі інституційні одиниці можуть належати лише до одного з наступних **п'яти** інституціонального секторів²²³:

- сектор нефінансових корпорацій;
- сектор фінансових корпорацій;
- сектор державного управління;
- сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства;
- сектор домашніх господарств.

За СНР 2008: «Інституційна одиниця – це економічна одиниця, яка здатна від свого імені володіти активами, брати зобов'язання, брати участь в економічній діяльності і вступати в операції з іншими одиницями»²²⁴.

Згідно із засадами СНР 2008 та представленою схемою (рис. 1) університети ідентифікуються як інституціональні одиниці, основною метою яких є виробництво і надання послуг у сфері вищої освіти відповідно до визначених у законному порядку стандартів вищої освіти та можливих додаткових вимог, сформульованих замовником у документі щодо виконання замовлення (договір, угода, контракт) та зареєстрованих у законному порядку²²⁵.

Університети, належать до сектору державного публічного управління. Державний сектор включає²²⁶:

- загальний державний сектор (General Government Sector);
- сектор державних фінансових корпорацій (Public Financial Corporations Sector);
- сектор державних нефінансових корпорацій (Public Non-Financial Corporations Sector).

Сектор державних нефінансових корпорацій включає діючі на території країни контрольовані урядом нефінансові корпорації, квазікорпорації та некомерційні установи, які виробляють товари або надають нефінансові послуги для ринку. До цього сектора відносяться такі суб'єкти господарювання як державні комунальні підприємства та інші суб'єкти, які займаються торгівлею товарами чи послугами.

²²⁰ European system of accounts - ESA 2010.- URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-02-13-269>

²²¹ System of National Accounts 2008, New York, 2009. – URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf>

²²² Система національних рахунків (СНР 2008), прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>

²²³ System of National Accounts 2008, New York, 2009 (Система національних рахунків (СНР 2008), прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку). – URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf>

²²⁴ System of National Accounts 2008, New York, 2009 (Система національних рахунків (СНР 2008), прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку). – URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf>

²²⁵ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – 187 с. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Ek_vidnosny_VO-Ukrainy_Modernizac_IVO-2017-179p_avtors-kolektiv.pdf С. 31

²²⁶ Система національних рахунків (СНР 2008), прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>

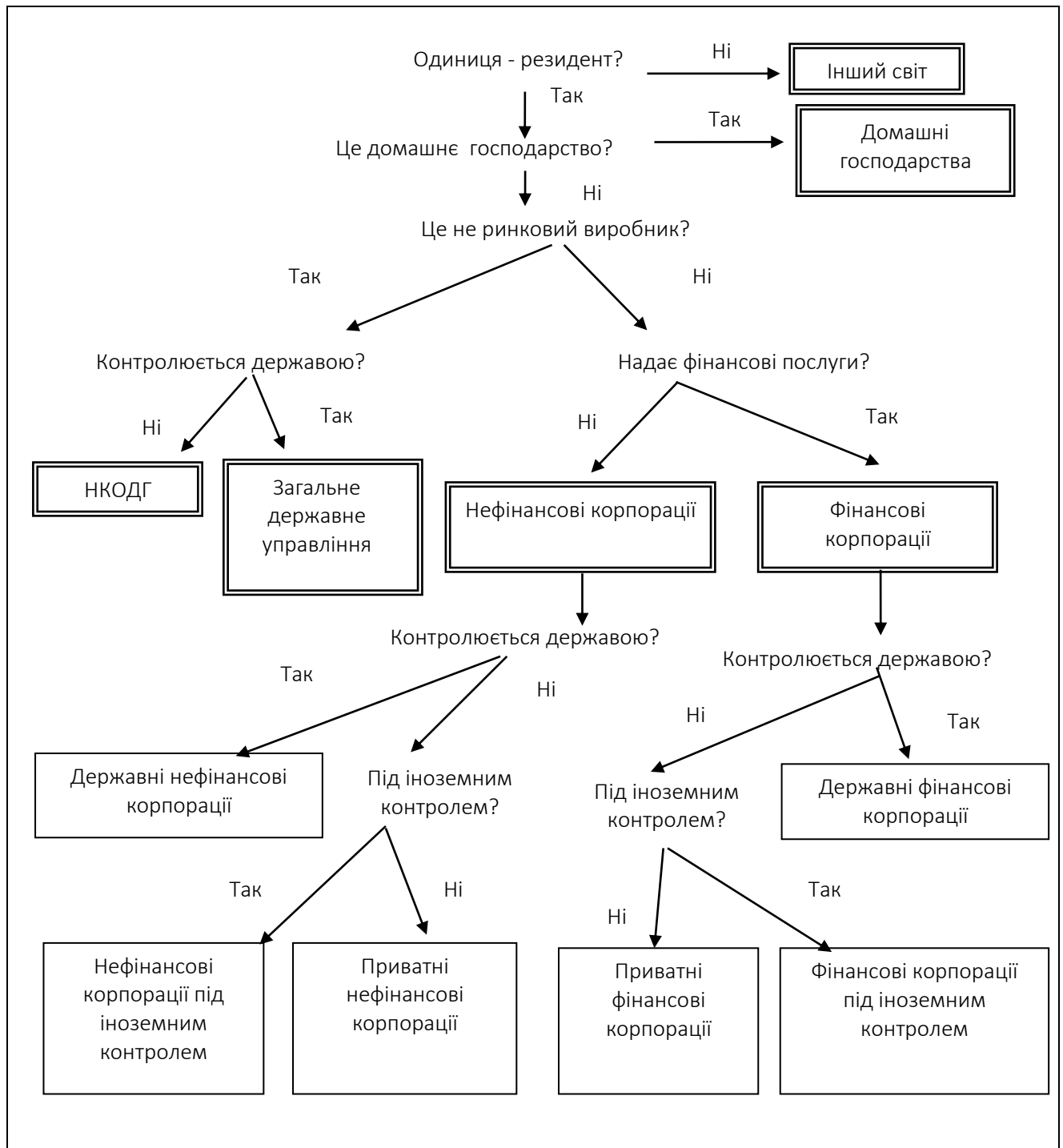

Рис. 1. Схема віднесення одиниць до відповідного інституційного сектору економіки відповідно СНР 2008

Некомерційні організації (установи) (Nonprofit institutions)²²⁷ – це юридичні особи або інші суб'єкти господарювання, які виробляють або розповсюджують товари та послуги, але не створюють прибутку для свого контролюючого суб'єкта господарювання». (Nonprofit institutions as legal or other entities that produce or distribute goods and services, but which do not generate financial gain for their controlling entity.)²²⁸

У Главі 4, розділу С «Некомерційні організації», пункті 4.88 зазначено: «... Школи, коледжі, університети ... є некомерційними організаціями (НКО), зайнятими ринковим виробництвом, якщо вони отримують платежі, які відображають їх витрати на виробництво і які достатньо високі, щоб

²²⁷ Система національних рахунків (СНР 2008), прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL: <https://unstats.un.org/Unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>

²²⁸ System of National Accounts 2008, New York, 2009 (Система національних рахунків (СНР 2008), прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку). – URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf>

суттєво впливати на попит на їх послуги. У результаті виробничої діяльності цих одиниць повинні бути прибуток або збиток. Любий прибуток повинен залишатися у розпорядженні НКО...»²²⁹.

У Главі 23 «Некомерційні організації»²³⁰ при характеристиці некомерційних організацій за СНР 2008 викладені положення, згідно з якими університети мають усі підстави для віднесення їх до некомерційних організацій (НКО), які мають право одержувати дохід (прибуток) від своєї виробничої діяльності без права розподілу доходу (прибутку) між працівниками НКО. Прикладом може слугувати п. 23.27, де вказано: «Університети, як і інші освітні установи, можуть бути як НКО, так і державними установами або корпораціями, що отримують прибуток. Відрізнити НКО від державних установ особливо складно, оскільки організації обох цих видів можуть отримувати, прямо або побічно, істотні обсяги державної допомоги і оскільки навіть державні установи можуть володіти *значною автономією*. Тому ключовий момент полягає у тому, чи є університет дійсно самостійно керованою одиницею, а не частиною адміністративної системи органів державного управління. Університети у статусі НКО, мають свої власні постійно діючі органи управління, які можуть визначати всі аспекти економічної діяльності організації та припиняти свою діяльність без схвалення органами державного управління. ...»²³¹. Із зазначеного випливає, що власник (держава, землі ФРН, комуни Франція, органи центральної виконавчої влади, у підпорядкуванні яких є університети) завжди встановлює певні межі самостійності інституціональних одиниць, яким надаються публічні (державні) кошти. При цьому університети у статусі НКО мають право розподіляти власні доходи (прибутки) на умовах економічної у тому числі фінансової автономії, що зазначається у статуті.

Проблеми державного фінансування університетів та їх економічної у тому числі фінансової автономії є предметом багатьох досліджень European University Association (EUA)²³²/ Європейська асоціація університетів. Діяльність EUA щодо правового регулювання економічної діяльності університетів як суб'єктів (автономних інституцій) ринкової економіки як проблеми, відображено, зокрема у публікаціях: «University Autonomy in Europe I»²³³ та «University Autonomy in Europe II. The Scorecard»²³⁴. Звіт «University Autonomy in Europe I»²³⁵ розкриває сутність поняття «університетської автономії» як «спроможність університетів самостійно приймати рішення щодо чотирьох напрямів економічної діяльності: академічної автономії; фінансової автономії; організаційної автономії; кадрової автономії»²³⁶. У цьому дослідженні²³⁷ словосполучення «фінансова автономія» є складовою «університетської автономії». Дослідниками²³⁸ з'ясовано, що здатність університету отримувати додаткові надходження залежить від ступеня інституційної автономії, наданого нормативно-правовою базою, в якій працює університет, як інституційна одиниця сектору економіки. Інституційний зв'язок простежується для всіх вимірів автономії університетів, включаючи організаційну, фінансову, кадрову, академічну тощо.

Основні характеристики кожної з автономій університету представлені на основі «University Autonomy in Europe I»²³⁹ у табл. 1.

²²⁹ Система національних рахунків (СНР 2008), прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL: <https://unstats.un.org/Unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> Гл. 4

²³⁰ Система національних рахунків (СНР 2008), прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL: <https://unstats.un.org/Unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> Гл. 23

²³¹ Система національних рахунків (СНР 2008), прийнята ООН, Європейською Комісією, ОЕСР, МВФ, Групою Світового банку URL: <https://unstats.un.org/Unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> Гл. 23, С. 532

²³² European University Association - URL: <https://eua.eu/>

²³³ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. - URL: http://www.rkrs.si/gradiva/dokumenti/EUA_Autonomy_Report_Final.pdf

²³⁴ Estermann T., Nokkala T., Steinel M. (2011). University Autonomy in Europe II. The Scorecard. Brussels: European University Association. URL: http://www.eua.be/Libraries/publications/University_Autonomy_in_Europe_II_-_The_Scorecard.pdf?sfvrsn=2

²³⁵ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. - URL: http://www.rkrs.si/gradiva/dokumenti/EUA_Autonomy_Report_Final.pdf

²³⁶ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. - URL: http://www.rkrs.si/gradiva/dokumenti/EUA_Autonomy_Report_Final.pdf

²³⁷ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. - URL: http://www.rkrs.si/gradiva/dokumenti/EUA_Autonomy_Report_Final.pdf

²³⁸ Estermann T., Nokkala T., Steinel M. (2011). University Autonomy in Europe II. The Scorecard. Brussels: European University Association.- URL: http://www.eua.be/Libraries/publications/University_Autonomy_in_Europe_II_-_The_Scorecard.pdf?sfvrsn=2

²³⁹ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. - URL: http://www.rkrs.si/gradiva/dokumenti/EUA_Autonomy_Report_Final.pdf

<i>Організаційна</i>	<i>Фінансова</i>
Створення консультаційних/наглядових рад Посилення ролі ректора Створення нових академічних та адміністративних структур	Державне фінансування (державне замовлення) Залучення аудиторських установ Підзвітність суспільству Фандрейзінг ²⁴⁰
<i>Кадрова</i>	<i>Академічна</i>
Вільний набір та звільнення персоналу Самостійність розрахунку (встановлення) та можливості підвищення заробітної плати, надбавок та заохочень	Вибір місії та стратегії розвитку університету Самостійна розробка освітніх програм Прийом студентів

У дослідженні «University Autonomy in Europe II. The Scorecard»²⁴¹ з'ясовано, що фінансова автономія найбільш тісно корелює зі здатністю університетів залучати надходження з додаткових джерел фінансування, а кадрова автономія позитивно пов'язана зі ступенем диверсифікації цих надходжень. Дослідники T. Estermann, T. Nokkala, M. Steinel у Звіті²⁴² з'ясували, що шляхом зменшення ризиків, пов'язаних із надмірною залежністю від будь-якого конкретного спонсора, диверсифікована структура надходжень, у свою чергу, сприяє подальшому зміцненню інституційної автономії університету.

Результати зазначеного Звіту²⁴³ знайшли своє продовження у подальших публікаціях EUA: «University Autonomy in Europe III»²⁴⁴ та «Designing strategies for efficient funding of Universities in Europe»²⁴⁵. Зазначені дослідження мають оглядовий характер. Чітких рекомендацій і посилань на конкретні правові регулятори економічної діяльності університетів країн-учасниць ЄПВО у цих дослідженнях нами не знайдено.

Пошук терміну та дефініції «фінансова автономія університету» серед іноземних досліджень, які нами аналізувалися, не знайдено. Натомість знайдено наступні терміни, які дотичні нашого дослідження. Так, T. Estermann / T. Естерманн²⁴⁶, директор відділу управління, фінансування й розвитку державної політики European University Association (EUA)²⁴⁷ / Європейської асоціації університетів зазначає: «...інституційна автономія важлива для сучасних університетів. Автономія визначає відносини між університетами та державою та визначає ступінь свободи, яку мають університети. Тим не менш, вона вимагає структури, що визначає елементи, в яких університети можуть працювати, щоб гарантувати якість та ефективність. Більш автономні університети, якщо добре фінансуються, зазвичай, мають більш високий ступінь ефективності. Наші власні дослідження показали, що «є чіткі ознаки того, що успіх у поліпшенні якості в установах безпосередньо співвідноситься зі ступенем інституційної автономії ... Є також зв'язок між автономією та спроможністю університетів залучати додаткове фінансування. Варто зазначити, що політики, як правило, вважають реформи автономії важливим фактором модернізації університетів...»²⁴⁸. Автор стверджує: «Незважаючи на те

²⁴⁰ Інструменти фандрейзінгу.- URL:<https://ufb.org.ua/sekto-r-blagodijnosti/blagodijni-organizacii/instrumenti-fandrejzingu.htm>

²⁴¹ Estermann T., Nokkala T., Steinel M. (2011). University Autonomy in Europe II. The Scorecard. Brussels: European University Association. - URL: http://www.eua.be/Libraries/publications/University_Autonomy_in_Europe_II_-_The_Scorecard.pdf?sfvrsn=2

²⁴² Estermann T., Nokkala T., Steinel M. (2011). University Autonomy in Europe II. The Scorecard. Brussels: European University Association.- URL: <https://eua.eu/downloads/publications/university%20in%20europe%20ii%20-%20the%20scorecard.pdf>

²⁴³ Estermann T., Nokkala T., Steinel M. (2011). University Autonomy in Europe II. The Scorecard. Brussels: European University Association.- URL: <https://eua.eu/downloads/publications/university%20in%20europe%20ii%20-%20the%20scorecard.pdf>

²⁴⁴ Enora Bennetot Pruvot and Thomas Estermann University Autonomy in Europe III The Scorecard 2017. - URL: <https://eua.eu/resources/publications/350:university-autonomy%20in-europe-iii-%20the-scorecard-2017.html>

²⁴⁵ Designing Strategies for Efficient Funding of Universities in Europe, 2015. - URL: <https://eua.eu/downloads/publications/designing%20strategies%20for%20efficient%20funding%20of%20universities%20in%20europe%20define.pdf>

²⁴⁶ Представник Європейської асоціації університетів розповів, як діє автономія вишів у Європі 28 червня 2018 р.- URL: <https://volynonline.com/predstavnik-yevropeyskoyi-asotsiatsiyi-universitetiv-rozpoviv-yak-diye-avtonomiya-vishiv-u-yevropi/>

²⁴⁷ European University Association - URL: <https://eua.eu/>

²⁴⁸ Представник Європейської асоціації університетів розповів, як діє автономія вишів у Європі 28 червня 2018 р.- URL:<https://volynonline.com/predstavnik-yevropeyskoyi-asotsiatsiyi-universitetiv-rozpoviv-yak-diye-avtonomiya-vishiv-u-yevropi/>

що рівень інституціональної свободи європейських університетів загалом зростає, деякі країни й досі надають своїм університетам замало автономії, ... Тож урядовці повинні застосувати комплексний підхід до реформування, беручи до уваги всі виміри інституціональної автономії»²⁴⁹; «... невирішеною залишається проблема подолання великої відстані між формальною автономією («на папері») та реальною можливістю університету діяти незалежно. ... реформи у сфері управління та автономії не будуть успішними доти, доки вони не супроводжуватимуться заходами, спрямованими на розбудову інституціональних можливостей...»²⁵⁰.

Здійснений аналіз основних міжнародних документів, досліджень наукових та аналітичних джерел з проблем правового регулювання фінансової автономії університетів як суб'єктів автономних інституцій сучасної ринкової економіки в ЄПВО дає підстави вважати, що термін «фінансова автономія університету» є актуальним та важливим. Наразі інформації щодо конкретизації терміну «фінансова автономія університету» та посилань на нормативно-правові документи не знайдено, що потребує додаткових пошуків.

3.2. Аналіз вітчизняних нормативно-правових актів та наукових джерел з проблем правового регулювання економічної діяльності закладів вищої освіти як суб'єктів сучасної ринкової економіки

Станом на 01.01.2018 р. в Україні налічувалося 289 ЗВО III–IV рівнів акредитації, у тому числі за формами власності: державної і комунальної – 212; приватної – 77 одиниць²⁵¹.

Державні і комунальні ЗВО України з часів планової радянської економіки здійснюють свою економічну діяльність у статусі «бюджетна установа». У цьому зв'язку аналіз вітчизняних нормативно-правових актів регулювання економічної діяльності ЗВО нами здійснено з урахуванням зазначеного положення, перш за все державних і комунальних ЗВО, оскільки їх переважна більшість, і їх діяльність фінансується за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а їх фінансова автономія регулюється відповідними нормативно-правовими актами.

Конституцією України²⁵², ст. 95, встановлено: «Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків»²⁵³. На наше переконання, саме зазначена конституційна норма безальтернативно встановлює, що видатки на потреби сфери вищої освіти мають виключно цільове спрямування у чітко встановлених розмірах. Тобто, якщо ЗВО встановлено певну суму бюджетних коштів на заробітну плату, то ЗВО самостійно не має права збільшувати їх обсяг за рахунок інших видатків.

Прикладом можуть слугувати затверджені Законом України «Про державний бюджет України на 2018 рік»²⁵⁴ у бюджетній програмі «Видатки на підготовку кадрів ЗВО III і IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики», де загальний обсяг склав 23 293 994,9 тис. грн., з них:

- Загальний фонд всього - 14 570 044,9 тис. грн. (видатки споживання - 14 230 044,9 тис. грн.; видатки розвитку - 340 000,0 тис. грн.);
- Спеціальний фонд всього - 8 723 950,0 тис. грн. (видатки споживання - 8165616,0 тис. грн.; видатки розвитку - 558334,0 тис. грн.)²⁵⁵.

На підставі затверджених обсягів видатків головні розпорядники бюджетних коштів розподіляють видатки ЗВО тільки в межах затверджених сум і без змін у Законі ніхто не має права їх перерозподілити. Тобто, саме зазначеним Законом встановлені загальні межі фінансової автономії у цілому для сфери вищої освіти, яка фінансується з Державного бюджету України.

Конкретизація зазначеної норми, ст. 95, Конституції України²⁵⁶ викладена у Бюджетному кодексі України²⁵⁷, яким визначаються правові засади функціонування бюджетної системи України, її

²⁴⁹ Естерман Т. Університетська автономія в Європі / Т.Естерман// Університетська освіта.- 2017 .- № 4, - 28-32. С.32

²⁵⁰ Естерман Т. Університетська автономія в Європі / Т.Естерман// Університетська освіта.- 2017 .- № 4, - 28-32. С.32

²⁵¹ Вища освіта в Україні у 2017 році, Державна служба статистики. Статистичний збірник Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на 2017/18 н. р. - URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm

²⁵² Конституція України (ВВР), 1996. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

²⁵³ Конституція України (ВВР), 1996. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> Ст.95.

²⁵⁴ Про Державний бюджет України на 2018 рік.- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

²⁵⁵ Про Державний бюджет України на 2018 рік . - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>

²⁵⁶ Конституція України (ВВР), 1996. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> Ст.95.

²⁵⁷ Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. - URL: [http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17)

принципи, основи бюджетного процесу і міжбюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства²⁵⁸.

Так, зокрема, у розділі I. Бюджетна система України та основи бюджетного процесу, Гл. 1, Загальні положення, ст. 1 Відносини, що регулюються Бюджетним кодексом України, п. 1 встановлено: «... регулюються відносини, що виникають у процесі складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання та контролю за дотриманням бюджетного законодавства, і питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також визначаються правові засади...»²⁵⁹.

У ст. 2 Бюджетного кодексу України, у пп. 12 зазначено: «...бюджетні установи - органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими»²⁶⁰. Статус бюджетної установи за своїм визначенням обмежує ЗВО бути повноправними конкурентоспроможними суб'єктами господарювання. Це цілком природно, оскільки держава, виділяючи бюджетні кошти на утримання ЗВО, розписує їх детальне використання шляхом затвердження специфічних фінансових планів-кошторисів. Більше того, власні надходження ЗВО, як бюджетних установ, не можуть бути використані ними на свій розсуд – їх використання також регламентовано. Розміри заробітної плати працівникам бюджетних ЗВО визначаються виключно урядовими постановами і можливості на законних підставах збільшувати їх, керівники державних і комунальних ЗВО практично не мають²⁶¹.

Наведемо деякі визначення цієї ж статті 2, які підтверджують наші переконання щодо неможливості вітчизняним ЗВО мати фінансову автономію у статусі бюджетна установа, а саме²⁶²:

15) власні надходження бюджетних установ – кошти, отримані в установленому порядку бюджетними установами як плата за надання послуг, виконання робіт, гранти, дарунки та благодійні внески, а також кошти від реалізації в установленому порядку продукції чи майна та іншої діяльності; ...

30) кошторис – основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень. Саме це визначення є головною правовою основою фінансової автономії ЗВО України. ...

40) паспорт бюджетної програми – документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетного призначення, встановленого законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет); ...

42) програмно-цільовий метод у бюджетному процесі – метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу; ...

47) розпорядник бюджетних коштів – бюджетна установа в особі її керівника, уповноважена на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань, довгострокових зобов'язань за енергосервісом та здійснення витрат бюджету; ...

49) управління бюджетними коштами – сукупність дій учасника бюджетного процесу відповідно до його повноважень, пов'язаних з формуванням та використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю за дотриманням бюджетного законодавства, які спрямовані на досягнення цілей, завдань і конкретних результатів своєї діяльності та забезпечення ефективного, результативного і цільового використання бюджетних коштів.

У Бюджетному кодексі України також зазначено, що «Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах»²⁶³:

²⁵⁸ Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Преамб.

²⁵⁹ Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

²⁶⁰ Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст.1

²⁶¹ Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст. 2, пп. 12.

²⁶² Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст. 2

1) принцип єдності бюджетної системи України – єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності; ...

2) принцип збалансованості – повноваження на здійснення витрат бюджету мають відповідати обсягу надходжень бюджету на відповідний бюджетний період; ...

5) принцип обґрунтованості – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку України та розрахунках надходжень бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

6) принцип ефективності та результативності – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання публічних послуг при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів; ...

8) принцип цільового використання бюджетних коштів – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями; ...

10) принцип публічності та прозорості – інформування громадськості з питань бюджетної політики, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів.

Наведене також обумовлює при розроблянні механізмів фінансової автономії ЗВО враховувати зазначене вище положення.

У ст. 13. «Складові частини бюджету» викладені і положення, які безпосередньо впливають на фінансові відносини ЗВО, зокрема:

«п. 1 Бюджет може складатися із загального та спеціального фондів. 2. Складовими частинами загального фонду бюджету є²⁶⁴:

п. 4. Власні надходження бюджетних установ отримуються додатково до коштів загального фонду бюджету і включаються до спеціального фонду бюджету.

... Власні надходження бюджетних установ поділяються на такі групи:

«... підгрупа 3 – кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право; кошти, що отримують державні і комунальні ЗВО, наукові установи та заклади культури як відсотки, нараховані на залишок коштів на поточних рахунках, відкритих у банках державного сектору для розміщення власних надходжень, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти;

... підгрупа 3 – кошти, що отримують вищі та професійно-технічні навчальні заклади від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право; кошти, що отримують державні і комунальні ЗВО, наукові установи та заклади культури як відсотки, нараховані на залишок коштів на поточних рахунках, відкритих у банках державного сектору для розміщення власних надходжень, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти»²⁶⁵.

Використання зазначених коштів теж регулюються державою.

Так, у ст. 43 «Казначейське обслуговування бюджетних коштів», Главі 8. Виконання Державного бюджету України встановлено²⁶⁶:

1) розрахунково-касове обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, а також інших клієнтів відповідно до законодавства;

2) контроль за здійсненням бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень бюджету, реєстрації взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів та здійсненні платежів за цими зобов'язаннями;

²⁶³ Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> . Ст 7.

²⁶⁴ Бюджетний кодекс України. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> Ст.13

²⁶⁵ Бюджетний кодекс України. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> Ст.13

²⁶⁶ Бюджетний кодекс України. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> Ст.43

3) ведення бухгалтерського обліку і складання звітності про виконання бюджетів з дотриманням національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі та інших нормативно-правових актів Міністерства фінансів України;

4) здійснення інших операцій з бюджетними коштами. ... В органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів (далі – органи Казначейства України), бюджетним установам відкриваються рахунки у встановленому законодавством порядку; ... у п. 2. Обслуговування Казначейством України установ України, які функціонують за кордоном, державних і комунальних ЗВО, наукових установ та закладів культури у частині власних надходжень, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти, а також коштів бюджету, отриманих як надходження в рамках програм допомоги і грантів Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ та як кредити (позики), залучені державою від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій, здійснюється у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. ... У п. 7. Власні надходження державних і комунальних ЗВО, наукових установ та закладів культури, отримані як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти, зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в територіальному органі Казначейства України, або на поточні рахунки у банках державного сектору. ... п. 8. Видатки спеціального фонду державних і комунальних ЗВО, наукових установ та закладів культури, що проводяться за рахунок власних надходжень бюджетних установ, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти, здійснюються у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України. ... п. 9. Розрахунково-касове обслуговування власних надходжень державних і комунальних ЗВО, наукових установ та закладів культури здійснюється в територіальному органі Казначейства України або у банках державного сектору. ... Порядок зарахування до державного бюджету коштів, що отримуються установами України, які функціонують за кордоном, та власних надходжень державних і комунальних вищих навчальних закладів, наукових установ та закладів культури, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти встановлюється Кабінетом Міністрів України»²⁶⁷. Ця стаття Бюджетного кодексу України встановлює, що розрахунково-касове обслуговування власних надходжень на рахунки від економічної діяльності державних і комунальних ЗВО здійснюється в територіальному органі Казначейства України або у банках державного сектору, зазначене теж регулюється державою.

У ст. 51. Особливості здійснення окремих видатків бюджету, п. 1. зазначено: «Керівники бюджетних установ утримують чисельність працівників, військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, поліцейських, співробітників Служби судової охорони та здійснюють фактичні видатки на заробітну плату (грошове забезпечення), включаючи видатки на премії та інші види заохочень чи винагород, матеріальну допомогу, *лише в межах фонду заробітної плати (грошового забезпечення), затвердженого для бюджетних установ у кошторисах*²⁶⁸.

У цій же ст. 51, п.6 зазначено, що «Вступ до міжнародних організацій і приєднання до міжнародних договорів, умови членства в яких передбачають сплату внесків або здійснення будь-яких інших виплат за рахунок коштів державного бюджету, здійснюються виходячи з відповідних обсягів, визначених на цю мету у законі про Державний бюджет України, та у порядку, визначеному Законом України «Про міжнародні договори України»²⁶⁹; ... п. 9, «Якщо обсяги власних надходжень бюджетних установ перевищують відповідні витрати, затверджені законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), розпорядник бюджетних коштів передбачає спрямування таких надпланових обсягів у першу чергу на погашення заборгованості з оплати праці, нарахувань на заробітну плату, стипендій, комунальних послуг та енергоносіїв. ... Якщо такої заборгованості немає, розпорядник бюджетних коштів спрямовує 50 відсотків коштів на заходи, що здійснюються за рахунок відповідних надходжень, і 50 відсотків коштів - на заходи, необхідні для виконання основних функцій, але не забезпечені коштами загального фонду бюджету за відповідною бюджетною програмою. ... У такому разі розпорядник бюджетних коштів здійснює перерозподіл обсягів узятих бюджетних зобов'язань за загальним фондом бюджету для проведення видатків за цими зобов'язаннями із

²⁶⁷ Питання власних надходжень державних і комунальних вищих навчальних закладів, наукових установ та закладів культури. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015, № 719.- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2015-%D0%BF>

²⁶⁸ Бюджетний кодекс України.- URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17_Cr.51

²⁶⁹ Закон України «Про міжнародні договори України».- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

спеціального фонду бюджету»²⁷⁰. Використання зазначених видатків із Державного бюджету теж регулюються державою.

У ст. 55 Захищені видатки бюджету, Главі 9. Внесення змін до закону про державний бюджет України, п. 1 встановлено: «Захищеними видатками бюджету визнаються видатки загального фонду бюджету, обсяг яких не може змінюватися при здійсненні скорочення затверджених бюджетних призначень. ... п.2 «Захищеними видатками бюджету визначаються видатки загального фонду на:

оплату праці працівників бюджетних установ;

нарахування на заробітну плату; ...

оплату комунальних послуг та енергоносіїв;...

підготовку кадрів ЗВО I-IV рівнів акредитації;...

фундаментальні дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки»²⁷¹. Зазначене є підтвердженням того, що держава захищеною статтею Бюджетного кодексу регулює ці видатки (зарплата, комунальні послуги та сплата за енергоносії, дослідження та підготовку кадрів) із загального фонду ЗВО і ніхто не має права їх перерозподіляти крім держави.

У ст. 56 Ведення бухгалтерського обліку виконання Державного бюджету України, Главі 10, Бухгалтерський облік та звітність про виконання державного бюджету України, п. 6 встановлено, що «... Відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних із надходженням і використанням власних надходжень державних і комунальних ЗВО, наукових установ та закладів культури, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти, здійснюється у встановленому порядку»²⁷²; та ст. 57. Порядок закриття рахунків після закінчення бюджетного періоду ... «Залишки коштів державного бюджету на кінець бюджетного періоду установ України, які функціонують за кордоном, на рахунках, відкритих у банківських установах країн їх місцезнаходження, а також залишки коштів власних надходжень державних і комунальних ЗВО, наукових установ та закладів культури, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти, на поточних рахунках у банках державного сектору зберігаються на таких рахунках для здійснення видатків у наступному бюджетному періоді відповідно до кошторисів»²⁷³. Зазначене є підтвердженням, що рахунки ЗВО регулюється державою у банках державного сектору.

У ст. 87, Главі 14. Розмежування видатків між бюджетами, п.1 зазначено: «До видатків, що здійснюються з Державного бюджету України... належать видатки на: ... п. 4) фундаментальні та прикладні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу державного значення, міжнародні наукові та інформаційні зв'язки державного значення, оплату послуг з підготовки наукових кадрів у наукових установах на умовах державного замовлення; ... в) вищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів на умовах державного замовлення у ЗВО III-IV рівнів акредитації (університетах, академіях, інститутах) державної власності); ... г) післядипломну освіту (на оплату послуг з підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів на умовах державного замовлення у навчальних закладах державної власності)...»²⁷⁴. До видатків, що здійснюються з Державного бюджету України належать видатки на: ... в) вищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів на умовах державного замовлення у ЗВО III-IV рівнів акредитації (університетах, академіях, інститутах) державної власності) теж регулюється державою.

У ст. 116, Розділі V. Контроль за дотриманням бюджетного законодавства та відповідальність за порушення бюджетного законодавства, Главі 18. Відповідальність та заходи впливу за вчинені порушення бюджетного законодавства, п. 1 встановлено: «Порушенням бюджетного законодавства визнається порушення учасником бюджетного процесу встановлених цим Кодексом чи іншим бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання, а саме: ... 24) нецільове використання бюджетних коштів»²⁷⁵; ... та у ст. 119. Нецільове використання бюджетних коштів, п.1 «Нецільовим використанням бюджетних коштів є їх витрачання на цілі, що не відповідають»²⁷⁶. ...

²⁷⁰ Бюджетний кодекс України.– URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст. 51

²⁷¹ Бюджетний кодекс України.– URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст. 55

²⁷² Бюджетний кодекс України.– URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст. 56

²⁷³ Бюджетний кодекс України.– URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст. 57

²⁷⁴ Бюджетний кодекс України.– URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст. 87, 89

²⁷⁵ Бюджетний кодекс України.– URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст.116.

²⁷⁶ Бюджетний кодекс України.– URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. Ст.119.

бюджетним призначенням, встановленим законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет); ...

напрямам використання бюджетних коштів, визначеним у паспорті бюджетної програми або в порядку використання бюджетних коштів (включаючи порядок та умови надання субвенцій); ...

бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів)... Зазначене також регулюється і охороняється державою.

У ст. 121. Відповідальність за порушення бюджетного законодавства, п. 1 встановлено: «Посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законом; ... п. 2. Порушення бюджетного законодавства, вчинене розпорядником чи одержувачем бюджетних коштів, може бути підставою для притягнення до відповідальності згідно з законами України його керівника чи інших відповідальних посадових осіб, залежно від характеру вчинених ними діянь»²⁷⁷. Отже, за порушення бюджетного законодавства ЗВО також несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Аналіз Бюджетного кодексу України його статей та визначень термінів дає чітке уявлення меж економічної діяльності, встановлених вітчизняним ЗВО щодо виконання, регулювання і відповідальності згідно цього кодексу, а також відсутність термінів «фінансова автономія» та «фінансова автономія ЗВО».

На виконання Бюджетного законодавства України, Постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2002 року № 228, затверджено «Порядок складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ»²⁷⁸ у якому чітко регламентується фінансова діяльність ЗВО. У Порядку²⁷⁹ форма кошторису ЗВО затверджується Міністерством фінансів України²⁸⁰, де кошторис ЗВО є основним плановим фінансовим документом бюджетної установи. Порядком²⁸¹ прописані положення складання кошторису а також основні вимоги щодо його виконання ЗВО.

Ще одним нормативом на виконання Бюджетного кодексу є Постанова Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 року, №719 «Питання власних надходжень державних і комунальних вищих навчальних закладів, наукових установ та закладів культури»²⁸². Відповідно до частини дев'ятої статті 13, частин другої та восьмої статті 43, пункту 25 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення», Бюджетного кодексу України Кабінет Міністрів України затвердив Порядок розміщення на поточних рахунках в банках державного сектору та використання власних надходжень державних і комунальних ЗВО, наукових установ та закладів культури, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти, та здійснення контролю за використанням власних надходжень²⁸³, які чітко регламентуються державою.

Натомість приватні ЗВО здійснюючи свою економічну діяльність, маючи економічну, у тому числі фінансову, автономію, яка регулюється в основному Господарським²⁸⁴ та Цивільним²⁸⁵ кодексами України та власними статутами, де окреслені права та обов'язки щодо економічної (господарської) діяльності та фінансової автономії недержавних ЗВО.

У ст. 3 п. 1 Господарського кодексу України встановлено: «Під господарською діяльністю ... розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що

²⁷⁷ Бюджетний кодекс України. – URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> Ст.121

²⁷⁸ Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2002 року № 228. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2002-%D0%BF>

²⁷⁹ Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2002 року № 228. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2002-%D0%BF> п.1.

²⁸⁰ Про затвердження документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету . - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0086-02#n353>

²⁸¹ Порядок складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2002 року № 228. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2002-%D0%BF>

²⁸² Питання власних надходжень державних і комунальних вищих навчальних закладів, наукових установ та закладів культури. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2015-%D0%BF#n10>

²⁸³ Питання власних надходжень державних і комунальних вищих навчальних закладів, наукових установ та закладів культури. - - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2015-%D0%BF#n10>

²⁸⁴ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

²⁸⁵ Цивільний кодекс України в редакції 19.07.2017 року . - URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

мають цінову визначеність...». У п. 2, цієї ж ст. 3 зазначено: «Господарська діяльність, що здійснюється ... з метою одержання прибутку, є підприємництвом, ... Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність)...»²⁸⁶. У ст. 12 Засоби державного регулювання господарської діяльності, п.2 встановлено: «Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій»²⁸⁷.

Для нашого дослідження є дотичною також Глава 5 Некомерційна господарська діяльність Господарського кодексу України. Так, у ст. 52, п.1 «Некомерційне господарювання - це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку»²⁸⁸. У ст. 53. Організаційні форми здійснення некомерційної господарської діяльності, п. 1. «Некомерційна господарська діяльність може здійснюватися суб'єктами господарювання на основі права власності або права оперативного управління в організаційних формах, які визначаються власником або відповідним органом управління чи органом місцевого самоврядування з урахуванням вимог, передбачених цим Кодексом та іншими законами»²⁸⁹. Зазначене дає підстави і аргументи на користь можливості зміни статусу ЗВО з «бюджетної установи» на НКО та внесення пропозицій відповідних змін у Закон України «Про вищу освіту» й інших нормативно-правових актів, що регулюють економічну діяльність ЗВО .

Господарський кодекс України не містить визначення терміну «фінансова автономія».

Ще один кодекс, який регулює певні складові економічної діяльності вітчизняних ЗВО – Цивільний кодекс України²⁹⁰, закріплює поняття непідприємницьких товариств та установ, а також поняття неприбуткових організацій. Так, у ст. 85 цього кодексу непідприємницькими є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками²⁹¹. Зазначене на наш погляд, передбачає можливість зміни статусу ЗВО з «бюджетної установи» на НКО.

Основною для нашого дослідження, на наш погляд, є Глава 63. Послуги. Загальні положення, Цивільного кодексу України де²⁹²:

ст. 901. Договір про надання послуг ... п. 1. За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором; п. 2. Положення цієї глави можуть застосовуватися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання. ...

ст. 902. Виконання договору про надання послуг, п.1. Виконавець повинен надати послугу особисто; ... п. 2. У випадках, встановлених договором, виконавець має право покласти виконання договору про надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним в повному обсязі перед замовником за порушення договору. ...

ст. 903. Плата за договором про надання послуг, п. 1. Якщо договором передбачено надання послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором; п. 2. У разі неможливості виконати договір про надання послуг, що виникла не з вини виконавця, замовник зобов'язаний виплатити виконавцеві розумну плату. Якщо неможливість виконати договір виникла з вини замовника, він зобов'язаний виплатити виконавцеві плату в повному обсязі, якщо інше не встановлено договором або законом. ...

ст. 904. Відшкодування виконавцеві фактичних витрат за договором про безоплатне надання послуг, п. 1. За договором про безоплатне надання послуг замовник зобов'язаний відшкодувати виконавцеві усі фактичні витрати, необхідні для виконання договору; ... п. 2. Положення частини першої цієї статті застосовуються також у випадках, коли неможливість виконати договір про безоплатне надання послуг виникла з вини замовника або внаслідок непереборної сили. ...

²⁸⁶ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.- URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

²⁸⁷ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.- URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

²⁸⁸ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.- URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

²⁸⁹ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.- URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

²⁹⁰ Цивільний кодекс України в редакції 19.07.2017 року. - URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

²⁹¹ Цивільний кодекс України в редакції 19.07.2017 року. - URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

²⁹² Цивільний кодекс України в редакції 19.07.2017 року. - URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15> Ст. 901- 907.

ст. 905. Строк договору про надання послуг, п. 1. Строк договору про надання послуг встановлюється за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом або іншими нормативно-правовими актами. ...

ст. 906. Відповідальність виконавця за порушення договору про надання послуг, п. 1. Збитки, завдані замовнику невиконанням або неналежним виконанням договору про надання послуг за плату, підлягають відшкодуванню виконавцем, у разі наявності його вини, у повному обсязі, якщо інше не встановлено договором. Виконавець, який порушив договір про надання послуг за плату при здійсненні ним підприємницької діяльності, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим внаслідок непереборної сили, якщо інше не встановлено договором або законом; ... п. 2. Збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про безоплатне надання послуг, підлягають відшкодуванню виконавцем у розмірі, що не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо інший розмір відповідальності виконавця не встановлений договором. ...

ст. 907. Розірвання договору про надання послуг, п. 1. Договір про надання послуг може бути розірваний, у тому числі шляхом односторонньої відмови від договору, в порядку та на підставах, встановлених цим Кодексом, іншим законом або за домовленістю сторін. ... Порядок і наслідки розірвання договору про надання послуг визначаються домовленістю сторін або законом.

Коментуючи ст. 901-907, Гл. 63 Цивільного кодексу України можемо додати, що у діючій нормативно-правовій базі відсутні положення, які б задовольняли інтереси суб'єктів економічних відносин у сфері вищої освіти, а саме: здобувачів послуг у сфері вищої освіти (споживачів послуг у сфері вищої освіти); ЗВО (виробників і надавачів послуг у сфері вищої освіти); органів державної влади та місцевого самоврядування, корпорацій, громадських організацій, фізичних осіб (замовників на виробництво і надання послуг у сфері вищої освіти). Вважаємо, що належне виконання договору можливе лише тоді, коли у вітчизняному законодавстві будуть діяти відповідні норми, зокрема, здобувачі вищої освіти (споживачі послуг у сфері вищої освіти) або замовники, у випадках одержання послуг у сфері вищої освіти неналежної якості, матимуть право на відшкодування збитків у встановленому законом порядку, а виробники (надавачі) послуг у сфері вищої освіти ЗВО у випадках невиконання замовником послуг у сфері вищої освіти умов договору (угоди, контракту), матимуть право на відшкодування збитків в установленому законом або рішенням суду порядку.

У Цивільному кодексі України словосполучення «фінансова автономія» нами теж не знайдено.

Порівняльний аналіз наведених положень Бюджетного, Господарського, Цивільного кодексів України дає підстави стверджувати, що вони між собою не узгоджуються і потребують кореляції щодо регулювання економічної діяльності ЗВО України. Зазначене узгодження повинно бути здійснене на основі концептуальних положень Системи національних рахунків 2008 (СНР 2008) / System of National Accounts 2008, New York, 2009²⁹³ шляхом внесення змін у зазначені кодекси України.

Словосполучення «фінансова автономія» нами не знайдено і у базовому, рамковому Законі України «Про освіту»²⁹⁴. Натомість, у ст. 1 Основні терміни та їх визначення, пп. 1 зазначено: *«автономія – право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом...»*²⁹⁵. Однією із найважливіших новел стосовно регулювання економічних відносин у сфері освіти нового Закону, на наш погляд, є поява у цій же 1 ст., пп. 18, головного, на нашу думку, визначення: *«освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання»*²⁹⁶. Слід зазначити, що у чинному Законі України «Про вищу освіту» до цього часу відсутнє визначення «послуга у сфері вищої освіти». Крім того, у новому Законі «Про освіту» у статтях 3, 4, 10, 17, 22, 23, 39, 79 та ряду інших статей зазначені норми, які безпосередньо впливають на регулювання економічних відносин у сфері вищої освіти і мають бути враховані у спеціальному Законі України «Про вищу освіту».

²⁹³ System of National Accounts 2008, New York, 2009. – URL: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/sna2008.pdf>

²⁹⁴ Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст. 380) від 05.09.2017р.– URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

²⁹⁵ Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст.380) від 05.09.2017р.– URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

²⁹⁶ Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст.380) від 05.09.2017р.– URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

У Законі України «Про вищу освіту»²⁹⁷ знаходимо у ст. 1 Основні терміни та їх визначення у пп. 1 визначення: «автономія закладу вищої освіти – самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом»²⁹⁸. У ст. 32 Принципи діяльності, основні права та обов'язки закладу вищої освіти цього Закону у п. 1 Діяльність закладу вищої освіти провадиться на принципах²⁹⁹ ... пп.1 Закону знаходимо словосполучення: «автономії та самоврядування...»³⁰⁰

та у п. 2 Заклади вищої освіти мають рівні права, що становлять зміст їх автономії та самоврядування³⁰¹ є словосполучення «автономія та самоврядування»³⁰². Не розкрито суті фінансової автономії і у розділі VII Управління закладом вищої освіти³⁰³ та у розділі XII Фінансово-економічні відносини у сфері вищої освіти³⁰⁴ Закону. Отже, у Законі України «Про вищу освіту»³⁰⁵ визначення «фінансова автономія» та «фінансова автономія ЗВО» теж відсутні.

Нагадаємо, що у ст. 71 Закону, економічна діяльність ЗВО у статусі бюджетна установа «здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень. ... місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування можуть здійснювати фінансування державних закладів вищої освіти у встановленому законодавством порядку. Розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою, а також на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів встановлюються у Державному бюджеті України на відповідний рік. Фінансування комунальних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України та інших джерел, не заборонених законодавством...»³⁰⁶.

В Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством...³⁰⁷, преамбулі зазначено: «...Підтверджуючи, що Європейський Союз визнає європейські прагнення України і вітає її європейський вибір, у тому числі її зобов'язання розбудовувати розвинуту й сталу демократію та ринкову економіку;...», а також ст. 1 «...підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС;...»; та ст. 3 «Сторони визнають, що принципи вільної ринкової економіки становлять основу для їхніх відносин»³⁰⁸. Наведені положення, на наш погляд, дають достатньо підстав стверджувати, що українські ЗВО мають стати повноправними гравцями ринкової економіки, де конкуренція між університетами є вільною, прозорою і неспотвореною.

Що стосується безпосередньо вищої освіти, то у ст. 431, Главі 23 Освіта, навчання та молодь, цієї Угоди сформульовано: «Сторони зобов'язуються активізувати співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема, з метою: «а) реформування та модернізації систем вищої освіти; б) сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу; с) підвищення якості та важливості вищої освіти; д) поглиблення співробітництва між ЗВО; е) розширення можливостей ЗВО; ф) активізації мобільності студентів та викладачів; г) увага приділятиметься співробітництву в галузі освіти з метою спрощення доступу до отримання вищої освіти»³⁰⁹. На наш погляд, у підпункті «е) розширення

²⁹⁷ Закон України «Про вищу освіту» .- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

²⁹⁸ Закон України «Про вищу освіту» .- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> Ст.1

²⁹⁹ Закон України «Про вищу освіту».- URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> Ст.32. п.1

³⁰⁰ Закон України «Про вищу освіту».- URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> Ст.32. п.1, пп.1

³⁰¹ Закон України «Про вищу освіту».- URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> Ст.32. п.2

³⁰² Закон України «Про вищу освіту».- URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> Ст.32. п.2

³⁰³ Закон України «Про вищу освіту».- URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> розділі VII

³⁰⁴ Закон України «Про вищу освіту» .- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> розділі XII

³⁰⁵ Закон України «Про вищу освіту» .- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

³⁰⁶ Закон України «Про вищу освіту».- URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> Ст. 71

³⁰⁷ Україна: Рада прийняла асоціативну угоду між Україною та ЄС.- URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/07/11/ukraine-association-agreement/>

³⁰⁸ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 984_011, поточна редакція від 30.11.2015, підстава v2980321-15 . – URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

³⁰⁹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 984_011, поточна редакція від 30.11.2015, підстава v2980321-15 . – URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

можливостей ЗВО» йдеться про розширення фінансової автономії, у тому числі економічної автономії вітчизняних ЗВО.

На виконання цієї Угоди між Україною та ЄС, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 року № 847 затверджено План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС...³¹⁰, яким передбачено забезпечення виконання планів заходів у межах відповідних бюджетних призначень, а також за рахунок ресурсів міжнародної технічної допомоги та інших джерел, не заборонених законодавством та щоквартальне надання звітів та інформації, пропозицій про стан і виконання планів заходів, Кабінетові Міністрів України. Більш детальний аналіз Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством...³¹¹ та Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС...³¹² нами буде здійснено на наступному етапі нашого дослідження.

Діючі в Україні основні нормативно-правові акти, які регулюють економічну (господарську) діяльність ЗВО як суб'єктів ринкової економіки, зокрема, Конституція України³¹³, Бюджетний Кодекс України³¹⁴, Господарський кодекс України³¹⁵, Цивільний кодекс України³¹⁶, закони України про державні бюджети України, нормативно-правові акти Міністерства фінансів України³¹⁷, Міністерства освіти України³¹⁸, інших центральних органів виконавчої влади, у підпорядкуванні яких є ЗВО, Закон України «Про освіту»³¹⁹, Закон України «Про вищу освіту»³²⁰, не містять визначення «фінансова автономія» взагалі і «фінансова автономія закладу вищої освіти» зокрема.

У Національному освітньому глосарії: вища освіта³²¹, де узагальнено поняттєво-термінологічний апарат вищої освіти, який використовується міжнародною, європейською, українською фаховою спільнотою при реалізації розвитку Європейського простору вищої освіти є наступні визначення: «Автономія ЗВО / (Institutional autonomy) ... внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності ... Право ЗВО приймати рішення щодо академічних (освітні програми і навчальні плани, методи викладання, дослідження тощо); *фінансових* (розподіл коштів, оплата праці тощо); організаційних (структура закладу, статут, вибори тощо); кадрових (відбір кадрів, кар'єрне просування, заробітна плата тощо) питань»³²²; та «...університети на засадах автономії, академічної свободи здійснюють освітню, дослідницьку, інноваційну діяльність...»³²³, але серед 172 ключових термінів, визначення «фінансова автономія» відсутнє.

³¹⁰ Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, розпорядження КМУ від 17 вересня 2014 р. № 847-р./План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС... - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/847-2014>

³¹¹ Україна: Рада прийняла асоціативну угоду між Україною та ЄС.- URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/07/11/ukraine-association-agreement/>

³¹² Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, розпорядження КМУ від 17 вересня 2014 р. № 847-р./План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС...- URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/847-2014>

³¹³ Конституція України (ВВР), 1996. - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1476768066815740>

³¹⁴ Бюджетний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

³¹⁵ Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.- URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

³¹⁶ Цивільний кодекс України в редакції 19.07.2017 року. - URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

³¹⁷ Міністерство фінансів України URL: <https://www.minfin.gov.ua/>

³¹⁸ Міністерство освіти України. - URL: <https://mon.gov.ua/ua>

³¹⁹ Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст.380) від 05.09.2017р.– URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

³²⁰ Закон України «Про вищу освіту».- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

³²¹ Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с.

³²² Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с. С.9

³²³ Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова / За ред. В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 100 с. С.65-66.

У монографії «Автономія та врядування у вищій освіті»³²⁴, зазначається: «Автономія закладів вищої освіти за концепцією ЄАУ має кілька вимірів – академічний, організаційний, кадровий, фінансовий»; ... «Фінансовий вимір передбачає: тривалість і модель фінансування; збереження залишків; запозичення коштів; запровадження плати для вітчизняних та іноземних студентів. ... За цими вимірами та показниками автономії в межах ЄАУ здійснюють обстеження рівня автономності закладів вищої освіти в країнах Європи за 100-бальною шкалою ... Кількісний вираз автономних характеристик дає змогу визначити взаємозалежність автономності та досягнень вищої школи, об'єктивно схарактеризувати стан університетської автономії та її параметри за різними вимірами...»³²⁵. Як зазначено науковцями автономія ЗВО вимірюється і має індекси та критерії результатів діяльності ЗВО конкретних країн, але яким чином вимірюється автономія ЗВО у зазначеній монографії нами не знайдено. Натомість, у дослідженні знаходимо словосполучення «фінансова автономія університетів», яка подається як аналіз: «Фінансова автономія університетів оцінювалася через призму таких параметрів: структура фінансування (державне фінансування; допоміжні (посередницькі) органи фінансування (фінансування інституцій, фінансування досліджень); фінансове звітування); фінансова спроможність (резерви та профіцит (надлишок); позики та нарощування фондів; володіння землею та будівлями. Основні особливості фінансової автономії університетів у країнах ЄС є такими: державне фінансування розподіляється на блочно-грантовій основі, що передбачає чітку орієнтацію на цілі та критерії досягнень; надання права університетів брати оплату за навчання; наявність обмежень для оперування університетів на фінансових ринках; право володіння університетами власністю на землю та будівлі обумовлено національними традиціями та відповідно впливає на можливості ЗВО щодо використання землі та будівель»³²⁶. Зазначені параметри діють лише для західних університетів, які мають інституційну автономію, що суттєво відрізняється по країнах та вимірюється міжнародними рейтингами.

У Розділі 6 «Європейська політика у сфері вищої освіти: документи щодо автономії та врядування» цієї монографії, автором в анотації зазначено: «...Розглянуті окремі складові принципу автономії університетів: академічна, фінансова, організаційна, кадрова, науково-дослідна автономії»³²⁷, але автор розглядає статути європейських університетів як єдине ціле, що на нашу думку, не розкриває суті фінансової автономії університетів. Наприклад: «Розділ IX. Економіка та адміністрація університету: майно університету, юридична діяльність університету, відповідальність та визначене майно університету, фінансова економіка університету, господарська діяльність університету, структура адміністрації університету, організація розпорядку діяльності університету, принципи дії центральної адміністрації, працевлаштування керівних одиниць працевлаштування, порядок працевлаштування канцлера, компетенція канцлера, компетенція заступників канцлера...»³²⁸ без конкретних посилань, які б можна було перевірити і зробити власний аналіз.

У розділі 9 «Нормативно-правові основи реалізації фінансової автономії у вищому навчальному закладі», зазначеної монографії³²⁹ автором виокремлено: «...На сучасному етапі розвитку вищої освіти

³²⁴ Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Авт.: Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М., Калашнікова С.А., Коваленко О.М., Луговий В.І., Сич О., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В., Ткаченко В.П. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 192 с. - URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf

³²⁵ Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Авт.: Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М., Калашнікова С.А., Коваленко О.М., Луговий В.І., Сич О., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В., Ткаченко В.П. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 192 с. - URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf С.43

³²⁶ Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Авт.: Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М., Калашнікова С.А., Коваленко О.М., Луговий В.І., Сич О., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В., Ткаченко В.П. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 192 с. - URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf С.66.

³²⁷ Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Авт.: Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М., Калашнікова С.А., Коваленко О.М., Луговий В.І., Сич О., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В., Ткаченко В.П. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 192 с. - URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf С. 118

³²⁸ Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Авт.: Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М., Калашнікова С.А., Коваленко О.М., Луговий В.І., Сич О., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В., Ткаченко В.П. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 192 с. - URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf С. 121-122

³²⁹ Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Авт.: Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М., Калашнікова С.А., Коваленко О.М., Луговий В.І., Сич О., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В., Ткаченко В.П. – К.: Інститут вищої

основними векторами діяльності є підвищення якості освіти, удосконалення механізмів фінансування та управління освітніми закладами, підвищення інвестиційної привабливості сфери освіти, розвитку ефективного ринку освітніх послуг. Глобальні тенденції призводять до зміни джерел і структури інвестицій у сферу освіти, посилюють конкуренцію на ринку освітніх послуг, вимагають організаційної перебудови системи вищої освіти і формування нових механізмів фінансування освітньої діяльності»³³⁰, нас зацікавило словосполучення «удосконалення механізмів фінансування та управління» у зазначеній вище цитаті, але нами це словосполучення далі по тексту так і не було знайдено, натомість у висновках автор констатує, що «...На сьогоднішньому етапі розвитку українського суспільства удосконалення механізмів фінансування освітніх закладів, підвищення інвестиційної привабливості сфери вищої освіти, розвитку ефективного ринку освітніх послуг можливо лише через системні комплексні зміни»³³¹. Визначення фінансової автономії ЗВО за конкретними посиланнями на нормативно-правові акти у зазначеній ґрунтовній монографії нами не знайдено.

У 2009 році в Україні створено громадську спілку – Хартію університетів України «Академічні свободи, університетська автономія та освіта»³³² (коротка назва – Ольвійська хартія), яка містить питання автономії ЗВО на національному рівні. Так, у п. 1.3. ст. 1 Ольвійської хартії подано визначення університетської автономії, яка розуміється формою встановлення та досягнення сформульованих академічних свобод, що визначається як необхідна ступінь незалежності університету³³³:

у правоздатності вирішувати завдання розвитку особистості, суспільства;

від зовнішнього втручання (від держави та інших суспільних сил) приймати рішення стосовно внутрішньої організації та управління, розподілу фінансових ресурсів та генерування доходів, адміністрування і встановлення власної лінії поведінки (місії) у сфері освіти, науково-дослідної роботи, викладання й інших пов'язаних із цим видах діяльності.

Згідно з п. 3.8. Хартії університети закликають уряд визнати принципи університетської автономії, що підкріплює їх різноманітні місії, в тому числі³³⁴:

- академічної автономії (навчальні плани, програми та наукові дослідження);
- фінансової автономії (виділення бюджету єдиною сумою);
- організаційної автономії (організаційна структура університетів);
- автономії в області кадрової політики (найм, заробітна плата та просування по службі)...

Створена у 2009 році Ольвійська хартія є реакцією академічної спільноти на Лісабонську декларацію 2007 р³³⁵, про яку йшлося у п 3.1.

Н. Василькова у статті «Дослідження автономії університетів у Європі»³³⁶ на основі матеріалів доповіді University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala / «Університетська автономія в Європі»³³⁷, здійснила аналіз праці зазначених авторів та виклала його наступним чином: «Університетська автономія включає наступні складові: академічну, організаційну, кадрову і фінансову автономію»³³⁸. Суть фінансової автономії ЗВО автор розуміє як «... можливості вільно розпоряджатися

освіти НАПН України, 2015. – 192 с. - URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf С. 164

³³⁰ Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Авт.: Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М., Калашнікова С.А., Коваленко О.М., Луговий В.І., Сич О., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В., Ткаченко В.П. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 192 с. - URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf С. 165

³³¹ Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Авт.: Воробйова О.П., Горецька Т.О., Дем'яненко Н.М., Калашнікова С.А., Коваленко О.М., Луговий В.І., Сич О., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В., Ткаченко В.П. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. – 192 с. - URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Avtonomiya-ta-vryaduv-VO_monogr_IVO-2015-192p_avtors-kolektiv.pdf С. 183

³³² Академічні свободи, університетська автономія та освіта сталого розвитку. Мовою документів: Наукове видання. – Миколаїв: Вид-во Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2009. - 288 с. С. 255.

³³³ Академічні свободи, університетська автономія та освіта сталого розвитку. Мовою документів: Наукове видання. – Миколаїв: Вид-во Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2009. - 288 с. С. 256-263.

³³⁴ Академічні свободи, університетська автономія та освіта сталого розвитку. Мовою документів: Наукове видання. – Миколаїв: Вид-во Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2009. - 288 с. С. 260-261

³³⁵ The Lisbon Declaration. Europe's Universities Beyond 2010: Diversity With A Common Purpose. Academic Information Centre. URL: http://www.aic.lv/bologna/Bologna/London_conf/Lisbon_declaration.pdf

³³⁶ Василькова Н., «Дослідження автономії університетів у Європі», Університетська освіта №1, 2011. - URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/univ_osvita/1y2011/index.html

³³⁷ University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. - URL: http://www.rkrs.si/gradiva/dokumenti/EUA_Autonomy_Report_Final.pdf

³³⁸ Василькова Н., «Дослідження автономії університетів у Європі», Університетська освіта №1, 2011. - URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/univ_osvita/1y2011/index.html С. 49.

доходом, що безпосередньо впливає на здатність забезпечувати певну стратегію. Розрізняють формальну і операційну фінансову автономію»³³⁹. Автор не пояснює як розрізняти формальну і операційну фінансову автономію, натомість подає інформацію про «Державне фінансування ...(за результатами переговорів) між міністерством та університетом, в яких права і обов'язки університетів (щодо ресурсів, кількості студентів) визначаються на основі ймовірного річного коригування. ... Простежується тенденція до розподілу державних коштів через блок-гранти, замість постатейного фінансування. ... У Європі існує три моделі встановлення плати за навчання, а саме плата може визначатись: 1) університетом, 2) міністерством (або іншим державним органом), 3) обома разом (рис.2)»³⁴⁰. Цікавим для нашої теми дослідження є рис. 2, де автор схематично подає моделі встановлення плати за навчання у європейських університетах. Щодо блок-грантів, вона наводить їх: «це фінансові субсидії, які охоплюють кілька категорій витрат, таких як навчання, поточні операційні витрати та/або науково-дослідницька діяльність»³⁴¹. Із зазначеного є зрозумілим, що європейські університети фінансуються державою та через так звані блок-гранти – отримують державні субсидії за результатами переговорів. Тобто, в більшості університетів Європи, за результатами переговорів з боку міністерств та університетів виділяються кошти (державне фінансування) на підготовку фахівців.

М. Михайліченко у праці «Автономія університетів як необхідна умова децентралізації державної влади в освіті України» зазначає що, «Університети закликають уряд визнати принципи університетської автономії, що підкріплює їх різноманітні місії, в тому числі: академічної автономії (навчальні плани, програми та наукові дослідження); фінансової автономії (виділення бюджету єдиною сумою); організаційної автономії (організаційна структура університетів); автономії у сфері кадрової політики (найм, заробітна плата та просування по службі)»³⁴². Автор сформулював наступні визначення: «фінансова автономія (пов'язана з порядком типу бюджетного фінансування, проміжними фінансовими органами, фінансовою звітністю, рівнем незалежності у використанні фінансових ресурсів (призначення плати за навчання й оплати праці, права власності на фізичні активи, обмеження фінансових операцій, формування резервів й використання надлишкових коштів, кредитні й депозитні операції), правом розпоряджатися майном, самостійно утворювати організації та юридичні особи)»; та «фінансова автономія структурного підрозділу має ґрунтуватися на чітко розрахованому бюджеті і витраті коштів у межах цього бюджету, без їх перевищення з урахуванням необхідних статей як прибутку, так і видатків, а також урахуванням наповненості цього бюджету різними підрозділами, що входять у автономну структуру і їх потребами»³⁴³ ця інформація наводиться вже про фінансову автономію структурного підрозділу ЗВО «має ґрунтуватися на чітко розрахованому бюджеті і витраті коштів у межах цього бюджету, без їх перевищення з урахуванням необхідних статей як прибутку, так і видатків, а також урахуванням наповненості цього бюджету різними підрозділами, що входять у автономну структуру...»³⁴⁴, ми цю думку автора не поділяємо, адже витрати, кошторис, а також статті прибутку регулюються Бюджетним кодексом України і межі фінансової автономії ЗВО встановлюються і регулюються бюджетним законодавством.

³³⁹ Василькова Н., «Дослідження автономії університетів у Європі», Університетська освіта №1, 2011.- URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/univ_osvita/1y2011/index.html С. 49.

³⁴⁰ Василькова Н., «Дослідження автономії університетів у Європі», Університетська освіта №1, 2011.- URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/univ_osvita/1y2011/index.html С. 50-51.

³⁴¹ Василькова Н., «Дослідження автономії університетів у Європі», Університетська освіта №1, 2011.- URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/univ_osvita/1y2011/index.html С. 50.

³⁴² Михайліченко М. Автономія університетів як необхідна умова децентралізації державної влади в освіті України, Нова парадигма, випуск 132, 2015.- URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/31-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-136-1-10-20190205.pdf> С.4

³⁴³ Михайліченко М. Автономія університетів як необхідна умова децентралізації державної влади в освіті України, Нова парадигма, випуск 132, 2015.- URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/31-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-136-1-10-20190205.pdf> С.9

³⁴⁴ Михайліченко М. Автономія університетів як необхідна умова децентралізації державної влади в освіті України, Нова парадигма, випуск 132, 2015.- URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/31-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-136-1-10-20190205.pdf> С.9

Захід, що привернув нашу увагу, був «круглий стіл», присвячений темі «Університетська автономія в Україні: міф чи реальність?»³⁴⁵, статті якого відображено у тижневику «Освіта»³⁴⁶.

В. Луговий зазначив, що: «...реалізація законодавчо визнаних засад університетської автономії наштовхнулася на дві серйозні перешкоди. Вони виникли не з вини університетських спільнот. Перша з них пов'язана зі значною атрофією в університетському середовищі самостійності в діяльності і відтак небажанням запроваджувати автономію. Друга – у неможливості реалізувати на практиці багатьох задекларованих положень автономії, зокрема організаційних, кадрових, фінансових...»³⁴⁷. На наше переконання, це є підтвердженням того, що відсутність фінансової автономії українських університетів пояснюється, перш за все, колізією в законодавстві та нормативно-правовою неврегульованістю. Справа у тому, що українські державні університети здійснюють економічну діяльність як «бюджетна установа». Межі самостійності для них визначені у Бюджетному кодексі України.

Ю.Скиба у дослідженні «Перспективи наукових досліджень в умовах автономії університету»³⁴⁸, цього Круглого столу відзначає, що «В умовах сьогодення – на думку В. Лугового, С. Калашнікової, О. Слюсаренко, Ж. Таланової, – університетська автономія зводиться до питань розширення фінансової незалежності вищих навчальних закладів, збільшення їх повноважень у визначенні змісту навчальних програм, вирішенні формальних проблем штатного складу, присудження наукових ступенів тощо. Проте, у вищій освіті України, на наш погляд, бракує, насамперед, науково-дослідницької автономії, оскільки вона є умовою реалізації інтелектуально-освітнього потенціалу, сприяючи ефективній реалізації місії і бачення, завдань і функцій вищого навчального закладу»³⁴⁹.

Б. Корольов у заключній статті³⁵⁰, зазначає: «...В інших країнах управління автономними університетами здійснюється на корпоративних засадах. Засновник закладу на основі певних угод передає управління закладом команді менеджерів, яка практично і керує всіма ділянками роботи закладу. При цьому широкі повноваження зберігаються за колективними органами: вченою радою, наглядовою радою. Цей досвід варто застосувати в Україні»³⁵¹. Далі автор зазначає, що «Нарешті ВНЗ отримали і фінансову автономію, чого особливо настійно добивалися ректори.... Потрібно було здійснити ряд наступних кроків: 1. Внести зміни в ті законодавчі акти, які суперечать нормам Закону України «Про вищу освіту». 2. Підготувати нормативні акти (Постанови Кабінету Міністрів, накази Міністерства освіти і науки України), які б забезпечували унормування роботи університетів в умовах автономії. 3. Сформувати модель автономного університету з урахуванням специфіки України. 4. Кожному закладу вищої освіти розробити комплекс документів, які б дозволяли йому ефективно працювати, як автономна установа. 5. Підготувати суб'єктів діяльності університетів до роботи в умовах автономії»³⁵²; та констатував «Практична реалізація кожного з цих завдань знаходиться в різному стані: 1. Щодо уточнення законодавства, тут зроблений лише перший крок. ... 3. Обов'язковою умовою запровадження автономії є ґрунтовне наукове визначення моделі самоврядного навчального закладу України. Вона має врахувати такі особливості розвитку вищої освіти в Україні: – відсутність сталих

³⁴⁵ Університетська автономія: міф чи реальність?: матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта»; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2017. – 60 с.

³⁴⁶ Університетська автономія: міф чи реальність?: матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта»; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2017. – 60 с. С. 11.

³⁴⁷ Університетська автономія: міф чи реальність?: матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта»; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2017. – 60 с. С. 7

³⁴⁸ Університетська автономія: міф чи реальність?: матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта»; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2017. – 60 с. С. 13.

³⁴⁹ Університетська автономія: міф чи реальність?: матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта»; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2017. – 60 с. С. 13.

³⁵⁰ Університетська автономія: міф чи реальність?: матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта»; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2017. – 60 с. С. 42.

³⁵¹ Університетська автономія: міф чи реальність?: матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта»; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2017. – 60 с. С. 44.

³⁵² Університетська автономія: міф чи реальність?: матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта»; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків: Вид-во НУА, 2017. – 60 с. С. 45.

традиції автономії; – особливості фінансування вищої освіти в Україні. На Заході існує багатоканальна система фінансування науки. Значними донорами у фінансуванні університетів там виступають приватні фірми, банки, концерни. В Україні основним джерелом фінансування виступає держава, доля приватного сектору не перевищує 2%; – особливістю автономних університетів на заході є те, що майже вся наука зосереджена в університетах. Вони виконують лівову частку замовлень на дослідження...»³⁵³.

Є. Малік та М. Білінець у статті «Фінансування вищої освіти: сучасні тенденції та зарубіжний досвід»³⁵⁴ зазначають: «... здійснити такі заходи: реформу вищої освіти (забезпечення автономії університетів та обговорення введення ваучерної системи, яка сприятиме автономії ЗВО); створення сприятливого інвестиційного клімату; підтримку та розвиток кооперації освіти та бізнесу; полегшення умов кредитування на здобуття освіти»³⁵⁵.

М. Михайліченко, Л. Макодзей у презентації «Університетська автономія: історичні реалії та виклики сьогодення»³⁵⁶ зазначають, що «закон Едгара Фора (Франція) про реорганізацію системи вищої освіти, в якому визначено такі поняття автономії: адміністративна – управління університетами і структурними підрозділами здійснюється президентами або директорами, які обираються радами; педагогічна – університети самостійно визначають зміст навчальних програм, організують освітній процес і науково-дослідні роботи, обирають засоби оцінювання знань; фінансова – університети вільно розпоряджаються дотаціями із бюджету, які виділяються державою, а також іншими приватними або суспільними коштами»³⁵⁷.

Н. Давидова у статті «Автономізація цивільно-правового статусу вищого навчального закладу» дає визначення автономії ЗВО. «Автономія – це інституційна форма академічної свободи, яка є необхідною передумовою для того, ЗВО ефективно виконував належні йому функції без надмірного тиску держави і комерціалізації...; Для повноправної участі ВНЗ у цивільно-правових відносинах йому необхідно мати автономію. Притаманні цивільному праву диспозитивність, майнова самостійність та юридична рівність сторін не можлива без автономності правового статусу НЗ взагалі та ВНЗ зокрема»³⁵⁸. Далі автор зазначає, щодо «...економічної автономії (інша назва фінансової) належить вирішення питань адміністрування та фінансового менеджменту, зокрема поширення різних форм залучення та розподілу коштів, здатність до самофінансування завдяки отримуваним коштам від фізичних та юридичних осіб у формі плати за навчання, можливість кредитування (боргового фінансування) і диверсифікації джерел надходження коштів, здатність ефективно володіти і користуватись земельними ділянками та будівлями, а також процедури і форми звітності. Така автономія надає ВНЗ можливість швидко і гнучко реагувати на потреби ринку»³⁵⁹.

А. Соколовська у статті «Шляхи розширення фінансової автономії університетів»³⁶⁰ стверджує наступне: «Для українських університетів державної форми власності питання фінансової автономії стоїть особливо гостро через їх функціонування у статусі бюджетних установ, котрий обмежує їх права розпоряджатися не лише державними, а й заробленими коштами. На думку Шарова О. І., фінансова автономія українських закладів вищої освіти (ЗВО) реалізується лише на 5%, тобто є мінімальною»³⁶¹; та

³⁵³ Університетська автономія: міф чи реальність?: матеріали «Круглого столу» тижневика «Освіта» (16 березня 2016 р. – 3 трав. 2017 р.) / Ін-т вищ. освіти НАПН України, Харків. гуманітар. ун-т «Нар. укр. акад.», Редакція Всеукр. громад.-політ. тижневика «Освіта»; [упоряд.: К. В. Астахова, О. С. Коноваленко]. – Харків : Вид-во НУА, 2017. – 60 с. С. 46.

³⁵⁴ Малік Є. О., Білінець М. Ю. Фінансування вищої освіти: сучасні тенденції та зарубіжний досвід / Є. О. Малік, М.Ю. Білінець // Ефективна економіка. – 2014. – №8. - URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3259>.

³⁵⁵ Малік Є. О., Білінець М. Ю. Фінансування вищої освіти: сучасні тенденції та зарубіжний досвід / Є. О. Малік, М.Ю. Білінець // Ефективна економіка. – 2014. – №8. - URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3259>.

³⁵⁶ М. Михайліченко, Л. Макодзей Презентація «Університетська автономія: історичні реалії та виклики сьогодення». - URL: <http://www.edu-trends.info/wp-content/uploads/2015/06/Autonomy1.pdf>

³⁵⁷ М. Михайліченко, Л. Макодзей Презентація «Університетська автономія: історичні реалії та виклики сьогодення». - URL: <http://www.edu-trends.info/wp-content/uploads/2015/06/Autonomy1.pdf> С.3

³⁵⁸ Н.Давидова «Автономізація цивільно-правового статусу вищого навчального закладу», Юридичний вісник 4 (33) 2014.- URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/8394/10205>

³⁵⁹ Н.Давидова «Автономізація цивільно-правового статусу вищого навчального закладу», Юридичний вісник 4 (33) 2014.- URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/8394/10205>

³⁶⁰ Соколовська А. М. Шляхи розширення фінансової автономії університетів Бізнесінформ № 4, 2018 103.- URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/binf_2018_4_16.pdf

³⁶¹ Соколовська А. М. Шляхи розширення фінансової автономії університетів Бізнесінформ № 4, 2018 103.- URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/binf_2018_4_16.pdf С.2

«Цей закон не усунув суттєвих обмежень фінансової автономії українських університетів порівняно із західноєвропейськими»³⁶². Автор пропонує: «Правовою основою розширення їх фінансової автономії може стати внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо визначення їх статусу та надання ЗВО, котрі мають різний статус, різних прав у сфері фінансової та господарської діяльності. Зокрема, обґрунтовано доцільність функціонування університетів державної форми власності в одному з таких статусів: бюджетна установа, державна некомерційна установа неринкового типу, державна комерційна установа (підприємницький університет)...»³⁶³.

Л. Шевченко у статті «Фінансова автономія університету: світовий досвід для України»³⁶⁴ зазначає: «Розширення фінансової автономії університетів свідчить про зміну механізму взаємодії держави з ВНЗ»³⁶⁵. Автор вважає, що: «Розвиток вищої освіти в Україні потребує вдосконалення фінансування ВНЗ, зміцнення реальної автономії навчальних закладів з можливістю самостійного розпорядження їх бюджетами»³⁶⁶.

С. Калашнікова у розділі «Теоретичні основи розбудови інституційної спроможності та розвитку лідерського потенціалу закладів вищої освіти» монографії³⁶⁷ розглядає поняття «фінансова автономія університетів» як: «Фінансова автономія університетів проявляється через призму таких параметрів: структура фінансування (державне фінансування; допоміжні (посередницькі) органи фінансування (фінансування інституцій, фінансування досліджень); фінансове звітування); фінансова спроможність (резерви та профіцит (надлишок); позики та нарощування фондів; володіння землею та будівлями»³⁶⁸.

Аналіз проблем правового регулювання економічної діяльності ЗВО та їх фінансової автономії у дослідженнях вітчизняних науковців на нашу думку, дає достатньо підстав для висновку, що немає єдності у поглядах що саме розуміється під «фінансовою автономією ЗВО», натомість більшість дослідників посилаються на аналітичні звіти^{369, 370}, здійснені European University Association (EUA)³⁷¹/Європейською асоціацією університетів, а не на конкретні нормативно правові акти, які регулюють економічну діяльність університету конкретної країни-члена ЄС. На наше переконання, це є підтвердженням того, що відсутність фінансової автономії українських університетів пояснюється, перш за все, колізією в законодавстві та нормативно-правовою неврегульованістю. Справа у тому, що українські державні університети здійснюють економічну діяльність як «бюджетна установа» й межі самостійності для них визначені у Бюджетному кодексі України.

³⁶² Соколовська А. М. Шляхи розширення фінансової автономії університетів Бізнесінформ № 4, 2018 103.- URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/binf_2018_4_16.pdf C.2

³⁶³ Соколовська А. М. Шляхи розширення фінансової автономії університетів Бізнесінформ № 4, 2018 103.- URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/binf_2018_4_16.pdf C.7

³⁶⁴ Шевченко Л. С. Фінансова автономія університету: світовий досвід для України. Право та інновації. 2015. № 1. С. 19–25. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Shevchenko9.pdf>

³⁶⁵ Шевченко Л. С. Фінансова автономія університету: світовий досвід для України. Право та інновації. 2015. № 1. С. 19–25. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Shevchenko9.pdf> С.1.

³⁶⁶ Шевченко Л. С. Фінансова автономія університету: світовий досвід для України. Право та інновації. 2015. № 1. С. 19–25. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Shevchenko9.pdf> С.5.

³⁶⁷ Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: колективна монографія / Авторський колектив: Є. Балджи, І. Драч, С. Калашнікова, О. Коваленко, С. Курбатов, Н. Невмержицька, О. Паламарчук, В. Рябченко, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – 205 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Inst_potencial_Univ_Global_liderstvo_IVO-2017-205p_avtors-kolektiv.pdf С.9

³⁶⁸ Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства: колективна монографія / Авторський колектив: Є. Балджи, І. Драч, С. Калашнікова, О. Коваленко, С. Курбатов, Н. Невмержицька, О. Паламарчук, В. Рябченко, Л. Червона; за заг. ред. С. Калашнікової. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – 205 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/mon_Inst_potencial_Univ_Global_liderstvo_IVO-2017-205p_avtors-kolektiv.pdf С.9

³⁶⁹ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. - URL: http://www.rkrs.si/gradiva/dokumenti/EUA_Autonomy_Report_Final.pdf

³⁷⁰ Estermann T., Nokkala T., Steinel M. (2011). University Autonomy in Europe II. The Scorecard. Brussels: European University Association. - URL: http://www.eua.be/Libraries/publications/University_Autonomy_in_Europe_II_-_The_Scorecard.pdf?sfvrsn=2

³⁷¹ European University Association - URL: <https://eua.eu/>

Загальні висновки

Здійснений аналіз основних міжнародних документів, досліджень наукових та аналітичних джерел з проблем правового регулювання економічної діяльності університетів як суб'єктів (автономних інституцій) сучасної ринкової економіки в Європейському просторі вищої освіти дає підстави вважати, що зазначені проблеми правового регулювання економічної діяльності університетів визнаються актуальними і важливими. Так, зокрема у Декларації Глазго «Сильні університети для сильної Європи, 2005» (м. Брюссель, 15 квітня 2005 року)³⁷², у розділах VII Якість сильних університетів, п. 27 «Університети підкреслюють суттєвий зв'язок між забезпеченням стійкої якості, *ступінню автономії і обсягами фінансування*, і закликають уряди признати той факт, що більш висока ступінь автономії і належне фінансування мають виключну важливість для підвищення загальної якості європейських університетів»; та VIII Фінансування для забезпечення сильних університетів, п. 32 «Університети працюють над диверсифікацією джерел фінансування. ...будуть продовжувати вивчення моделей комбінованого державного / приватного фінансування і вести структурований і підкріплений фактами діалог з EUA³⁷³ і всіма зацікавленими сторонами. ... розроблять комплексну модель економічних витрат і заклинуть уряди до надання коштів відповідним чином»³⁷⁴. На наш погляд, задеклароване формулювання щодо рівноваги між автономією і підзвітністю, яка забезпечується аудиторськими процедурами, дає підстави для висновку, що автономія має відповідні сформульовані межі автономії, перш за все, фінансової.

У Лісабонській декларації «Європейські університети після 2010 року: різноманітність із загальною метою» (м. Брюссель, 13 квітня 2007 р.) / The Lisbon Declaration Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a Common Purpose³⁷⁵, у розділі VI Автономія та фінансування, пункті 26, запропоновано урядам «запровадити принцип *інституційної автономії, що включає академічну автономію (навчальні плани, програми, дослідження), фінансову автономію (бюджетне планування), організаційну автономію (структура університету) та кадрову автономію (відповідальність за наймання на роботу, виплату заробітної плати, просування по службі)*; пункті 28 зазначено: «Підтримуючи передовий досвід у глобальному контексті, EUA³⁷⁶ продовжує брати участь у дебатах щодо державно-приватного партнерства у фінансуванні вищої освіти... Моделі фінансування мають бути на багато гнучкішими, ніж старі системи...»³⁷⁷. Ця декларація є міжнародно-правовим актом, де вперше звертається увага на економічні відносини у сфері вищої освіти, де університети як інституційні одиниці повинні мати самостійність у прийнятті інституційних та економічних рішень.

У положеннях визначених Стратегією Європа 2020 «Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання» / Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth³⁷⁸, Європейською Комісією ухвалено Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe's higher education systems³⁷⁹ / «Підтримуючи ріст і зайнятість – Порядок денний для модернізації систем вищої освіти Європи» (м. Брюссель, 20 вересня 2011 р.) зазначено: «Виклики, що постали перед вищою освітою, вимагають інституційної розбудови, більш гнучких систем фінансування, які збалансують автономію і відповідальність освітніх інституцій перед усіма стейкхолдерами ... Державні інвестиції повинні залишатися основою для сталого розвитку вищої освіти»; ... Виклики, з

³⁷² Декларация Глазго «Сильные университеты для сильной Европы».- URL: <https://eua.eu/downloads/publications/glasgow%20declaration%20%20strong%20universities%20for%20a%20strong%20europe%202005%20ru.pdf>

³⁷³ European University Association - URL: <https://eua.eu/>

³⁷⁴ Декларация Глазго «Сильные университеты для сильной Европы».- URL: <https://eua.eu/downloads/publications/glasgow%20declaration%20%20strong%20universities%20for%20a%20strong%20europe%202005%20ru.pdf>

³⁷⁵ The Lisbon Declaration. Europe's Universities Beyond 2010: Diversity With A Common Purpose. Academic Information Centre. - URL: http://www.aic.lv/bologna/Bologna/London_conf/Lisbon_declaration.pdf

³⁷⁶ European University Association - URL: <https://eua.eu>

³⁷⁷ The Lisbon Declaration. Europe's Universities Beyond 2010: Diversity With A Common Purpose. Academic Information Centre. - URL: http://www.aic.lv/bologna/Bologna/London_conf/Lisbon_declaration.pdf

³⁷⁸ Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. - URL: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

³⁷⁹ Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe's higher education systems.- URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/education/library/policy/modernisation_en.pdf

якими стикається вища освіта, потребують більш гнучких систем управління та фінансування, які врівноважать більшу самостійність університетів з підзвітністю перед усіма зацікавленими сторонами. Юридичні, фінансові та адміністративні обмеження гальмують інституційну свободу університетів... Ефективність роботи університетів та ефективність використання державних інвестицій можна посилити за рахунок зменшення обмежень. ... Основні питання політики для держав-членів та університетів полягають у наступному: державні витрати на вищу освіту скеровувати через механізми фінансування, які ґрунтуються на економічній конкуренції. ... Полегшити доступ до альтернативних джерел фінансування ... Члени-держави все більше прагнуть до максимальної цінності вкладених ресурсів, у тому числі при допомозі цільових договорів з університетами, що залучають у першу чергу конкурентні механізми фінансування направлені безпосередньо фізичним особам виконавцям»³⁸⁰.

Разом з тим, на нашу думку, питання фінансової автономії європейських університетів та механізмів її забезпечення у розглянутих нами міжнародних документах, наукових та аналітичних джерелах не знайшли належного висвітлення.

Аналіз положень ст. 95 Конституції України, Бюджетного Кодексу України, Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України, законів України про державні бюджети України, нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Міністерства освіти України, Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», свідчить, що перебування ЗВО у статусі «бюджетна установа» унеможливує досягнення їх фінансової автономії. Словосполучення «фінансова автономія», «фінансова автономія ЗВО» у зазначених нормативно-правових актах відсутні.

Аналіз проблем правового регулювання економічної діяльності ЗВО та їх фінансової автономії у дослідженнях вітчизняних науковців, на нашу думку, дає достатньо підстав для висновку, що немає єдності у поглядах, що саме розуміється під «фінансовою автономією ЗВО», натомість більшість дослідників посилаються на аналітичні звіти^{381, 382}, здійснені ЕУА, а не на конкретні нормативно-правові акти, які регулюють економічну діяльність університету конкретної країни-члена ЄС.

---

³⁸⁰ Supporting growth and jobs – An agenda for the modernization of Europe’s higher education systems.- URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/education/library/policy/modernisation_en.pdf. С 16-17.

³⁸¹ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. - URL: http://www.rkrs.si/gradiva/dokumenti/EUA_Autonomy_Report_Final.pdf

³⁸² Estermann T., Nokkala T., Steinel M. (2011). University Autonomy in Europe II. The Scorecard. Brussels: European University Association.- URL: http://www.eua.be/Libraries/publications/University_Autonomy_in_Europe_II_-_The_Scorecard.pdf?sfvrsn=2

Вступ

В останнє десятиріччя у багатьох країнах світу в цілому, і в Україні, зокрема, відбуваються досить динамічні та всеохоплюючі заходи щодо модернізації/реформування законодавчо-нормативного, організаційного, фінансового, методологічного та кадрового забезпечення систем вищої освіти. Це пов'язано, окрім іншого, із впливом таких чинників як:

- наслідки світової фінансової кризи, які за умов дефіциту бюджетного фінансування змусили уряди надавати університетам більше фінансової автономії, переходити на засади ринкової економіки та конкуренції за надання освітніх послуг, формувати корпорації із залученням стійких суб'єктів господарської діяльності та наукових установ тощо;

- розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту та роботизація, що суттєво «омолоджує» професійні, загальні й ключові компетентності та в рази скорочує терміни їх оновлення. Це ставить перед університетами складні та амбітні завдання щодо переходу від класичної та консервативної моделі підготовки кадрів для потреб ринків праці до мобільної, гнучкої та ліберальної моделі;

- відхід від жорсткого регулювання освітніх стандартів та програм, траєкторій отримання кваліфікацій, у тому числі шляхом визнання результатів неформального та інформального навчання, запровадження на практиці транснаціональних, національних, галузевих та регіональних рамок кваліфікацій, професійних та освітніх стандартів, заснованих на компетентнісному підході тощо. Саме вивчення зарубіжних підходів до формування організаційної, фінансової та кадрової автономій (у тісній взаємозалежності та взаємодії) університетів та їх співставлення з вітчизняною практикою визначають актуальність цього дослідження.

Зазначимо, що розробленню теоретико-методологічних засад функціонування та регулювання організаційного, фінансового та кадрового забезпечення університету як автономної інституції присвячено велику кількість досліджень та публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів.

Серед вітчизняних дослідників та їхніх зарубіжних партнерів виділимо наукові роботи О. Верденхофа³⁸³, Ю. Вітренка³⁸⁴, І. Каленюк³⁸⁵, О. Романовського³⁸⁶, Г. Хоружого³⁸⁷, Н. Шевченко³⁸⁸, Л. Цимбал³⁸⁹ та інших, у яких знайшли відображення питання формування у країні організаційної та фінансової автономії. Разом із тим, теоретико-методологічні засади формування у вітчизняних університетах кадрової автономії поки що не висвітлено належним чином.

Поряд із цим, велика увага піднятим проблемам приділяється зарубіжними науковими установами та дослідниками. Із усього розмаїття джерел інформації були обрані найбільш системні та порівняльні з вітчизняними аналогами публікації, а саме: «European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala»³⁹⁰ та «European University Association II. The Scorecard. 2011. T. Estermann, T. Nokkala & M. Steinel»³⁹¹.

³⁸³ Верденхофа Ольга, Каленюк Ірина, Цимбал Людмила. Параметри та моделі автономії університетів // Міжнародна Економічна Політика. – 2018. – № 1 (28). – С. 109-127.

³⁸⁴ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – 179 с. – URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

³⁸⁵ Верденхофа Ольга, Каленюк Ірина, Цимбал Людмила. Параметри та моделі автономії університетів // Міжнародна Економічна Політика. – 2018. – № 1 (28). – С. 109-127.

³⁸⁶ Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу : монографія / О. О. Романовський. – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 504 с.

³⁸⁷ Хоружий Г. Ф. Європейська політика вищої освіти. Монографія. – Полтава: Дивосвіт, 2016. – 384 с.

³⁸⁸ Шевченко Н. В. Соціальне партнерство у сфері освіти: горизонти модернізації : [монографія] / Н. В. Шевченко; Нац. фармацевт. ун-т. – Харків : Щедра садиба плюс, 2014. – 503 с.

³⁸⁹ Верденхофа Ольга, Каленюк Ірина, Цимбал Людмила. Параметри та моделі автономії університетів // Міжнародна Економічна Політика. – 2018. – № 1 (28). – С. 109-127.

³⁹⁰ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. P. 24-25 (45 p.). – URL:

Вивчення теоретико-методологічні засади функціонування та регулювання організаційного, фінансового та кадрового забезпечення університету як автономної інституції проводилося із застосуванням таких методів як: порівняльний та системний аналіз, статистичний, монографічний тощо.

Порівняльний аналіз організаційної автономії закладів вищої освіти проводився за такими функціональними складниками:

- формування внутрішніх академічних структур;
- структури управління університетами;
- зовнішні представники у керівних органах закладів вищої освіти.

Аналіз фінансової автономії університетів охоплював питання:

- розподілу державного фінансування;
- утримання надлишкових коштів з державного фінансування;
- здійснення грошових позик;
- формування самостійних суб'єктів господарської діяльності;
- права власності на землю та будівлі;
- студентських грошових внесків.

Порівняльний аналіз організаційної автономії закладів вищої освіти проводився за напрямками:

- обрання, тривалість роботи та процедура звільнення керівників закладів вищої освіти;
- набору, підбору та розподілу персоналу університетів;
- оплати праці персоналу закладів вищої освіти;
- звільнення та просування по службі працівників університетів.

4.1. Організаційна автономія закладів вищої освіти

Україну в цілому можна віднести до групи країн Європи з відносно високим ступенем організаційної автономії закладів вищої освіти.

Формування внутрішніх академічних структур.

Найбільше автономії щодо формування та функціонування внутрішніх академічних структур мають приватні заклади вищої освіти України. Так, у статті 27 Закону України «Про вищу освіту» зазначається, що «...у приватному закладі вищої освіти його структура, склад, порядок роботи і повноваження органів управління, робочих і дорадчих органів, органів громадського та студентського самоврядування, наукових товариств ... можуть визначатися статутом цього закладу без дотримання вимог... Закону»³⁹².

Крім того, усі заклади вищої освіти відповідно до норм статті 31 Закону України «Про вищу освіту», окрім іншого, можуть³⁹³:

«...13) утворювати заклади загальної середньої освіти за погодженням з органами місцевого самоврядування;

13-1) виступати засновником чи співзасновником закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, коледжів;

14) утворювати, реорганізовувати та ліквідувати свої структурні підрозділи;

17) розміщувати свої навчальні, науково-дослідні та навчально-науково-виробничі підрозділи на підприємствах, в установах та організаціях тощо».

Поряд із цим, законодавством України достатньо чітко зарегламентовані типи закладів освіти, та їх структурних підрозділів, а саме, стаття 28 Закону України «Про вищу освіту»³⁹⁴ дає типізацію закладів

---

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwiThNK_ydDjAhWCmIsKHcUPBo8QFjAAegQIAxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.rkrs.si%2Fgradiva%2Fdokumenti%2FEUA_Autonomy_Report_Final.pdf&usg=AOvVaw0ejNh_bLn5yphZqmYuz_7

³⁹¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. 84 p. – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

³⁹² Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

³⁹³ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

³⁹⁴ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

вищої освіти – університет, академія, інститут, коледж, а статті 29 та 30 регламентують функціонування національних та дослідницьких закладів освіти відповідно. Стаття 32 закріплює наявність у закладах освіти таких структурних підрозділів, як факультети, кафедри, бібліотеки. Стаття 33 регламентує можливість створення закладами вищої освіти таких структурних підрозділів, як:

- навчально-науковий інститут (структурний підрозділ університету, академії, інституту, що об'єднує відповідні кафедри, лабораторії, науково-дослідницькі центри та експериментальні лабораторії, які провадять освітню діяльність і проводять наукові дослідження);

- наукові, навчально-наукові, науково-дослідницькі, науково-виробничі та проектні інститути, навчально-науково-виробничі центри (сектори, частини, комплекси тощо), дослідницькі станції, конструкторські бюро, відділи аспірантури і докторантури, навчально-виробничі комбінати, експериментальні підприємства, клінічні бази закладів медичної освіти, університетські клініки та лікарні, юридичні клініки, полігони, наукові парки, технопарки, оперні студії, навчальні театри, філармонії, інші підрозділи, що забезпечують практичну підготовку фахівців певних спеціальностей та/або проводять наукові дослідження;

- підготовчі відділення (підрозділи), підрозділи перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, інститути післядипломної освіти, лабораторії, навчально-методичні кабінети, комп'ютерні та інформаційні центри, навчально-виробничі та творчі майстерні, навчально-дослідницькі господарства, виробничі структури, видавництва, спортивні комплекси, заклади культурно-побутового призначення, центри студентського спорту;

- спеціальний навчально-реабілітаційний підрозділ, який утворюється з метою організації інклюзивного освітнього процесу та спеціального навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами, забезпечення їм доступу до якісної вищої освіти з урахуванням обмежень життєдіяльності;

- інші підрозділи, діяльність яких не заборонена законом³⁹⁵.

У більшості європейських країн університети мають свободу у визначенні внутрішніх інституціональних структур (Ірландія, Велика Британія, Норвегія, Естонія, Латвія, Нідерланди тощо)³⁹⁶.

В окремих країнах Європи університети повинні дотримуватися чітко визначених правових положень. Хоча за їх законами конкретно не виписуються кількість і назви академічних підрозділів, однак застосовуються інші обмеження. Як приклад, в Італії закон визначає, що в структурі університетів повинні бути факультети та кафедри, й надає опис їх повноважень. Подібним чином законодавством Чехії передбачено, що в структурі університетів повинні бути факультети, а також визначено їх повноваження та керівні органи. За законодавством Ісландії до структури університету входять школи, факультети та науково-дослідницькі інститути. Поряд з цим ученій раді університету надане право приймати рішення щодо створення цих академічних підрозділів і визначати необхідність формування більш дрібних структурних одиниць (кафедр, лабораторій тощо). На Кіпрі, у Люксембурзі та Словаччині перелік структурних підрозділів університетів чітко зафіксований у законі із зазначенням їх назв. З огляду на це, відповідні заклади вищої освіти не можуть створювати нові факультети та кафедри, або реорганізовувати вже наявні без внесення змін до чинного законодавства. У Греції й Туреччині існують інші підходи щодо утворення структурних одиниць: академічні підрозділи підлягають затвердженню Міністерством вищої освіти або Радою з питань вищої освіти відповідно³⁹⁷.

Таким чином, в Україні поки що функціонує «перехідна» модель формування структурних підрозділів закладів вищої освіти, яка передбачає, з одного боку, досить високу їх автономність та самостійність у процесі інституційного формування, а з іншого – велику зарегламентованість щодо назв та діяльності (функціональних завдань і повноважень) більшості конкретних структурних підрозділів.

Структури управління університетами.

В Україні законодавчо закріплено тип управління університетом, за якого орган унітарної системи управління (вчена рада) (стаття 36 Закону України «Про вищу освіту») напряму чи опосередковано взаємодіє із наглядовою радою, робочими та дорадчими органами, органами громадського

³⁹⁵ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

³⁹⁶ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 23 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

³⁹⁷ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 23-24 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

самоврядування, органами студентського самоврядування (статті 37–40 Закону)³⁹⁸. Така взаємодія через низку об'єктивних (як приклад, невеликий термін для формування відповідної практики та досвіду залучення представників заінтересованих сторін до управління закладом вищої освіти) та суб'єктивних (як приклад, відсутність у країні сталої практики прогнозування потреби роботодавців у професіоналах та фахівцях на середньострокову перспективу) не завжди дозволяє ефективно залучати до реального університетського менеджменту внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів, перш за все, роботодавців, які найбільш зацікавлені та умотивовані в отриманні від закладу вищої освіти молодих спеціалістів відповідних професійних кваліфікацій, отримувати освітні послуги стосовно підвищення рівня компетентності їхніх працівників тощо.

Серед європейських університетів набули розповсюдження два основних типи структури управління: подвійна й унітарна. У 15-ти системах вищої освіти, включених до вибірки дослідження, має місце подвійна структура управління в університетах, яка поєднує раду (зазвичай вона має невелику кількість членів) і сенат. Незважаючи на термінологічне розмаїття, часто сенат є більшим за кількістю членів і репрезентативністю орган, до складу якого входять представники науково-педагогічної спільноти і, певною мірою, інші категорії співробітників університету. Сфери компетенції членів ради та сенату чітко розмежовані. Подвійна структура управління є типовою для університетів Австрії, Кіпру, Чехії, Фінляндії, Угорщини, Ісландії, Італії, Литви, Нідерландів, Федеральних земель Німеччини Гессен і Північний Рейн-Вестфалія, Словаччини, Іспанії, Швейцарії та Великої Британії³⁹⁹.

Університети інших країн мають унітарну систему управління, за якої функціонує тільки один головний орган, що приймає рішення. Такий орган, відповідальний за усі ключові питання, може мати назву «сенат», «рада» тощо. Так, у Федеральній землі Німеччини Бранденбург, Естонії, Греції, Ірландії, Латвії, Польщі й Туреччині керівні органи закладів вищої освіти утворено за принципом сенату, у Данії, Франції, Люксембурзі, Норвегії, Португалії та Швеції – за принципом ради відповідно (фактично всі заклади вищої освіти Федеральної землі Бранденбург мають так звану сумісну раду, яка надає керівництву університетів консультативну допомогу із стратегічних питань та висуває кандидатів на посаду президента університету⁴⁰⁰).

Для європейських університетів характерне велике розмаїття практик у системах їх управління. Так, університети Великої Британії мають подвійну структуру управління, яка поєднує вчений Сенат і Раду. Рада є незалежним утворенням, до її складу входять, як правило, до 25 членів. Серед них майже завжди є науково-педагогічні працівники й представники студентства, однак переважна більшість її членів – це незалежні зовнішні представники. Призначення здійснює Комітет з відбору кандидатур, а інформація щодо наявних вакантних місць у Раді є в широкому доступі і в середині університету, і поза його межами. Відмінності між інституційними органами управління британськими університетами обумовлені історичним походженням останніх. У випадку так званих «закладів вищої освіти до 1992 року» склад і повноваження керівного органу закладені й обмежені статутом і регламентом закладу. Для «університетів після 1992 року» вони закладені у Законі про реформу освіти (1988 року) (із змінами відповідно до Закону про подальшу та вищу освіту (1992 року) та іншими подальшими змінами в профільному чинному законодавстві⁴⁰¹).

В Іспанії склад керівних органів університету може суттєво варіюватися. До Сенату може входити до 300 членів, серед яких – професори, наукові співробітники, представники адміністративного персоналу та студенти. Університети самостійно визначають повний склад Сенату, однак, відповідно до норм законодавства, більшість у Сенаті повинні становити професори університету. Сенат, як правило, також визначає стратегію розвитку університету й обирає ректора. Склад Ради іспанських університетів, як і склад Сенату, також може суттєво варіюватися. Вона (Рада) може налічувати до 50 членів, при цьому за складом подібна до Сенату. Більшість членів – це професори, решту становлять викладачі й наукові співробітники, адміністративні працівники та студенти. Рада є виконавчим органом університету, вирішує переважно поточні, зокрема, й кадрові питання, а також пропонує проект бюджету закладу вищої освіти. До складу Ради входять лише декілька зовнішніх членів, яких обирає

³⁹⁸ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями).– URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

³⁹⁹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 24 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁰⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 24 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁰¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 25 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

громадська рада університету. Склад громадської ради затверджується регіональними органами влади, до неї входять представники бізнесу, профспілок і громадянського суспільства. Громадська рада ухвалює бюджет закладу та його річну звітність⁴⁰².

У Швейцарії склад сенату університетів також суттєво варіюється. Він може налічувати від 25 (якщо сенат обирається) до 200 (якщо всі професори закладу входять до складу сенату) членів. Окрім професорів, до складу сенатів, члени яких обираються, входять, як правило, інші науково-педагогічні працівники, адміністративний персонал і представники студентства. Професори (включно з деканами факультетів) зазвичай становлять більшість. Сенат виступає радше як консультативний орган: він може висловити власну позицію з різних питань, зокрема, щодо стратегічного напрямку університету; у деяких випадках може висунути кандидата на посаду ректора й у більшості випадків затверджує обрання виконавчого керівника. Іноді сенат може також пропонувати потенційних кандидатів на членство в раді університету або обирати проректорів. Рада університету в цій країні є головним виконавчим органом, до складу якого, як правило, входять лише зовнішні члени. Рада приймає всі ключові рішення, зокрема, щодо фінансових питань, стратегічного планування, процедур звітності та кадрових процедур (особливо щодо професорів, які працюють на постійній основі)⁴⁰³.

В Італії структура керівних органів визначається у статутах університетів, однак вона практично не відрізняється у закладах вищої освіти. Існують лише незначні відмінності, наприклад, щодо кількості зовнішніх членів у складі Ради. До складу Сенату входять декани всіх факультетів, науково-педагогічні працівники, обрані за окремими дисциплінами (наприклад, кафедрами), до того ж 15% Сенату – це студенти (відповідно до норм законодавства). Інший персонал університету зазвичай у сенаті не представлений. До Ради університету входять ректор, директор з адміністративної роботи та представники різних категорій викладачів та науковців. Як уже зазначалося вище, 15% членів Сенату обираються з числа студентів, 2-4 члени – з числа адміністративних працівників. До складу Ради також можуть входити один або два зовнішні члени (як правило, з державного сектора), призначені державними профільними органами влади національного або регіонального рівня управління⁴⁰⁴.

В університетах Нідерландів подвійна структура управління представлена двома керівними органами, утвореними за принципом Ради (замість одного сенату й однієї ради). Головним керівним органом є виконавча рада, до складу якої зазвичай входять президент університету, віце-президент і ректор. Президент відповідає за прийняття ключових стратегічних рішень й офіційно представляє заклад вищої освіти. Віце-президент, який досить часто (як правило) не є постійним працівником університету, відповідає за фінансові та кадрові питання. Ректор відповідає за навчальну роботу.

Члени виконавчої ради призначаються Наглядовою радою, до складу якої входять лише зовнішні члени, обрані Міністерством освіти, культури та науки. Члени Наглядової ради є представниками інтересів різних груп, зокрема, бізнесу, інших університетів і науково-дослідницьких інститутів, державних органів влади та громадянського суспільства. Поза призначенням і звільненням членів виконавчої ради Наглядова рада достатньо відсторонена від вирішення поточних питань, натомість, вона здійснює нагляд за дотриманням відповідних норм і досягненням стратегічних цілей⁴⁰⁵.

У Туреччині важливу роль відіграє приватна вища освіта, представлена некомерційними закладами, які фінансуються різними фондами. Система управління в цих закладах суттєво відрізняється від системи управління в державних університетах. Приватні заклади вищої освіти мають подвійну систему управління, яка поєднує Сенат, до складу якого входять представники різних груп університетської спільноти, й Наглядову раду. До складу Ради входять члени, призначені фондом, і ректор університету. Фонд також визначає кількість зовнішніх членів у раді, яка зазвичай становить 4-6 членів. Зовнішні члени, як правило, є представниками промислових галузей, фахівцями в галузі економіки та фінансів, або ж викладачами інших університетів.

⁴⁰² European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 25 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20report%202011.pdf>

⁴⁰³ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 26 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20report%202011.pdf>

⁴⁰⁴ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 26 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20report%202011.pdf>

⁴⁰⁵ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 26 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20report%202011.pdf>

Сенат і Рада університету не пов'язані ієрархічними відносинами. Сенат приймає рішення виключно щодо навчальної роботи, а Рада – фінансові й адміністративні рішення. До того ж, рада обирає ректора, якого потім офіційно призначає Рада з питань вищої освіти⁴⁰⁶.

Зовнішні представники в керівних органах закладів вищої освіти.

Введення та призначення зовнішніх управлінців є важливим аспектом управлінської структури закладу вищої освіти. Якщо університет має можливість залучати зовнішніх членів, то їхній відбір може здійснюватися власне університетами та/або зовнішніми уповноваженими органами.

В Україні на законодавчому рівні до ключового органу управління закладом вищої освіти – вченої ради – за її ж рішенням можуть входити зовнішні члени цього органу. У той же час, такий підхід на практиці не дозволяє залучати широке коло відповідальних та ключових стейкхолдерів.

По-перше, пункт 4 статті 36 Закону України «Про вищу освіту» закріплює таке представництво виключно об'єднанням роботодавців, до яких не відносяться представники окремих крупних підприємств, галузевих профспілок, профільних органів державної влади, науковців та інші реальні та активні учасники надання і безпосередні одержувачі освітніх послуг конкретного закладу вищої освіти⁴⁰⁷.

По-друге, цим же пунктом чітко прописані квоти представництва у вченій раді (для наукових, науково-педагогічних працівників (75 %), для студентів (15%)). Зважаючи на обрання до вченої ради й інших категорій працівників університету можна стверджувати про переважання залишкового принципу залучення зовнішніх учасників до роботи головного органу управління закладів вищої освіти.

Можливість керівництва закладу вищої освіти самостійно приймати рішення щодо введення чи не включення зовнішніх членів до складу працівників керівних органів університетів досить обмежена у більшості країн Європи. Право самостійно визначати потребу в залученні зовнішніх членів до керівних органів закладу мають лише університети Естонії, Італії та Великої Британії. У Федеральній землі Німеччини Бранденбург, Греції, Латвії, Польщі й Туреччині університетам заборонено включати зовнішніх членів до складу керівних органів. Однак у Туреччині це обмеження не застосовується до приватних закладів освіти⁴⁰⁸.

Як правило, зовнішні члени керівних органів максимально залучені до процесу прийняття рішень. Однак, в окремих випадках, можливі деякі обмеження: як приклад, у Франції зовнішні члени не можуть брати участь у виборах ректора. У закладах із подвійною системою управління зовнішні члени зазвичай включені до Ради університету – керівного органу закладу. Серед країн з унітарною системою управління (із сенатом як керівним органом закладу) лише в Естонії й Ірландії до складу керівного органу введено зовнішніх членів⁴⁰⁹.

Призначення зовнішніх членів керівних органів здійснюється в один із наведених нижче способів:

1. Університети самостійно вводять зовнішніх членів до складу керівних органів (Данія, Естонія, Фінляндія, Португалія, Велика Британія).
2. Заклад вищої освіти пропонує кандидатури, затвердження яких здійснює зовнішній уповноважений орган (Норвегія, Словаччина, Швеція).
3. Деякі зовнішні члени призначаються університетом, а деякі – зовнішнім уповноваженим органом (Австрія, Кіпр, Франція, Федеральна земля Німеччини Гессен, Ісландія, Литва).
4. Рішення щодо призначення зовнішніх членів приймає виключно зовнішній уповноважений орган (Угорщина, Італія, Люксембург, Нідерланди, Іспанія, Швейцарія).

Наведені способи призначення зовнішніх членів можуть зазнавати певних модифікацій в окремих системах вищої освіти. Як приклад, у Чехії зовнішні члени призначаються Міністром після консультацій з ректором⁴¹⁰.

⁴⁰⁶ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 28 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁰⁷ Закон України «Про вищу освіту». – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁰⁸ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 27 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁰⁹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 27 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴¹⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 28 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

Прагнення підвищити інституційну здатність закладів вищої освіти самостійно приймати рішення спирається на значні зміни у законодавстві, запроваджені протягом останнього десятиріччя. Так, у Португалії чинне законодавство про вищу освіту на відміну від попередніх практик, покращило ситуацію з автономією державних університетів. Якщо державні університети відповідають певним критеріям, наприклад, отримують щонайменше половину фінансування із зовнішніх джерел, вони можуть оформити статус закладу із фондовим фінансуванням. Із прийняттям цього статусу університети отримують більшу гнучкість, зокрема, у прийнятті рішень щодо керівних структур і в фінансових питаннях⁴¹¹.

У Фінляндії за нормами господарського права університети тепер є корпораціями. Окремі університети отримали статус закладів із фондовим фінансуванням за нормами приватного права. До того ж, унітарну структуру управління у закладах вищої освіти було змінено на подвійну. Кількість зовнішніх членів раніше була обмежена 1-2 представниками у Сенаті закладу. Тепер Наглядова рада державного вищого навчального закладу щонайменше на 40% має складатися із зовнішніх членів. Члени обираються Сенатом університету, який також може прийняти рішення про збільшення кількості зовнішніх членів у Раді. Голова Ради та його заступник обираються з-поміж зовнішніх членів⁴¹².

У Литві також відбулися подібні зміни, за яких, окрім іншого, було змінено статус керівних органів закладу вищої освіти. До зазначених вище змін головним у прийнятті рішень був Сенат, у той час як Наглядова рада виконувала функції спостереження за виконанням стратегічних управлінських рішень. Тепер Сенат, представлений переважно внутрішніми членами, приймає рішення з академічних питань і слугує підготовчим органом для Ради. Рада університету – головний виконавчий орган, що складається з дев'яти або одинадцяти членів, чотири або п'ять з яких – кандидатури від Міністерства. Університет і Міністерство спільно приймають рішення щодо кандидатури додаткового (як правило, зовнішнього) члена Ради⁴¹³.

Ці приклади свідчать про перехід багатьох закладів вищої освіти окремих країн Європи до організаційних структур з невеликими за чисельністю органами управління, до складу яких більш широко включають представників заінтересованих сторін.

Здатність університетів визначати внутрішню академічну структуру також являє собою важливий аспект організаційної автономії. Так, у Швеції свого часу було знято законодавчі обмеження щодо внутрішньої організації університетів. Раніше за законом вимагалася наявність Рад факультетів, які займалися вирішенням освітніх питань. Тепер Ради факультетів не є обов'язковими, тому університети можуть вільно визначати власні внутрішні академічні структури.

4.2. Фінансова автономія університетів

Розподіл державного фінансування.

В Україні фінансування державних закладів вищої освіти відповідно до статті 71 Закону України «Про вищу освіту»⁴¹⁴ «... здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування можуть здійснювати фінансування державних закладів вищої освіти у встановленому законодавством порядку. Розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою освітою, а також на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів встановлюються у Державному бюджеті України на відповідний рік. Фінансування комунальних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів відповідно до Бюджетного кодексу України та інших джерел, не заборонених

⁴¹¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 28 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴¹² European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 29 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴¹³ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 29 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴¹⁴ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

законодавством. Фінансування приватних закладів вищої освіти здійснюється їх засновниками та з інших джерел, не заборонених законодавством...»⁴¹⁵.

Таким чином, в Україні залишається домінуючим принцип постатейного бюджетного фінансування державних закладів вищої освіти, від якого більшість країн Європи (та й не тільки) уже давно відмовилися або відмовляються.

Показово, що в Європі суттєво зростає кількість країн, що рухаються на шляху до укладання довготермінових угод між Міністерством освіти й університетами, за якими права й обов'язки закладу вищої освіти – зокрема, щодо ресурсів і кількості студентів – визначаються з можливими щорічними коригуваннями. На сьогодні існує динамічна тенденція, особливо у країнах Європи, до виділення державного фінансування у вигляді блокових грантів, а не у формі постатейного бюджету. Можна констатувати, що розвиток фінансової автономії університетів Європи набув свого нового забарвлення, як реакція урядів та освітянської спільноти на подолання наслідків світової фінансової кризи⁴¹⁶.

Слід зазначити, що блокові гранти – це вид фінансування, який покриває декілька категорій витрат, зокрема, витрати на освітній процес, поточні витрати та/або витрати на науково-дослідницьку діяльність. За таких умов університети можуть вільно розподіляти кошти всередині закладу відповідно до власних потреб, однак можливі деякі обмеження⁴¹⁷.

На відміну від блокових грантів, у випадку постатейного бюджету Міністерство освіти або Парламент попередньо визначають обсяг фінансування закладу за статтями витрат і/або видами діяльності закладу. Таким чином, заклади вищої освіти взагалі не можуть розподіляти отримані кошти, або ж така можливість суттєво обмежена. Постатейний бюджет використовують лише на Кіпрі, у Греції й Туреччині. У решті європейських систем, які були охоплені обстеженням, університети отримують основну частину державного фінансування у вигляді блокових грантів, які вони можуть самостійно розподілити на внутрішні статті витрат і/або види діяльності. Однак, це не обов'язково означає, що університети цілком вільні у використанні основного фінансування. Хоча у Федеральних землях Німеччини (Бранденбург, Гессен, Північний Рейн-Вестфалія), Данії, Естонії, Фінляндії, Італії, Люксембурзі, Нідерландах, Норвегії, Іспанії, Швейцарії та Великій Британії немає ніяких обмежень щодо внутрішнього розподілу блокових грантів⁴¹⁸.

У Франції, Угорщині, Ісландії, Латвії, Литві, Португалії, Словаччині та Швеції блокові гранти розподілені на такі категорії фінансової підтримки:

- навчальний процес і науково-дослідницька діяльність (Ісландія, Швеція);
- навчальний процес, науково-дослідницька діяльність й інфраструктура (Латвія, Литва);
- заробітна плата та поточні витрати (Португалія);
- інвестиції, заробітна плата та поточні витрати (Франція).

Як правило, університети не можуть перерозподіляти кошти в межах цих категорій. У Франції можна перерозподілити кошти в бік поточних витрат й інвестицій, і неможливо – на заробітну плату; в Ісландії перерозподіл коштів теоретично можливий, однак на практиці це відбувається в край обмежених випадках тощо⁴¹⁹.

В окремих країнах Європи університети отримують блокові гранти, які надалі можуть бути вільно розподілені, за винятком деяких незначних обмежень. Так, в Австрії, де університети отримують основне фінансування у вигляді трирічного блокового гранту, створюється резерв у 2%, який надається закладам на щорічній основі (хоча це не сприймається як суттєве обмеження організаційної автономії). У Чехії приблизно 80% основного фінансування надається у вигляді блокового фінансування та спрямовується, у першу чергу, на освітній процес, 20% виділяється на проекти й розробки, а наукові дослідження фінансуються переважно на конкурсних засадах. В Ірландії певний відсоток блокового гранту призначений для вирішення конкретних проблем, зокрема, для розширення доступу до вищої

⁴¹⁵ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴¹⁶ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 29 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴¹⁷ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 30 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴¹⁸ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 31 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴¹⁹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 31 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

освіти для груп населення з низьким рівнем доходів, у тому числі осіб з обмеженими фізичними та психологічними можливостями, соціально незахищеними прошарками молоді тощо. Заклади вищої освіти ніяк не можуть використовувати ці кошти з іншою метою. У Польщі університети отримують блоковий грант на навчальний процес і, потенційно, додаткові кошти на розвиток інфраструктури. Кошти на проведення наукових досліджень отримують безпосередньо факультети закладу⁴²⁰.

У наш час в Європі найбільш поширений період фінансування становить один фінансовий рік. Довший період фінансування є лише в Австрії, Федеральній землі Німеччини Бранденбург й Люксембурзі. У цих системах вищої освіти бюджети визначаються на три, два та чотири роки відповідно. У Норвегії період фінансування для надходжень, орієнтованих на досягнення конкретних результатів, становить два роки. Ці кошти складають майже половину загального обсягу державного фінансування. Для деяких університетів Швейцарії період фінансування може становити більше, ніж один рік, але це потрібно щорічно затверджувати відповідним рішенням парламенту кантону або федерального парламенту⁴²¹.

Утримання надлишкових коштів з державного фінансування.

В Україні, відповідно до пункту 8 статті 71 Закону України «Про вищу освіту»⁴²² «...кошти, отримані закладом вищої освіти як плата за навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання освітніх послуг, не можуть бути вилучені в дохід державного або місцевих бюджетів». Відповідно до пункту 2 статті 70 цього Закону «...власні надходження державних і комунальних закладів вищої освіти, наукових установ, отримані від плати за послуги, що надаються згідно з освітньою, науковою та навчально-виробничою діяльністю, благодійні внески та гранти відповідно до рішення, прийнятого вченою радою закладу вищої освіти, наукової установи, зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в територіальному органі центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, або на поточні та/або вкладні (депозитні) рахунки установ державних банків. Зазначені доходи, а також відсотки, отримані від розміщення коштів закладу вищої освіти, наукової установи на вкладних (депозитних) рахунках в установах державних банків, включаються до фінансового плану (кошторису) закладу вищої освіти, наукової установи і можуть використовуватися на придбання майна і його використання, капітальне будівництво та ремонт приміщень, поліпшення матеріально-технічного, навчально-лабораторного, навчально-методичного забезпечення освітнього процесу тощо в межах статутної діяльності закладу вищої освіти, наукової установи»⁴²³.

У той же час залишкові кошти Державного бюджету наприкінці календарного року будуть вилучені у державного закладу вищої освіти до рахунків Державного казначейства України в обов'язковому порядку, що не практикується в такій формі фіскальними органами жодної з обстежуваних країн Європи. Крім того, європейські країни вже давно відмовилися від практики опосередкованого, формального, не обрахованого за реальними показниками (індикаторами, стандартами) витрат на освітні послуги, державного (регіонального, відомчого) замовлення на підготовку кадрів.

Поряд із цим, університети окремих систем вищої освіти Європи цілком вільно та прозоро можуть утримувати надлишкові кошти з державного фінансування (Австрії, Данії, Естонії, Фінляндії, Франції, Федеральних земель Німеччини (Гессен, Північний Рейн-Вестфалія), Угорщини, Ісландії, Італії, Нідерландів, Словаччини, Іспанії, Швейцарії та Великої Британії). Однак, у Великій Британії й Естонії розмір державного фінансування на наступний рік може бути скориговано у випадку, якщо університет не відповідає стандартам (індикаторам) за показниками витрат та/або чисельності випускників. Університети Кіпру, Греції, Ірландії та Литви не можуть утримувати надлишкові кошти⁴²⁴.

⁴²⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 31 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴²¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 31 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴²² Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями).– URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴²³ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями).– URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴²⁴ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 31 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

Крім того, можуть застосовуватися й інші фінансові обмеження. Так, у Чехії, Латвії, Люксембурзі, Португалії та Туреччині необхідне схвалення зовнішнього повноважного органу. До того ж, у Чехії, Норвегії та Швеції встановлено максимально можливий відсоток утримання надлишкових коштів (5% у Чехії та Норвегії і 10% у Швеції). У Туреччині рішення щодо розподілу надлишкових коштів приймає зовнішній уповноважений орган⁴²⁵.

У Польщі надлишкові кошти можуть бути витрачені тільки виключно на інвестиції. У Федеральній землі Німеччини Бранденбург, хоча університети й мають законне право утримувати надлишкові кошти, уряд Федеральної землі через фінансові потреби має право вимагати часткового повернення надлишкових коштів⁴²⁶.

Грошові позики

В Україні Законом України «Про вищу освіту»⁴²⁷ надається виключне право брати грошові позики, що є досить таки ліберальною нормою, навіть з огляду на окремі європейські країни. Так, підпунктом 3.8 статті 70 Закону зазначається, що заклад вищої освіти у порядку, визначеному законом, та відповідно до статуту має право «...користуватися банківськими кредитами без урахування обмежень на право здійснення запозичень, установлених статтею 16 та пунктом 27 частини першої статті 116 Бюджетного кодексу України»⁴²⁸.

У той же час університети окремих систем вищої освіти Європи – Греції, Федеральної землі Німеччини Гессен, Угорщини, Норвегії, Португалії, Швейцарії й Туреччини – не можуть позичати кошти на фінансових ринках. Приватні університети Португалії і Туреччини, засновниками яких є фонди, принаймні теоретично мають таку можливість. Університети Австрії, Чехії, Данії, Естонії, Фінляндії та Нідерландів можуть позичати кошти без жодних обмежень⁴²⁹.

На Кіпрі, у Франції, Латвії, Литві, Люксембурзі й Іспанії заклади вищої освіти можуть брати кошти в борг за умови схвалення цього рішення зовнішнім уповноваженим органом, у той час як у Швеції й федеральній землі Німеччини Бранденбург університетам дозволено отримувати кредитування лише в окремих державних банках. У федеральних землях Німеччини (Бранденбург, Північний Рейн-Вестфалія), Ірландії, Італії, та Словаччині на законодавчому рівні визначено максимально можливий відсоток позики⁴³⁰.

У Польщі університети можуть позичати кошти, а держава може виступати гарантом повернення позики. Однак, якщо кредит видається під гарантії коштів університету, отриманих від державних органів або органів місцевого самоврядування, заяву на отримання такого кредиту повинен затвердити Міністр фінансів. В Ісландії, хоча університети й не можуть безпосередньо позичати кошти, це можуть робити компанії у власності цих університетів. У Великій Британії університети можуть вільно позичати кошти, доки щорічні виплати за фінансовими зобов'язаннями не перевищують 4% від загального обсягу доходів університету. У разі перевищення цього показника університет повинен забезпечити схвалення позики Радою з питань фінансування вищої освіти⁴³¹.

Формування самостійних суб'єктів господарської діяльності.

Утворення самостійних суб'єктів господарської діяльності дозволяє університетам у гнучкий і адекватний спосіб реалізовувати власні стратегії, отримувати додаткові доходи, виступати незалежним суб'єктом господарювання тощо і, як наслідок, виконувати свої основні завдання. Право вітчизняних закладів вищої освіти на створення самостійних суб'єктів господарської діяльності закріплено пунктом

⁴²⁵ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 31 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20scorecard>

⁴²⁶ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 31 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20scorecard>

⁴²⁷ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴²⁸ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴²⁹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 32 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20scorecard>

⁴³⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 32 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20scorecard>

⁴³¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 31 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20scorecard>

З статті 27 Закону України «Про вищу освіту»⁴³², а саме: «заклад вищої освіти може бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, які провадять свою діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності закладу вищої освіти та/або забезпечують виконання його статутних завдань»⁴³³.

В окремих країнах Європи (на Кіпрі, у Греції, Португалії, Словаччині, Швейцарії) та в Туреччині університетам дозволено створювати виключно некомерційні організації. Що дуже важливо, у більшості інших країн (Австрія, окремі Федеральні землі Німеччини (Бранденбург, Гессен, Північний Рейн-Вестфалія), Чехія, Естонія, Іспанія, Фінляндія, Франція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Люксембург, Литва, Нідерланди, Норвегія, Велика Британія) університети мають можливість створювати і комерційні, і некомерційні організації⁴³⁴.

Важливо зазначити, що в окремих країнах Європи застосовуються досить суттєві законодавчі обмеження. Як приклад, у Польщі й Ісландії університетам дозволено створювати лише ті суб'єкти господарювання, сфера діяльності яких відповідає профілю закладу вищої освіти. До того ж, в Ісландії для цього необхідно ще й отримати схвалення зовнішнього уповноваженого органу (Міністерство освіти та науково-дослідницької діяльності). У Данії університети можуть засновувати компанії з обмеженою відповідальністю в своїй повній власності, які потім можуть створювати дочірні компанії разом з третіми сторонами (відокремлені товариства, наукові парки, студентські гуртожитки тощо) для того, щоб брати участь в інших видах діяльності. Законом цієї країни визначається, що на створення таких компаній можна витратити до 5% дослідницького бюджету університету. У Швеції лише університети, визначені на законодавчому рівні, мають право створювати компанії-засновники⁴³⁵.

Право власності на землю та будівлі.

В Україні, згідно з чинним законодавством «...матеріально-технічна база закладів вищої освіти включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші матеріальні цінності. Відповідно до законодавства та з урахуванням організаційно-правової форми закладу вищої освіти з метою забезпечення його статутної діяльності засновником (засновниками) закріплюються на основі права господарського відання або передаються у власність будівлі, споруди, майнові комплекси, комунікації, обладнання, транспортні засоби та інше майно. Землекористування та реалізація прав власника земельних ділянок, у тому числі набуття відповідних прав на землю, здійснюються закладами вищої освіти відповідно до Земельного кодексу України. Повноваження засновника (засновників) закладу вищої освіти щодо розпорядження державним майном у системі вищої освіти здійснюються відповідно до законодавства. Майно закріплюється за державним або комунальним закладом вищої освіти на праві господарського відання і не може бути предметом застави, а також не підлягає вилученню або передачі у власність юридичним і фізичним особам без згоди засновників закладу вищої освіти та вищого колегіального органу самоврядування закладу вищої освіти, крім випадків, передбачених законодавством...»⁴³⁶. Додатковими регламентними нормами виступають положення пункту 2 статті 70 Закону України «Про вищу освіту»⁴³⁷, а саме: «...передача в оренду державними і комунальними закладами вищої освіти закріплених за ними на праві господарського відання об'єктів власності здійснюється без права їх викупу відповідно до законодавства .... Земельні ділянки передаються закладам вищої освіти незалежно від форми власності в постійне користування в порядку, передбаченому Земельним кодексом України». Пунктом 3 цієї ж статті зафіксоване право закладу вищої освіти на «.. засновувати сталий фонд (ендаумент) закладу вищої освіти та розпоряджатися доходами від його використання відповідно до умов функціонування сталого фонду, а також отримувати майно, кошти і матеріальні цінності, зокрема будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби, від державних органів, органів місцевого самоврядування,

⁴³² Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴³³ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴³⁴ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 24 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴³⁵ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 24 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴³⁶ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> та Земельний кодекс України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>

⁴³⁷ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

юридичних і фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу; використовувати майно, закріплене за ним на праві господарського відання, у тому числі для провадження господарської діяльності, передавати його в оренду та в користування відповідно до законодавства; створювати власні або використовувати за договором інші матеріально-технічні бази для провадження освітньої, наукової, інноваційної або господарської діяльності; створювати та розвивати власну базу соціально-побутових об'єктів, мережу спортивно-оздоровчих, лікувально-профілактичних і культурно-мистецьких структурних підрозділів; здійснювати капітальне будівництво, реконструкцію, проводити капітальний і поточний ремонт основних фондів тощо...»⁴³⁸.

Результати окремих досліджень з цієї проблематики свідчать про те, що культурне сприйняття й традиції значною мірою визначають вибір університетів на користь володіння або на користь оренди об'єктів інфраструктури. Через високі витрати на утримання або обмеження, пов'язані з історичними спорудами, окремі університети Європи не вважають за доцільне мати ці об'єкти інфраструктури у власності закладу вищої освіти⁴³⁹.

Університети Федеральних земель Німеччини (Бранденбург, Гессен, Північний Рейн-Вестфалія), Угорщини, Литви та Швеції не можуть мати право власності на будівлі. У решті країн університети можуть володіти власними будівлями. У той же час, у деяких системах вищої освіти будівлі університетів не завжди знаходяться безпосередньо у власності держави або університету, іноді вони належать державним компаніям, що здійснюють операції з нерухомістю. Це типова практика для Австрії, Фінляндії та Швеції⁴⁴⁰.

Більш детальний аналіз нормативно-правової бази тих європейських країн, де університети можуть мати право власності на будівлі, вказує на те, що університети не завжди здатні самостійно приймати рішення щодо продажу цих активів. В Австрії, Чехії, Данії, Італії, Нідерландах, Словаччині, Іспанії та Великій Британії університети можуть продавати будівлі без обмежень. У восьми країнах (Кіпр, Швейцарія, Естонія, Франція, Греція, Ісландія, Люксембург та Норвегія) закладам вищої освіти для продажу об'єктів нерухомості необхідно отримати дозвіл зовнішнього уповноваженого органу – як правило, Міністерства освіти або Парламенту. У Норвегії такий дозвіл потрібен лише для продажу історичних будівель. У шести країнах (Фінляндія, Польща, Португалія, Туреччина, Ірландія та Латвія) наявні інші обмеження. Як приклад, у Польщі більшість будівель закладів вищої освіти були їм передані у власність державними або місцевими органами влади. Сенат університету може приймати рішення щодо продажу активів закладу, однак, якщо будівлю було виділено з ресурсів Казначейства або місцевих органів влади, рішення щодо продажу має затвердити Міністр фінансів Польщі⁴⁴¹.

У Латвії будівлі університетів можуть перебувати у власності держави або університетів. В останньому випадку заклади вищої освіти можуть їх вільно продавати. Університети також можуть звернутися до держави з проханням передати (продати) будівлі у володінні держави. Однак, у більшості випадків університети продовжують займати ці будівлі, сподіваючись у майбутньому отримати право повної власності й, таким чином, отримати суттєвий дохід від їх продажу⁴⁴².

Юридична або офіційна можливість університетів мати право власності на будівлі і власне ступінь володіння можуть значно відрізнятися. Так, університети Австрії та Данії теоретично можуть володіти нерухомістю. Проте, в обох країнах університети фактично мають у власності лише невелику частину будівель з числа тих, які вони займають⁴⁴³.

У Данії заклади вищої освіти теоретично можуть володіти своїми будівлями (та продавати їх). Університети намагаються отримати право власності, щоб залучити капітал і збільшити гнучкість. Однак умови, за якими можна придбати такі будівлі, досить непередбачувані й несприятливі. Тому більшість

⁴³⁸ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями) – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴³⁹ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. P. 24-25 (45 p.). – URL:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewiThNK_ydDjAhWCmIsKHcUPBo8QFJAeGQIAxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.rkrs.si%2Fgradiva%2Fdokument%2FEUA_Autonomy_Report_Final.pdf&usg=AOvVaw0eJNhbLn5yphZkqmYuZ_7

⁴⁴⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 32 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁴¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 33 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁴² European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 33 (84 p.). URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁴³ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 33 (84 p.). URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

будівель все ще залишається у власності держави. Університети ж, як правило, володіють лише тими об'єктами нерухомості, які були безоплатно передані у власність або придбані в результаті злиття з суб'єктом господарської діяльності, якому належала будівля⁴⁴⁴.

В Австрії значна частина будівель університетів належить приватній компанії, яка здійснює операції з нерухомістю, університети лише орендують ці приміщення. Ця компанія управляє більшістю об'єктів нерухомості, що є у власності держави. Хоча університети мають можливість вільно придбати будівлі, наприклад, у межах державно-приватного партнерства або спільного підприємства, це відбувається у невеликих масштабах. Така ситуація розглядається як суттєве обмеження інституційної автономії⁴⁴⁵.

Університети Франції можуть мати у власності свої будівлі лише за наявності у профільних керівників необхідної технічної компетентності та ресурсів. Завдяки реформі автономії університети тепер можуть звертатися з проханням щодо «передавання повноважень», тобто передачі закладам вищої освіти усіх університетських будівель, що знаходяться у власності держави. Щоб скористатися цією схемою, закладам вищої освіти слід виконати певні умови. Однак, не зважаючи на отримання права повної власності на об'єкти нерухомості, університетам для продажу своїх активів все ще необхідно отримувати дозвіл від органу державної влади⁴⁴⁶.

Студентські грошові внески

Це питання досить важливе для огляду та аналізу, оскільки воно пов'язане з фінансовою автономією закладів вищої освіти. В Україні традиційно застосовується змішана модель студентських грошових внесків, подібна до практики прибалтійських університетів.

Так, Стаття 72 «Про формування та розміщення державного замовлення» ЗУ «Про вищу освіту»⁴⁴⁷ саме через державне замовлення регулюється обсяг бюджетного фінансування підготовки фахівців, а саме: «...загальний обсяг державного замовлення для підготовки фахівців ступенів молодшого бакалавра, бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного та ветеринарного спрямувань) на поточний рік становить не менш як 51 відсоток кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які в поточному році здобули повну загальну середню освіту.

Загальний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців ступеня магістра на поточний рік становить не менш як 50 відсотків кількості осіб, які в поточному році здобудуть ступінь бакалавра за державним замовленням.

Загальний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців ступеня доктора філософії на поточний рік становить не менш як 5 відсотків кількості осіб, які в поточному році здобудуть ступінь магістра за державним замовленням»⁴⁴⁸.

Крім того, Стаття 73 цього Закону досить детально регулює платні послуги в галузі вищої освіти, у тому числі й студентську плату за навчання на комерційній основі⁴⁴⁹:

«...1. Заклад вищої освіти відповідно до законодавства та статуту може надавати фізичним та юридичним особам платні послуги за умови забезпечення надання належного рівня освітніх послуг як основного статутного виду діяльності.

2. Перелік платних освітніх та інших послуг, що можуть надаватися державними і комунальними закладами вищої освіти, затверджується Кабінетом Міністрів України. Порядок надання платних освітніх та інших послуг, включно порядок визначення їх вартості для здобувачів вищої освіти, встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного

⁴⁴⁴ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.33(84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁴⁵ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.33 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁴⁶ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.33-34 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁴⁷ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁴⁸ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁴⁹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

розвитку і торгівлі, та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової, бюджетної, податкової політики.

3. Державні і комунальні заклади вищої освіти мають право надавати додатково платні освітні та інші послуги виключно понад обсяги, встановлені державним стандартом, та поза діяльністю, що фінансується за рахунок коштів відповідних бюджетів.

4. Платні освітні послуги можуть надаватися тими самими структурними підрозділами, що здійснюють освітній процес за державним замовленням, або утвореними для надання платних послуг окремими структурними підрозділами навчального закладу, що діють на підставі положення, затвердженого відповідно до законодавства та статуту закладу вищої освіти.

5. Платні освітні та інші послуги надаються закладами вищої освіти за умови відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства, а в разі встановлення законодавством вимог щодо необхідності ліцензування або отримання дозволів для надання платної послуги – після отримання таких дозвільних документів.

6. Розмір плати за весь строк навчання для здобуття відповідного ступеня вищої освіти, підвищення кваліфікації, а також порядок оплати освітньої послуги (разово, щороку, щосеместрово, щомісяця) встановлюються в договорі (контракті), що укладається між закладом вищої освіти та фізичною (юридичною) особою, яка замовляє платну освітню послугу для себе або для іншої особи, беручи на себе фінансові зобов'язання щодо її оплати. Типовий договір, що укладається між закладом вищої освіти та фізичною (юридичною) особою на строк навчання, затверджується Кабінетом Міністрів України.

7. Розмір плати за весь строк навчання для здобуття відповідного ступеня вищої освіти, підвищення кваліфікації встановлюється закладами вищої освіти в національній валюті.

Заклад вищої освіти має право змінювати плату за навчання у порядку, передбаченому договором, не частіше одного разу на рік і не більш як на офіційно визначений рівень інфляції за попередній календарний рік.

Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг підлягає оприлюдненню в засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб». У європейських університетах в узагальненому вигляді використовуються дві форми приватних студентських внесків:

а) плата за навчання як щорічний внесок, сплачуваний студентом для повного або часткового покриття витрат на навчання в закладі вищої освіти;

б) адміністративний збір, сплачуваний для покриття різного роду адміністративних витрат (вступні внески, реєстраційні внески, сертифікаційні внески тощо).

Можливість установлювати плату за навчання та визначати її розмір є дуже важливим чинником забезпечення фінансової стійкості університету, оскільки це дозволяє йому розширити напрями фінансування за рахунок приватних внесків. У багатьох європейських системах вищої освіти, як і в Україні, цей вид доходу складає суттєву частину бюджету університету. Таким чином, здатність стягувати й встановлювати плату за навчання відіграє основну роль в інноваційних стратегіях⁴⁵⁰.

У Європі існують чотири основні моделі студентських виплат⁴⁵¹:

- плата за навчання вільно встановлюється самим університетом (Естонія, Угорщина, Люксембург та Латвія); рішення щодо плати за навчання визначається законодавством або приймається органом державної влади (Австрія, Кіпр, Франція, Нідерланди, Іспанія та Туреччина);

- орган державної влади разом з університетами встановлює плату за навчання в закладі вищої освіти (граничний рівень визначається органом державної влади – Італія, Литва, Португалія, Велика Британія та Федеральна земля Німеччини Північний Рейн-Вестфалія);

- університети й органи державної влади домовляються про рівень оплати (Швейцарія);

- плата за навчання за освітнім ступенем бакалавра для студентів із країн-членів ЄС відсутня (Чехія, Данія, Федеральні землі Німеччини Гессен та Бранденбург, Фінляндія, Греція, Ісландія, Ірландія, Норвегія, Польща, Словаччина та Швеція).

Механізми спільного визначення плати за навчання варіюються від реальних перемовин між університетами та зовнішнім повноважним органом до встановлення зовнішнім уповноваженим

⁴⁵⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 34(84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁵¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 34-35 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

органом граничного розміру плати за навчання, який може стягуватися університетами. У деяких системах вищої освіти державні органи влади виділяють певну кількість бюджетних місць, за таких умов університети можуть приймати на навчання додаткових студентів і встановлювати для них плату за навчання відповідно до наявних нормативних положень⁴⁵².

Загалом, європейські університети більш самостійні у випадку встановлення плати за навчання для студентів-іноземців з-за меж ЄС, ніж для студентів з країн-членів ЄС. В останньому випадку плата за навчання часто визначається зовнішнім уповноваженим органом або ж взагалі не стягується⁴⁵³.

Існує велика кількість додаткових положень щодо студентських внесків. Навіть у тих європейських системах вищої освіти, де більшість студентів з країн-членів ЄС зазвичай не сплачують за навчання, стягнення студентської плати за навчання вже стає можливим за певних умов⁴⁵⁴.

Так, в Австрії завдяки законодавчим змінам, не стягується плата за навчання зі студентів, які навчаються на «бакалавра», якщо тривалість їхнього навчання не перевищує стандартну норму. У деяких особливих випадках (студенти, які працюють на умовах часткової зайнятості, або студенти з найменш розвинених країн) плата за навчання може не стягуватися. Подібна ситуація наявна в Чехії, де відсутня плата за навчання для студентів, які навчаються за програмами з чеською мовою викладання та вчасно завершують навчання. Нещодавні реформи у Фінляндії призвели до впровадження експериментальної системи, яка дозволяє університетам стягувати плату за навчання зі студентів з країн – не членів ЄС, які навчаються за окремими магістерськими програмами з англійською мовою викладання, за умови забезпечення відповідних систем стипендій. У Норвегії університети можуть отримати дозвіл на підготовку професійно орієнтованих магістрів, у тому числі за «регульованими» професіями, яка може здійснюватися на платній основі (університет встановлює плату за навчання)⁴⁵⁵.

Поряд з цим, у закладах вищої освіти Естонії, Латвії та Литви існують бюджетна і контрактна форма навчання студентів. Кількість бюджетних (відповідно й безкоштовних місць) визначає орган державної влади. Університети можуть визначати сукупний розмір плати за навчання для студентів контрактної форми, який зазвичай не перевищує обсяг коштів, отримуваних закладами за студентів бюджетної форми навчання. Подібним чином, в Угорщині студенти з країн-членів ЄС можуть навчатися на бюджетній або контрактній формі, залежно від показників успішності попереднього навчання. В Естонії застосовується додаткове нормативне положення, згідно з яким плата за наступний рік навчання не може зростати більш ніж на 10%, порівняно з попереднім роком⁴⁵⁶.

У Польщі та Словаччині відсутня плата за навчання для студентів денної форми з країн-членів ЄС. Однак для студентів заочної форми, які складають значну частку від загальної чисельності студентів, розмір плати за навчання може самостійно встановлювати університет (Словаччина) або ж він не може перевищувати фактичні витрати на навчання студентів (Польща). Крім того, у Словаччині заклади вищої освіти також можуть стягувати плату за навчання зі студентів, які навчаються для отримання декількох освітніх ступенів (рівнів)⁴⁵⁷.

У Туреччині існують різні нормативні положення щодо плати за навчання для державних і приватних закладів вищої освіти. У державних закладах вищої освіти плата за навчання для студентів – громадян країни – встановлюється урядом, у той час як плата за навчання для іноземних студентів – власне університетом. У приватних університетах плата за навчання для всіх без винятку студентів устанавлюється Наглядною радою закладу. В Ірландії відсутня плата за навчання для студентів, які здобувають освітній рівень бакалавра та є громадянами країн-членів ЄС, хоча вони й сплачують внесок «на обслуговування студентів». Університети Італії можуть стягувати плату за навчання, але загальний обсяг отриманих таким чином коштів не може сягати більше 20% від державних коштів⁴⁵⁸.

⁴⁵²European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 35 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁵³ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 35 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁵⁴ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 35 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁵⁵ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 35 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁵⁶ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 35-36 (84 p.). URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁵⁷ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 36 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁵⁸ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.36 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

Отже, стан фінансової автономії в Європі був ознаменований двома основними, часом протилежними явищами. З одного боку, світова фінансово-економічна криза суттєво вплинула на державне фінансування вищої освіти в більшості європейських країн. При цьому не лише скорочувався обсяг фінансування університетів, у більшості країн змінилася сама форма його надання. Окрім розширення фінансової автономії університетів, саме виділення коштів стало супроводжуватися накладанням обмежень на їх розподіл, або ж посиленням вимог щодо звітності. Завдяки цьому органи державної влади отримали більший контроль над університетами, що, у свою чергу крім певних обмежень), підвищило якість освітніх послуг⁴⁵⁹.

Існує загальна тенденція до спрямування державного фінансування вищої освіти в бік стратегічних національних пріоритетів. Як приклад, в Австрії, Фінляндії, Португалії та Великій Британії збільшується фінансування освітніх програм за такими галузями знань/спеціальностями як: природничі науки, технології, інженерія, математика. Це суттєво підвищує контроль з боку уряду й обмежує можливість університетів діяти самостійно, особливо якщо ці кошти виділяються із блокових грантів⁴⁶⁰.

Можливість університетів утримувати надлишкові кошти також була поставлена під сумнів через економічну кризу. На сьогодні така практика в багатьох європейських країнах повернулася до застосування. У ряді систем вищої освіти спостерігається значний рух у бік студентських внесків. Фінляндія і Швеція почали вводити плату за навчання для студентів з країн – не членів ЄС. У Фінляндії плату було введено з кінця минулого десятиріччя, однак у досить обмежених масштабах – для низки магістерських програм з іноземною мовою викладання. В окремих аспектах фінансового управління університети отримали більшу, ніж раніше, свободу дій. У Латвії та Литві відбувся перехід від постатейного фінансування до блокових грантів. Тепер майже всі країни Європи виділяють фінансування у формі блокових грантів, хоча, як зазначено вище, із численними обмеженнями щодо їх розподілу всередині закладу вищої освіти⁴⁶¹.

У наш час все більше країн Європи дозволяють своїм університетам брати позики на фінансових ринках. Зокрема, таку можливість (хоча й обмежену) отримали литовські університети. Однак на практиці ця можливість не завжди використовується. У деяких країнах, у тому числі й Латвії, університетам необхідно отримати дозвіл Міністерства на позику, але малоімовірно, що його буде надано⁴⁶².

4.3. Кадрова автономія університетів

Обрання, тривалість роботи та процедура звільнення керівників закладів вищої освіти.

В Україні, відповідно до норм статті 42 Закону України «Про вищу освіту»⁴⁶³ процедура обрання ректора (у порівнянні з багатьма країнами Європи досить зарегламентована. Так, «...засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) зобов'язаний оголосити конкурс на заміщення посади керівника закладу вищої освіти не пізніше ніж за два місяці до закінчення строку контракту особи, яка займає цю посаду. У разі дострокового припинення повноважень керівника закладу вищої освіти конкурс оголошується протягом тижня з дня утворення вакансії.

Засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) протягом двох місяців з дня оголошення конкурсу на посаду керівника закладу вищої освіти приймає (приймають) пропозиції щодо претендентів на посаду керівника закладу вищої освіти і протягом 10 днів з дня завершення терміну подання відповідних пропозицій вносить (вносять) кандидатури претендентів, які відповідають вимогам цього Закону, до закладу вищої освіти для голосування.

Керівник закладу вищої освіти обирається шляхом таємного голосування строком на п'ять років у порядку, передбаченому цим Законом і статутом закладу вищої освіти.

Брати участь у виборах керівника закладу вищої освіти мають право:

⁴⁵⁹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 36-37 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20Europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20Europe%20)

⁴⁶⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 37 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20Europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20Europe%20)

⁴⁶¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 37 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20Europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20Europe%20)

⁴⁶² European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 37 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20Europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20Europe%20)

⁴⁶³ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

- кожен науковий, науково-педагогічний та педагогічний штатний працівник закладу вищої освіти;
- представники з числа інших штатних працівників, які обираються відповідними працівниками шляхом прямих таємних виборів;
- виборні представники з числа студентів (курсантів), які обираються студентами (курсантами) шляхом прямих таємних виборів.

При цьому загальна кількість (повний склад) наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти повинна становити не менше 75 відсотків загальної кількості осіб, які мають право брати участь у виборах; кількість виборних представників з числа інших працівників закладу вищої освіти – до 10 відсотків, а кількість виборних представників з числа студентів (курсантів) - не менше 15 відсотків осіб, які мають право брати участь у виборах.

Вибори вважаються такими, що відбулися, якщо участь у них взяли більше 50 відсотків загальної кількості осіб, які мають право брати участь у виборах, кожен з яких має один голос і голосує особисто.

З особою (кандидатурою), яка набрала більше 50 відсотків голосів осіб, які мають право брати участь у виборах, засновник (засновники) або уповноважений ним (ними) орган (особа) укладає контракт строком на п'ять років не пізніше одного місяця з дня її обрання»⁴⁶⁴.

Поряд із цим, обрання ректорів університетів у більшості країн Європи носить досить диференційований та варіативний характер. Слід зазначити, що процедура обрання ректора досить суттєво варіюється від країни до країни. Найбільш типові механізми обрання ректорів європейськими аналітиками було узагальнено в чотирьох основних підходах (ці підходи більш детально розглянуті у результатах дослідження «European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study»⁴⁶⁵.

За ними (підходами) ректора у європейських університетах:

- обирає спеціальний виборний орган (достатньо чисельний), який представляє (прямо чи опосередковано) різні групи університетської спільноти (науково-педагогічні працівники, інший персонал, студенти). Вибори проходять шляхом пропорційного голосування;
- обирає керівний орган, прозоро та відкрито сформований із університетської спільноти (як правило, Сенат університету як орган, що приймає рішення з академічних питань);
- призначає Рада університету;
- призначають у два етапи, до яких залучають спочатку Сенат, а потім Раду університету⁴⁶⁶.

В окремих європейських країнах обрання ректора також має затвердити зовнішній уповноважений орган. Ця норма застосовується в деяких Федеральних землях Німеччини (наприклад, Бранденбург), у Чехії, Греції, Угорщині, Ісландії, Італії, Латвії, Люксембурзі, Нідерландах, Словаччині, Іспанії, Швеції, Швейцарії й Туреччині. При цьому у Бранденбурзі, Греції, Ісландії, Італії та Нідерландах призначення затверджує профільне міністерство або міністр вищої освіти, в той час як у Чехії, Угорщині, Люксембурзі та Словаччині - президент (або інший керівник) держави⁴⁶⁷.

В інших європейських країнах процедура обрання ректора, як правило, не передбачає подальшого затвердження зовнішнім уповноваженим органом (Австрія, Данія, Кіпр, Естонія, Фінляндія, Франція, Польща тощо).)⁴⁶⁸.

В Україні статтею 42 Закону України «Про вищу освіту»⁴⁶⁹ достатньо деталізовано (у порівнянні з більшістю країн Європи) урегульовані кваліфікаційні вимоги до кандидата в ректори. Так, «...кандидат

⁴⁶⁴ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁶⁵ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. 45 p. – URL:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewiThNK_ydDjAhWCmIsKHcUPBo8QFjAAegQIAxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.rkrs.si%2Fgradiva%2Fdokumenti%2FEUA_Autonomy_Report_Final.pdf&usg=AOvVawOejNh_bLn5yphZkqmYuZ_7

⁴⁶⁶ European University Association 2009. University Autonomy in Europe I: Exploratory Study, T. Estermann & T. Nokkala. P. 14(45 p.). – URL:

https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewiThNK_ydDjAhWCmIsKHcUPBo8QFjAAegQIAxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.rkrs.si%2Fgradiva%2Fdokumenti%2FEUA_Autonomy_Report_Final.pdf&usg=AOvVawOejNh_bLn5yphZkqmYuZ_7

⁴⁶⁷ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 21 (84 p.). URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁶⁸ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.21 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁶⁹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

на посаду керівника закладу вищої освіти повинен вільно володіти державною мовою, мати вчене звання та науковий ступінь (для закладів вищої освіти мистецького спрямування - вчене звання та науковий ступінь або ступінь доктора мистецтва) і стаж роботи на посадах науково-педагогічних працівників не менш як 10 років. Кандидат на посаду керівника закладу державної чи комунальної форми власності має бути громадянином України. Одна і та сама особа не може бути керівником відповідного закладу вищої освіти більше ніж два строки. Не може бути обрана, призначена (у тому числі виконувачем обов'язків) на посаду керівника закладу вищої освіти особа, яка:

- 1) за рішенням суду визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;
- 2) має судимість за вчинення злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;
- 3) відповідно до рішення суду позбавлена права обіймати відповідні посади;
- 4) за рішенням суду була визнана винною у вчиненні корупційного правопорушення - протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;
- 5) піддавалася адміністративному стягненню за корупційне правопорушення – протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;
- 6) підпадає під дію частини третьої статті 1 Закону України «Про очищення влади»⁴⁷⁰.

У деяких країнах Європи положення, що містять кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду ректора, закріплені на законодавчому рівні, а в інших – обмеження щодо тих, хто має право бути обраним, обумовлені нормами власних статутів університетів або загальною практикою, радше ніж правовими приписами⁴⁷¹.

Серед узагальнених кваліфікаційних вимог до кандидатів на посаду ректора, закріплених на законодавчому рівні, виділяється наявність ученого звання (13 країн – Франція, Угорщина, Латвія, Португалія тощо), у 8 країнах – наявність наукового ступеню доктора наук (Туреччина, Польща, Фінляндія, Швеція тощо). У 4 країнах кандидат у ректори повинен працювати виключно в тому ж університеті, на посаду ректора якого він обирається (Кіпр, Іспанія, Італія, Греція)⁴⁷².

В окремих випадках висуваються й додаткові кваліфікаційні вимоги, зокрема, щодо наявності: вченого звання (професор, доцент); досвіду роботи в міжнародних організаціях, проектах та/чи в інших значущих органах (Австрія); управлінської компетентності (Австрія, Фінляндія, Литва, Федеральна земля Північний Рейн-Вестфалія (Німеччина)) або педагогічного досвіду (Литва). У Данії ректор повинен бути авторитетним у країні та/чи за її межами вченим. На Кіпрі та в Люксембурзі ректор не може одночасно обіймати посаду декана або завідувача кафедри, бути членом ради керівників. У Туреччині ректор університету на момент вступу на посаду не повинен бути старше 67 років тощо⁴⁷³.

Кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду ректора можуть також відрізнятися залежно від типу закладу вищої освіти. Так, у Латвії ректор державного університету повинен бути професором, у той час як в інших типах університетів країни достатньо наукового ступеня доктора наук⁴⁷⁴.

У Фінляндії науковий ступінь доктора наук вимагається для ректорів усіх університетів, окрім академій різних видів мистецтва⁴⁷⁵.

У більшості країн Європи термін повноважень ректора зазначено у відповідному законі або шляхом визначення фіксованого терміну, або через запровадження обмеження максимального терміну перебування на відповідній посаді. Термін ректорських повноважень складає чотири (Австрія, Чехія, Франція, Греція, Норвегія, Словаччина, Швеція тощо), п'ять (Естонія, Фінляндія, Ісландія, Литва, Латвія та Люксембург) або шість (Угорщина, Швеція, окремі Федеральні землі Німеччини (Північний Рейн-Вестфалія, Бранденбург тощо)) років, як правило, з можливістю переобрання ще на один термін. Слід зауважити на наявність досить диференційованих підходів щодо визначення термінів перебування ректорів на посадах в межах однієї країни. Так, в Угорщині термін повноважень ректора коливається

⁴⁷⁰ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁷¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 21 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁷² European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.21 (84 p.). URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁷³ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.22 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁷⁴ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.22 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁷⁵ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.22 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

від трьох до п'яти років, у Швейцарії – від двох до шести років. Цікаво, що в Ірландії термін повноважень становить цілих повних десять років. Важливим фактом є й те, що тільки п'ять країн Європи надали повне та автономне право університетам вільно (на свій розсуд, зважаючи на академічні свободи колективу) визначати тривалість зайнятості ректора (Данія, Іспанія, Італія, Велика Британія, Нідерланди)⁴⁷⁶.

В Україні відповідно до норм статті 42 Закону України «Про вищу освіту»⁴⁷⁷ «..керівник закладу вищої освіти може бути звільнений з посади засновником (засновниками) або уповноваженим ним (ними) органом (особою), а також у зв'язку з прийняттям рішення про його відкликання вищим колегіальним органом громадського самоврядування, який його обрав на посаду з підстав, визначених законодавством про працю, за порушення статуту закладу вищої освіти та умов контракту. Подання про відкликання керівника може бути подано до вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти не менш як половиною статутного складу наглядової або вченої ради закладу вищої освіти. Рішення про відкликання керівника закладу вищої освіти приймається більшістю голосів за умови присутності не менш як двох третин статутного складу вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти. Засновник (засновники) новоутвореного закладу вищої освіти або уповноважений ним (ними) орган (особа) призначає (призначають) виконувача обов'язків керівника закладу вищої освіти, але не більш як на шість місяців»⁴⁷⁸.

Крім того, Кабінетом Міністрів України (постанова від 5 грудня 2014 року за № 726 «Деякі питання реалізації статті 42 Закону України «Про вищу освіту») затверджені та направлені для практичного використання Методичні рекомендації щодо особливостей виборчої системи, порядку обрання керівника закладу вищої освіти та Типова форма контракту з керівником державного закладу вищої освіти⁴⁷⁹.

Порядок призначення керівників закладів вищої духовної освіти регулюється відповідними статутами (положеннями), зареєстрованими у встановленому законодавством порядку. Крім того, стаття 27 Закону України «Про вищу освіту»⁴⁸⁰ надає максимальні права та свободи приватним закладам вищої освіти, у тому числі стосовно обрання, звільнення та діяльності перших керівників приватних університетів, а саме «...у приватному закладі вищої освіти його структура, склад, порядок роботи і повноваження органів управління, робочих і дорадчих органів, органів громадського та студентського самоврядування, наукових товариств, процедури обрання чи призначення керівників закладу та його підрозділів можуть визначатися статутом закладу без дотримання вимог цього Закону»⁴⁸¹.

У дев'яти країнах Європи (Швейцарія, Кіпр, Данія, Естонія, Фінляндія, Ірландія, Італія, Нідерланди, Велика Британія) законодавство не містить жодних окремих положень щодо звільнення ректора з посади. В інших системах вищої освіти звільнення керівника тією чи іншою мірою суворо регламентовано. У Греції, Угорщині, Литві, Португалії, Словаччині та Швеції звільнення з посади ректора повинно бути затверджено зовнішнім уповноваженим органом, тоді як сам університет може вільно та самостійно визначати саму процедуру звільнення. В окремих Федеральних землях Німеччини (Гессен, Північний Рейн-Вестфалія тощо) процедура звільнення ректора чітко прописана на законодавчому рівні, але саме звільнення проводиться університетом. У федеральній землі Німеччини Бранденбург, Чехії, Ісландії, Латвії, Люксембурзі й Іспанії звільнення затверджується зовнішнім повноважним органом, а сама процедура чітко визначена на законодавчому рівні. У Франції й

⁴⁷⁶ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.22 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁷⁷ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁷⁸ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁷⁹ Типова форма контракту з керівником державного закладу вищої освіти. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2014-%D0%BF>

⁴⁸⁰ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁸¹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

Туреччині процедура звільнення з посади ректора виписана законодавчо та безпосередньо проводиться зовнішнім уповноваженим органом⁴⁸².

В Австрії звільнення може проводити сам університет, але тільки у випадках серйозних зловживань, засудження за вчинення кримінального злочину, психічної або фізичної недієздатності ректора. В інших випадках право на звільнення належить виключно зовнішнім уповноваженим органам федеральних земель. У Норвегії ректор університету є державним службовцем, тому він може бути звільнений лише на підставі серйозних зловживань у відповідності до застосовного законодавства. У Польщі ректора може звільнити з посади розпорядчий комітет, а у випадку серйозних порушень – Міністерство освіти після консультацій відповідно до встановлених регламентних процедур⁴⁸³.

Набір, підбір та розподіл персоналу університетів.

З одного боку, вітчизняний університетський менеджмент має високу автономію в доборі, підборі та розстановці як наукових, науково-педагогічних кадрів, а з іншого – кваліфікаційні та інші вимоги, чисельність працівників тощо, дуже зарегламентовані, перш за все, законодавчими нормами.

Так, Статтями 53-55 ЗУ «Про вищу освіту»⁴⁸⁴ встановлюється цілий ряд вимог, які певною мірою обмежують гнучкість кадрового менеджменту в українських університетах, а саме:

«...Стаття 53. Науково-педагогічні, педагогічні та наукові працівники закладів вищої освіти.

1. Науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність.

2. Педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну та організаційну діяльність.

3. Наукові працівники – це особи, які за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору (контракту) професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-організаційну діяльність та мають відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання.

4. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти регулюється законодавством про наукову і науково-технічну та інноваційну діяльність.

Стаття 54. Вчені звання наукових і науково-педагогічних працівників.

1. В Україні присвоюються такі вчені звання: 1) старший дослідник; 2) доцент; 3) професор.

2. Вчене звання професора та доцента присвоюється особам, які професійно здійснюють науково-педагогічну або творчу мистецьку діяльність.

3. Вчене звання старшого дослідника присвоюється особам, які професійно здійснюють наукову або науково-технічну діяльність.

4. Вчене звання професора, доцента, старшого дослідника присвоює вчена рада закладу вищої освіти (вчена рада структурного підрозділу). Право присвоєння вченого звання професора та старшого дослідника надається також вченим (науково-технічним) радам наукових установ. Рішення відповідних вчених рад затверджує атестаційна колегія центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 55. Основні посади наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти та порядок їх заміщення.

1. Основними посадами науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти є:

1) керівник (ректор, президент, начальник, директор);

2) заступник керівника (проректор, віце-президент, заступник начальника, заступник директора, заступник завідувача), діяльність якого безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом;

3) директор (начальник) інституту, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом;

4) декан (начальник) факультету, його заступники, діяльність яких безпосередньо пов'язана з освітнім або науковим процесом;

⁴⁸² European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 23 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20scorecard>

⁴⁸³ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 23(84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20scorecard>

⁴⁸⁴ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

- 5) директор бібліотеки;
- 6) завідувач (начальник) кафедри;
- 7) професор;
- 8) доцент;
- 9) старший викладач, викладач, асистент, викладач-стажист;
- 10) науковий працівник бібліотеки;
- 11) завідувач аспірантури, докторантури.

2. Основними посадами педагогічних працівників закладів вищої освіти є:

- 1) викладач;
- 2) методист.

3. Повний перелік посад науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти устанавлюється Кабінетом Міністрів України. Перелік посад наукових працівників закладу вищої освіти визначається відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

4. Посади педагогічних працівників можуть займати особи із ступенем магістра за відповідною спеціальністю.

5. Статутом закладу вищої освіти можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги до осіб, які можуть займати посади педагогічних працівників.

6. Педагогічні працівники призначаються на посаду та звільняються з посади керівником закладу вищої освіти. Педагогічні працівники кожні п'ять років проходять атестацію. За результатами атестації визначається відповідність працівників займаній посаді, присвоюються кваліфікаційні категорії, педагогічні звання...

8. Перелік кваліфікаційних категорій і педагогічних звань педагогічних працівників, порядок їх присвоєння визначаються Кабінетом Міністрів України.

9. Посади науково-педагогічних працівників можуть займати особи, які мають науковий ступінь або вчене звання, а також особи, які мають ступінь магістра.

10. Статутом закладу вищої освіти можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги до осіб, які можуть займати посади науково-педагогічних працівників...

13. Особа у закладі вищої освіти не може одночасно займати дві та більше посад, що передбачають виконання адміністративно-управлінських функцій»⁴⁸⁵.

Проведений європейськими дослідниками аналіз демонструє той факт, що в Європі існують суттєві відмінності у процедурах найму працівників – від високого ступеня незалежності в наборі персоналу – до формалізованих процедур, які потребують затвердження зовнішніми уповноваженими органами. У 18 європейських системах вищої освіти (Австрія, Швейцарія, Кіпр, Данія, Естонія, Фінляндія, Ісландія, Італія, Литва, Люксембург, Латвія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Велика Британія, Швеція та Федеральні землі Німеччини Гессен та Північний Рейн-Вестфалія) університети мають значну свободу для того, щоб набирати власний викладацький персонал. У деяких з них, зокрема, в Австрії та Швеції, загальні керівні принципи щодо процедури відбору або основних кваліфікацій для вищого викладацького складу (проректори, декани, професори, завідувачі кафедр тощо), вимога публікувати відкриті вакансії або склад відбіркового комітету, зазначено в законі. Однак, зовнішні уповноважені органи не беруть ніякої участі в самому процесі набору та/чи підбору персоналу⁴⁸⁶.

В інших країнах застосовуються більш жорсткі обмеження. Так, у Чехії, Угорщині та Словаччині призначення окремих (у Великій Британії – усіх) членів вищого викладацького складу повинно бути затверджене зовнішнім уповноваженим органом. У Федеральній землі Німеччини Бранденбург Уряд Федеральної землі може створювати умови для окремих університетів регулювати кадрову політику через положення у статутах, що ефективно дозволяють їм незалежно проводити процес відбору та підбору персоналу, хоча деякі призначення й повинні бути в принципі затверджені зовнішнім уповноваженим органом,⁴⁸⁷.

У Франції, Греції та Туреччині певна кількість посад для деяких або всіх членів вищого викладацького персоналу регулюється зовнішнім уповноваженим органом. Як приклад, у Туреччині

⁴⁸⁵ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII (із змінами та доповненнями). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

⁴⁸⁶ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 38(84 p.). URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁴⁸⁷ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 39(84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

рада з питань вищої освіти розподіляє чітко зазначену кількість вакансій між університетами, які потім можуть продовжити набір самостійно. Коли особа, яка займає посаду, звільняється або йде на пенсію, посада знову відходить до відомства ради з питань вищої освіти⁴⁸⁸.

В Іспанії набір персоналу проводиться з бази даних кандидатів, які попередньо були акредитовані Національною агенцією (La Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación (ANECA)). В Естонії заклади вищої освіти вільно наймають викладацький персонал, але вони повинні дотримуватись угоди про якість, підписаної самими університетами. Ця угода містить деякі загальні засади стосовно відбору вищого викладацького персоналу, а також більш специфічні правила стосовно набору персоналу на різні посади (професори, доценти тощо)⁴⁸⁹.

Як би там не було, у переважній більшості систем вищої освіти Європи (окрім, Данії, Іспанії, Франції, Греції, Ірландії та Португалії) керівники закладів вищої освіти у взаємодії з колегіальними органами управління (Наглядова рада та/чи Сенат) можуть досить вільно приймати рішення щодо набору вищого викладацького персоналу. У решті систем на гнучкість університетів впливає існуюча практика. У Франції можливість наймати адміністративний персонал відрізняється за категоріями. Набір персоналу, який працює в бібліотеках і центральній адміністрації, виконується зовнішнім уповноваженим органом шляхом національного конкурсу. У Португалії державні університети мають дві категорії персоналу: держслужбовці на постійних контрактах і працівники на контрактах фіксованого терміну. Адміністративний персонал на контрактах держслужбовців наймається згідно з нормами державної адміністрації. У Греції адміністративні працівники на постійній основі наймаються за результатами національного конкурсу для адміністративного персоналу в усіх державних службах. Тимчасові адміністративні посади можуть бути вільно заповнені університетами після відкритого оголошення. У Данії кількість посад вищого університетського керівного персоналу, таких як проректор, є обмеженою тощо⁴⁹⁰.

Незважаючи на те, що в Європі існують певні відмінності у поглядах на практики набору вищого викладацького персоналу, більшість систем дотримуються подібних процедур. Загальноприйнятою є практика визначення критеріїв відбору на рівні факультету та створення відбіркового комітету для оцінювання кандидатів. Успішний кандидат на посаду згодом призначається на рівні факультету або, як альтернатива, органом, що приймає рішення на рівні університету. Відбірковий комітет рекомендує одного кандидата або забезпечує орган, що приймає рішення, коротким списком найбажаніших кандидатів у порядку пріоритетності⁴⁹¹.

У Чехії повна професорська ставка більше подібна до академічної кваліфікації, ніж до посади. Щоб стати професором, кандидат повинен бути доцентом і демонструвати адекватні дослідницькі та викладацькі здібності. Заява розглядається факультетською й університетською Вченими радами, що мають бути спеціально акредитовані для цієї мети. Якщо Вчена рада університету вважає кандидата гідним професорського звання, вона вносить пропозицію Міністру освіти. Останній, у свою чергу, вносить пропозицію Президенту країни, який присуджує це звання. Університети вільні визначати необхідні кваліфікації для кожної посади. Інформація про відкриті вакансії повинна бути оприлюднена публічно, і всі, хто має необхідну кваліфікацію, можуть подавати заявки⁴⁹².

У Фінляндії професорські вакансії зазвичай повинні бути оголошені публічно. Однак, вакансія може бути зайнята без публічного оприлюднення, якщо особа, яка має дуже специфічні, дефіцитні чи унікальні професійні компетентності, напряду запрошена зайняти посаду, або якщо посада займається тільки на фіксований період часу. Висновки щодо кваліфікацій і переваг кандидатів на посаду повинні забезпечуватись мінімум двома експертами, якщо особа наймається до подальших розпоряджень або мінімум на два роки. На основі цих висновків рішення приймає Рада факультету, після чого ректор призначає професора. Призначення «за запрошенням» також можливе у Швеції⁴⁹³.

⁴⁸⁸ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 39 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁴⁸⁹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P.39(84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁴⁹⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 40 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁴⁹¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 40 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁴⁹² European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 40 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁴⁹³ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 40 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

У Франції викладацький персонал наймається зі списку кандидатів, складеного Національним комітетом науковців. Цей Комітет, члени якого частково обираються самими академіками і частково призначаються Міністерством, приймає рішення щодо заяв науковців, які бажають увійти до цього списку. Потім університети можуть заповнити відкриті вакансії кандидатами зі списку. У результаті реформи автономії університетам також було надано можливість вільно наймати позаштатних працівників, які не є державними службовцями, хоча вони представляють значно меншу частину університетського персоналу⁴⁹⁴.

В Італії до відбору вищого викладацького персоналу залучають комісії наукового оцінювання, які зазвичай включають одного внутрішнього та чотирьох зовнішніх членів. Зовнішні учасники зазвичай є професорами, що працюють у профільній науковій сфері в інших італійських університетах. Комісії з оцінювання перевіряють науковий внесок кандидатів на базі попередніх досліджень і публікацій⁴⁹⁵.

Заробітні плати персоналу університетів.

Слід зазначити, що питання оплати праці педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів вищої освіти в значній мірі зарегламентовані, чого немає в жодній із країн Європи (окрім випадків, коли працівники університетів є державними службовцями). Це питання підпадає під дуже жорстке адміністративне регулятивні норми Кодексу законів про працю України⁴⁹⁶ та спеціальних урядових нормативних актів.

Одним із базових нормативних документів, що регулюють соціально-трудові відносини працівників бюджетної сфери, є постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року за № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» (із змінами)⁴⁹⁷. Постановою визначені умови оплати праці «бюджетників», розміри та порядок призначення надбавок (за інтенсивність та напруженість праці, за почесні звання України, за знання та використання в роботі іноземної мови), доплат (за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників, за суміщення професій (посад), за розширення зони обслуговування або збільшення обсягу виконуваних завдань, за вчене звання, за науковий ступінь), запроваджено 25 тарифних розрядів та 3 групи тарифних коефіцієнтів для працівників бюджетної сфери, розподілено за ними назви професій та посад (20 додатків до Постанови) тощо.

Відповідно до цього документу Міністерством освіти і науки України розроблено та запроваджено на практиці базовий документ стосовно оплати праці освітян – Наказ міністерства від 26 вересня 2005 року за № 557 «Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ» (зі змінами)⁴⁹⁸, у якому стосовно науково-педагогічних працівників університетів, окрім іншого, визначено :

- надбавки: за інтенсивність праці – до 50 відсотків від розміру посадового окладу; за звання «народний» – 40 відсотків, «заслужений» – 20 відсотків; за знання та використання в роботі іноземної (однієї чи декількох) мови – від 10 до 25 відсотків; за спортивні звання – від 10 до 20 відсотків;

- доплати працівникам за: виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників, суміщення посад, розширення зони обслуговування – до 50 відсотків від розміру посадового окладу; за вчене звання професора – у граничному розмірі 33 відсотки посадового окладу; за вчене звання доцента, старшого наукового співробітника – у граничному розмірі 25 відсотків посадового окладу; за науковий ступінь доктора наук – у граничному розмірі 25 відсотків посадового окладу; за науковий ступінь кандидата наук (доктора філософії) – у граничному розмірі 15 відсотків посадового окладу.

Крім того, Наказом затверджена Схема тарифних розрядів посад керівних та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації, якою закріплено за

⁴⁹⁴ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 40 (84 p.). URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁹⁵ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 40(84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁴⁹⁶ Кодекс законів про працю України. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

⁴⁹⁷ Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери: постанова КМУ від 30 серпня 2002 року за №1298 (із змінами). – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1298-2002-n>

⁴⁹⁸ Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ: наказ МОН України від 26 вересня 2005 року за № 557 (зі змінами). – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05/print>

ректорами – 23–24, директорами філіалів – 19–20, деканами – 20–22, керівниками навчально-наукового або науково-виробничого інституту (центру) – 15–21, завідувачами кафедр – 20–21, професорами – 20, доцентами – 19, старшими викладачами – 17, викладачами, асистентами – 16, викладачами – стажистами – 15 тарифний розряд відповідно. Як видно зі Схеми та Додатку до Постанови щодо міжпосадових (міжрозрядних) співвідношень, перевищення посадового окладу ректора університету порівняно з посадовим окладом найнижчої за тарифним розрядом посади (викладач – стажист) складає 1,7 рази (4,36 : 2,58).

Одним із регуляторних документів стосовно оплати праці науково-педагогічних працівників ЗВО залишається Наказ МОН України від 3 грудня 1993 року за № 181 «Про затвердження Інструкції про оплату праці та розміри ставок заробітної плати професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів» (зі змінами), перш за все, у частині погодинної оплати викладачів, зайнятих в усіх видах навчання, у тому числі дорослого населення.

Відповідно до статті 24 «Укладання трудового договору», статті 48 «Трудові книжки» та статті 96 «Тарифна система оплати праці» Кодексу законів про працю України основними нормативними документами, що регулюють питання формування кваліфікаційних вимог при прийомі на роботу, проведення атестації (сертифікації) персоналу, розподілу умов оплати праці залежно від рівнів кваліфікації працівників, їхнього розподілу за посадами (робочими місцями) та інші питання організації праці та умов зайнятості, виступають Національний класифікатор України ДК 003 «Класифікатор професій» та Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників з його 92 галузевими випусками. У цьому контексті вкрай важливою та необхідною вимогою є наявність професій та посад науково-педагогічних та педагогічних працівників у Національному класифікаторі України ДК 003 «Класифікатор професій» (КП) та їх автентичність⁴⁹⁹.

Університети в Європі, як правило, не є цілком самостійними у встановленні заробітної плати викладацького й адміністративного персоналу. Зарплати вищого викладацького персоналу можуть визначатися університетами тільки в чотирьох країнах: Чехії, Естонії, Швеції та Швейцарії. У Латвії держава визначає мінімальний розмір заробітної плати для кожної категорії персоналу, однак така практика здебільшого обумовлена нормативними положеннями щодо оплати праці, які встановлюють мінімальну заробітну плату, і тому не розглядається як обмеження⁵⁰⁰.

У Данії діапазони зарплат працівників університетів обговорюються з іншими сторонами. Загальні ліміти встановлено для професорських зарплат у федеральних землях Німеччини (Бранденбург, Гессен та Північний Рейн-Вестфалія). У цих німецьких федеральних землях професорам, призначеним після 2002 року, гарантується мінімальна зарплата, тоді як професори, призначені до 2002 року, є держслужбовцями, для яких діапазони зарплат є фіксованими. Заробітні плати іншого вищого викладацького персоналу обговорюються з іншими сторонами. У Фінляндії, Нідерландах і Великій Британії зарплата для всього вищого викладацького персоналу обговорюється з іншими сторонами. У Норвегії діапазони зарплат також обговорюються, до того ж, існує граничний рівень для професорських зарплат. Однак, цей рівень настільки високий, що досягти його вдається дуже й дуже не часто⁵⁰¹.

На Кіпрі, у Греції, Ісландії, Італії, Словаччині й Іспанії зарплати всіх працівників викладацького персоналу є фіксованими або обговорюються на національному рівні згідно зі статусом державного службовця, хоча в Словаччині ректор або декан може збільшити встановлені рівні заробітних плат навіть на 100%. В Австрії, Федеральних землях Німеччини (Бранденбург, Гессен та Північний Рейн-Вестфалія) і Люксембурзі статус держслужбовця застосовується тільки до персоналу, прийнятого на роботу за попередніми нормами найму. У Португалії тільки деякі члени науково-педагогічного колективу мають статус державного службовця із встановленими зарплатами. Діапазони зарплат визначаються для всього або частини персоналу у Франції, Угорщині, Ірландії, Литві, Люксембурзі, Польщі та Туреччині⁵⁰².

⁴⁹⁹ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – С. 138 (179 с.). – URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

⁵⁰⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 41(84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁵⁰¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 41(84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁵⁰² European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 41(84 p.). URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

Подібна ситуація виникає й у випадку зарплат для старшого адміністративного персоналу. Рішення щодо зарплат вільно приймають університети в Чехії, Естонії, Італії, Латвії, Литві, Люксембурзі, Норвегії, Швеції, Швейцарії та Великій Британії. Вони обговорюються з іншими сторонами соціального партнерства у федеральних землях Німеччини (Бранденбург, Гессен та Північний Рейн-Вестфалія), Фінляндії, Нідерландах. У Данії, Франції, Ірландії, Польщі та Туреччині діапазони зарплат зафіксовані зовнішнім уповноваженим органом⁵⁰³.

Зарплати для всього адміністративного персоналу на Кіпрі, у Греції, Угорщині, Ісландії, Словаччині й Іспанії, а також для частини персоналу в Португалії й Австрії визначаються зовнішнім уповноваженим органом. В Австрії працівники, прийняті на роботу до 2004 року, є або держслужбовцями, або державними працівниками. Хоча колишні державні працівники зараз працюють на університет, вони загалом володіють тими ж правами стосовно зарплат і звільнень, що й раніше. Решта держслужбовців мають контракт з державою та фіксовані рівні зарплат. Зарплати для старших науково-педагогічних й адміністративних працівників, прийнятих на роботу після 2004 року, можуть визначатись університетами самостійно. У той же час, укладання університетами колективних договорів призвело до введення у практичну діяльність соціального стандарту – мінімальної заробітної плати⁵⁰⁴.

Крім того, для цього питання характерним є досить високий ступінь розмаїття між країнами Європи в питаннях матеріального стимулювання персоналу університетів та регулювання соціально-трудова відносин в цілому. Так, у монографії «Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки»⁵⁰⁵ наведені приклади, що підтверджують вище наведені висновки.

Мова йде про те, що у країнах ЄС існує досить високий рівень диференціації підходів у регулюванні оплати праці викладачів університетів. Це залежить від країни та/чи регіону розташування закладів вищої освіти, традицій, форми власності та підпорядкування тощо. Як приклад, розмір заробітної плати викладачів університетів у Бельгії складає від 30 тис. \$ (на початку кар'єри) до 52,5 тис. \$ (наприкінці кар'єри) на рік; у Франції – від 41,5 до 58,8 тис. \$, у Німеччині – від 41,5 до 58,8 тис. \$, у Люксембурзі шкали оплати праці для всіх педагогів, зайнятих у всіх закладах освіти (від дитячого садка до університету) коливаються в межах від 56,7 до 98,7 тис. \$. Для університетських викладачів, окрім іншого, існують додаткові кваліфікаційні бонуси та вимоги. Так, у більшості країн ЄС середня заробітна плата працівників сфери освіти вище середньої по економіці (від 5% у Великій Британії до 31% у Німеччині), а в університетах середня зарплата у 1,5–2,2 рази вища за середню.

Доступ до зайнятості у сфері освітньої, у т. ч. університетської діяльності, у розвинених країнах досить складний та передбачає наявність системи кваліфікаційних фільтрів, а саме:

- висока зарплата у сфері освіти та прив'язка до стажу роботи спонукає до виникнення високого конкурсу до «педагогічних університетів» (Канада – 6–8 абітурієнтів на 1 місце, Фінляндія – 7–10, а в окремих випадках – 15 осіб на місце);

- складання зовнішнього кваліфікаційного іспиту на педагогічну придатність та отримання ліцензії (у Японії на 1 вакансію – 20-30 заявок, для заповнення яких проводиться додатковий професійний відбір (екзамен) ліцензованих конкурсантів);

- інтернатура. Після закінчення закладу вищої освіти диплом не видається, а випускник проходить стажування (1–3 роки) на посаді «асистент учителя», після чого здається кваліфікаційний екзамен (Велика Британія, Гонконг, Канада тощо);

- річні контракти (Фінляндія), які передбачають щорічний набір викладачів через конкурс;

- фільтри «на вихід» (Фінляндія, Японія та ін.), що передбачає соціально коректне відсторонення від викладацької діяльності педагогів у віці (Фінляндія – 20 років педагогічного стажу, Японія – 15 років) шляхом їхнього переведення на інші посади, безоплатне навчання за іншими спеціальностями тощо;

- наявність підвищеної соціальної підтримки викладачів університетів. Так, наприклад, у Німеччині працівникам державних закладів (установ) надається статус державних службовців, яких, окрім іншого, вкрай складно звільнити; у Туреччині виплачують додатково кошти за науковий ступінь,

⁵⁰³ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 41(84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁵⁰⁴ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 41(84 p.). URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁵⁰⁵ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – 179 с. <https://ihed.org.ua/publications/>

за проходження курсів підвищення кваліфікації; має місце система додаткових надбавок та бонусів в Ізраїлі тощо⁵⁰⁶.

Загальними рисами у сфері регулювання соціально-трудова відносин європейських університетів є:

- значно вищий рівень державного соціального захисту працівників порівняно з іншими видами економічної діяльності;
- дуже висока професійна і трудова мобільність професорів та доцентів у межах ЄС і не тільки;
- більш ліберальне законодавство стосовно зайнятості у цій сфері професіоналів пенсійного віку тощо⁵⁰⁷.

У Франції на початку цього тисячоліття відбулася реформа університетської автономії, яка полягала у запровадженні, з одного боку, ринкових елементів у діяльність державних університетів, лібералізації їх фінансово-економічного та соціально-трудова життя, а з іншого, більш жорсткої стандартизації та зовнішнього контролю за якістю та обсягами освітніх і наукових послуг, перш за все, стосовно присудження професійних кваліфікацій відповідно до вимог національного та регіональних ринків праці. Ключовим підходом у регулюванні оплати праці викладачів і науковців університетів стало переміщення центру тяжіння до колективних договорів та угод про заробітну плату між керівниками факультетів та викладачами⁵⁰⁸.

Для більшості викладачів університети Великої Британії, як правило, застосовують національно узгоджену 51-бальну шкалу оплати. Імперський Коледж й Університет Нортумбрії не дотримуються цієї шкали, однак вони прийняли власні аналогічні системи оплати праці.

Важливо зазначити, що ця шкала носить рекомендацій чи настанов. У межах мінімальних і максимальних зарплат університети мають автономію над структурою класифікації зарплат. Як приклад, заклад вищої освіти може використовувати 10 або 20 балів (замість 51 балу) і, що важливо, він може вільно приймати рішення щодо відповідних кваліфікаційних критеріїв на різних рівнях. На додаток, національно узгоджена шкала оплати зазвичай не застосовується до професорського рівня та до старшого керівного персоналу, включаючи виконавчого керівника. У таких випадках зарплати понад максимальну відмітку можуть вільно встановлюватися університетом самостійно⁵⁰⁹.

Звільнення працівників університетів.

В Україні питання звільнення працівників університетів повністю підпадають під юрисдикцію трудового законодавства.

В окремих країнах Європи (Швейцарія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Латвія, Іспанія, Литва, Люксембург, Швеція та Велика Британія) немає чітких норм, що регулюють звільнення науково-педагогічного й адміністративного персоналу, окрім відповідних національних норм праці. У Швейцарії певні категорії персоналу мають перевагу більшого терміну повідомлення про звільнення. Аналогічно, більшість науково-педагогічних працівників із повною зайнятістю в Польщі мають особливий захист від звільнення⁵¹⁰.

Звільнення суворо регулюються для всього викладацького й адміністративного персоналу у Франції, Греції, Угорщині, Ісландії, Італії, Норвегії та Словаччині. У Федеральних землях Німеччини (Бранденбург, Гессен та Північний Рейн-Вестфалія) представники викладацького й адміністративного персоналу є або держслужбовцями, або працівниками державного сектору, і тому мають особливий захист від звільнення⁵¹¹.

⁵⁰⁶ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – С. 150 (179 с.). – URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

⁵⁰⁷ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – С. 150 (179 с.). – URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

⁵⁰⁸ Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / Авторський колектив: Ю. Вітренко, В. Ворона, Д. Кірієнко, В. Ковтунець, С. Мельник, О. Мусієнко; за редакцією Ю. Вітренка. – К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2017. – С. 151 (179 с.). – URL: <https://ihed.org.ua/publications/>

⁵⁰⁹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 41(84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁵¹⁰ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 42(84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁵¹¹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 42(84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

У решті систем вищої освіти застосовуються різні обмеження. Переважна більшість нідерландських університетів використовує в кадровій роботі контракти державного службовця, а решта підпадає під норми приватного права та загальних нормативних положень про працю. На додаток до державної служби і національних законів про працю, нідерландські університети також обговорюють окремі контракти про працю для галузі вищої освіти, що включають специфічні правила звільнення⁵¹².

Звільнення в університетах Австрії зазвичай регулюються національними законами про працю та колективними договорами. Однак відносно держслужбовців також застосовуються специфічні правила, як в Іспанії та Португалії. У Туреччині професори, доценти та старший адміністративний персонал мають статус державних службовців і їхнє звільнення регулюється. Інші науково-педагогічні співробітники працюють на контрактах фіксованого терміну дії, тобто їхня зайнятість може бути припинена після закінчення контракту⁵¹³.

На Кіпрі вищі категорії викладацького персоналу, такі як професори та доценти, не можуть бути звільнені взагалі. Нижчі категорії, включаючи лекторів й асистентів, повинні проходити індивідуальне оцінювання кожні три або чотири роки. Їх звільняють, якщо вони не проходять його два рази підряд. Старший адміністративний персонал, що працює на постійних угодах, може бути звільнений тільки протягом перших двох років угоди⁵¹⁴.

Просування по службі

В Україні питання просування по службі (кар'єрного зростання) працівників університетів повністю підпадають під юрисдикцію трудового законодавства.

Університети окремих європейських систем вищої освіти можуть вільно підвищувати викладацький і адміністративний персонал на основі професійних досягнень (Австрія, Швейцарія, Естонія, Чехія, Фінляндія, Угорщина, Ісландія, Нідерланди, Польща, Швеція, Словаччина та Велика Британія). У Литві, Федеральній землі Німеччини Бранденбург та Туреччині кар'єрне зростання для викладацького й адміністративного персоналу є можливим лише за наявності посади на вищому рівні. У Латвії та Люксембурзі адміністративний персонал можна вільно просувати по службі, у той час як просування викладацького складу є можливим лише за наявності посад на вищому рівні⁵¹⁵.

У Португалії процедури просування по службі залежать від типів контракту. Більшість членів персоналу мають статус держслужбовців і можуть бути підвищені тільки за наявності посади на вищому рівні. Ті, хто працює на постійних угодах, можуть бути підвищені на основі їхніх досягнень. Робота професорсько-викладацького персоналу також оцінюється комітетом з питань просування по службі, склад якого визначено на законодавчому рівні. Останнє обмеження також застосовується в інших системах, включаючи Кіпр, Грецію й Іспанію. На відміну від Португалії, робота адміністративного персоналу в трьох вище зазначених країнах також оцінюється комітетом, склад якого регулюється. У Норвегії на законодавчому рівні визначено склад комітету з просування по службі професорсько-викладацького персоналу, тоді як адміністративний персонал можна просувати по службі вільно⁵¹⁶.

Також можуть застосовуватися різноманітні додаткові обмеження. Як приклад, у Латвії всі викладацькі посади повинні бути заповнені за конкурсом кожні шість років. Щоб мати право претендувати на посаду, особа повинна обіймати посаду на нижчому рівні принаймні протягом трьох років. Це фактично унеможлиблює прийняття на роботу професорів з поза академічного середовища. Подібні обмеження застосовуються на Кіпрі та в Греції, де претенденти повинні займати попередні посади протягом чотирьох або трьох років відповідно⁵¹⁷.

У Федеральних землях Німеччини (Північний Рейн-Вестфалія та Гессен) просування по службі є автоматичним відповідно до кількості років, відпрацьованих на попередній посаді. Для тих, хто й досі

⁵¹² European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 42(84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁵¹³ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 42(84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁵¹⁴ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 42 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁵¹⁵ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 42 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁵¹⁶ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 42-43 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

⁵¹⁷ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 43 (84 p.). – URL: <https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20>

має статус держслужбовця, підвищення відбувається за віком. У Франції квоти на підвищення за посадами встановлюються державою. Для вищого викладацького персоналу, половина всіх наданих підвищень визначена на національному рівні. Та ж група науковців, що створює список національного набору, приймає рішення щодо просування по службі. Решта підвищень розподіляються між окремими закладами вищої освіти, які потім вільно вирішують, кого вони бажають просунути по службі. Рішення щодо підвищення старшого адміністративного персоналу зазвичай приймають не університети, а радше інший адміністративний персонал, який було обрано в комітет. Для не держслужбовців рішення щодо підвищення вільно приймають керівні органи університетів⁵¹⁸.

Таким чином, у багатьох європейських системах вищої освіти їхні працівники вже не мають статусу держслужбовця. Наприклад, у Федеральній землі Німеччини Гессен через суттєві зміни в системі контрактної зайнятості університетам більше не потрібно надавати новим працівникам статус державних службовців. У Фінляндії після законодавчих змін уже не держава, а самі заклади вищої освіти стали роботодавцем для університетського персоналу. В Австрії із зміною колективної угоди було введено мінімальну зарплату для всього персоналу університету. У Люксембурзі ж зміна в законодавстві про вищу освіту дозволяє просування по службі на основі досягнень персоналу тощо⁵¹⁹.

Висновки

Проведений порівняльний аналіз вітчизняних та європейських теоретико-методологічних засад функціонування та регулювання організаційного, фінансового та кадрового забезпечення університетів як автономної інституції дозволяє зробити такі узагальнені висновки:

- Україну в цілому можна віднести до групи країн Європи з відносно високим ступенем організаційної автономії закладів вищої освіти;

- найбільше автономії щодо формування та функціонування внутрішніх академічних структур мають приватні заклади вищої освіти України;

- у більшості європейських країн університети мають свободу у визначенні внутрішніх інституціональних структур;

- в Україні законодавчо закріплено тип управління університетом, за якого орган унітарної системи управління (вчена рада) напряму чи опосередковано взаємодіє із наглядовою радою, робочими та дорадчими органами, органами громадського самоврядування, органами студентського самоврядування ;

- серед європейських університетів набули розповсюдження два основних типи структури управління: подвійна й унітарна; в Україні на законодавчому рівні до ключового органу управління закладом вищої освіти – вченої ради – за її ж рішенням можуть входити зовнішні члени цього органу. У той же час, такий підхід на практиці не дозволяє залучати широке коло відповідальних та ключових стейкхолдерів;

- у європейських університетах призначення зовнішніх членів керівних органів здійснюється в один із наведених нижче способів: університети самостійно вводять зовнішніх членів до складу керівних органів; заклад вищої освіти пропонує кандидатури, затвердження яких здійснює зовнішній уповноважений орган; деякі зовнішні члени призначаються університетом, а деякі – зовнішнім уповноваженим органом; рішення щодо призначення зовнішніх членів приймає виключно зовнішній уповноважений орган;

- в Україні залишається домінуючим принцип постатейного бюджетного фінансування державних закладів вищої освіти, від якого більшість країн Європи (та й не тільки) уже давно відмовилися або відмовляються;

- утворення самостійних суб'єктів господарської діяльності дозволяє університетам у гнучкій і адекватний спосіб реалізовувати власні стратегії, отримувати додаткові доходи, виступати незалежним суб'єктом господарювання тощо і, як наслідок, виконувати свої основні завдання;

- в Україні традиційно застосовується змішана модель студентських грошових внесків, подібна до практики прибалтійських університетів;

⁵¹⁸ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 43 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

⁵¹⁹ European University Association II. The Scorecard. 2011. Thomas Estermann, Terhi Nokkala & Monika Steinel. P. 43 (84 p.). – URL: [https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%](https://eua.eu/.../university%20autonomy%20in%20europe%20)

- загалом, європейські університети більш самостійні у випадку встановлення плати за навчання для студентів-іноземців із-за меж ЄС, ніж для студентів з країн-членів ЄС. В останньому випадку плата за навчання часто визначається зовнішнім уповноваженим органом або ж взагалі не стягується;

- в Україні достатньо деталізовано (порівняно з більшістю країн Європи) урегульовані кваліфікаційні вимоги до кандидата в ректори;

- у деяких країнах Європи положення, що містять кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду ректора, закріплені на законодавчому рівні, а в інших – обмеження щодо тих, хто має право бути обраним, обумовлені нормами власних статутів університетів або загальною практикою, радше ніж правовими приписами;

- з одного боку, вітчизняний університетський менеджмент має високу автономію в доборі, підборі та розстановці наукових, науково-педагогічних кадрів, а з іншого – кваліфікаційні та інші вимоги, чисельність працівників тощо, дуже зарегламентовані, перш за все, законодавчими нормами;

- в Європі існують суттєві відмінності у процедурах найму працівників університетів – від високого ступеня незалежності в наборі персоналу – до формалізованих процедур, які потребують затвердження зовнішніми уповноваженими органами;

- питання оплати праці вітчизняних педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів вищої освіти значною мірою зарегламентовані, чого немає в жодній із країн Європи (окрім випадків, коли працівники університетів є державними службовцями);

- загальними рисами в галузі регулювання соціально-трудова відносин європейських університетів є: значно вищий рівень державного соціального захисту працівників порівняно з іншими видами економічної діяльності; дуже висока професійна і трудова мобільність професорів та доцентів у межах ЄС і не тільки; більш ліберальне законодавство стосовно зайнятості у цій сфері професіоналів пенсійного віку.

На підставі проведеного дослідження та викладених узагальнених висновків пропонується:

- у нормативно-правових актах, які регулюють соціально-трудова відносини у сфері вищої освіти, слід передбачити норму, за якої керівники закладів вищої освіти мають право переглядати умови праці, посадові оклади (ставки заробітної плати), які встановлюються державою, та ставки погодинної праці (їх мінімальний рівень); встановлювати працівникам оплату праці, виходячи із фінансових можливостей конкретного закладу вищої освіти (за умови, що заклад освіти не є бюджетною установою);

- включити до проекту Трудового Кодексу України норми та положення, які спрощували б питання регулювання умов зайнятості науково-педагогічних, наукових та педагогічних працівників, перш за все, у частині нормування, організації та винагороди за їхню працю;

- внести зміни до освітнього законодавства стосовно запровадження більш гнучкого механізму корпоратизації університетів, лібералізації ринкових засад економіки вищої освіти, розширення фінансової автономії університетів, перш за все, стосовно самостійності у прийнятті фінансових рішень та відповідальності за якість наданих освітніх послуг тощо;

- внести зміни до податкового законодавства щодо фінансового, пільгового стимулювання роботодавців, які направляють кошти на: підготовку кадрів у закладах формальної освіти; формування корпоративних університетів; розширення дуальної форми навчання тощо.

V. Методологічні основи економічної діяльності університетів як автономних інституцій в умовах ринкової економіки

Ковтунець В.

Вступ

У розділі запропоновано методологічні основи економічної діяльності університетів в умовах ринкової економіки на засадах фінансової автономії. Розглядаються правові та економічні основи в їх історичному контексті з урахуванням досвіду європейських держав.

Вища освіта, наука та нові технології стають визначальним фактором економічного розвитку держав у 21 столітті. Це змушує переглянути традиційні уявлення про університет, його місію в сучасному суспільстві.

Потреби ринку праці у фахівцях з вищою освітою поступово перетворюють вищу освіту з освіти для обраних у масову вищу професійну освіту. У цих умовах, зважаючи на високу вартість вищої освіти, держави вимушені були уважніше вивчити і модернізувати систему фінансування вищої освіти. Вимоги ринку праці та міжнародна конкуренція вимагають запровадження механізмів справедливої ринкової конкуренції, для якої ключовим показником є якість освіти.

Важливим кроком на шляху реформування мережі університетів було розмежування університетів дослідницьких (Research University) і університетів прикладних наук (Applied Science University). Це дозволило раціональніше диференціювати оцінювання якості діяльності університетів і відповідно забезпечувати їхнє фінансування.

Для забезпечення економічної діяльності університетів ключовим аспектом є система фінансування освітньої і наукової діяльності. В цьому огляді ми будемо говорити переважно про державне фінансування освітньої діяльності. Спосіб державного фінансування є визначальним для організації економічної діяльності університетів. Поруч із ним важливим аспектом є можливість доступу університетів до недержавних фінансових джерел. Сукупність переліченого є основою для фінансової автономії університетів як основи для їхньої економічної діяльності в умовах ринку.

Зміни у фінансуванні університетів є однією з актуальних проблем Європейського простору вищої освіти, про що свідчать огляди European University Association – EAU⁵²⁰.

На момент написання цього матеріалу можна виділити три групи моделей фінансування вищої освіти.

Перша, група традиційних моделей, передбачає збереження форм, які склалися історично. В цій групі маємо і рудиментарні моделі, які лишилися у деяких постсоціалістичних країнах, коли держава утримує університети без огляду на якість освіти. У державах, де традиційно провідні університети підтримують високу якість освіти, держава фінансує університети, надаючи їм автономне право вирішувати питання освітніх програм, прийому студентів тощо.

Друга група моделей передбачає визначення обсягу фінансування певними кількісними та якісними параметрами. Найбільш поширеною є модель фінансування за результатами діяльності (performance-based funding – PBF). Застосовується також і ваучерна модель, яку можна розглядати як простіший випадок PBF.

Третя група моделей – кредитні. У цій моделі держава забезпечує особі здобуття освіти за рахунок недорогих кредитів. Кредитна модель розвинена, зокрема, у США.

⁵²⁰ EAU – URL: <https://eua.eu/resources/publications.html>

5.1. Європейський досвід фінансування університетів

Проблеми фінансування вищої освіти активно досліджуються в рамках Болонського процесу. Важливі наукові результати було презентовано на другій конференції дослідників Болонського процесу у 2014 році в Бухаресті – «The Future of Higher Education – Bologna Process Researchers' Conference» (FOHE-BPRC2). Огляд сучасних стратегій фінансування вищої освіти опубліковано в матеріалах конференції⁵²¹. Огляд включає практику фінансування вищої освіти у 24 системах вищої освіти 21 країни Європи.

Перш за все варто зазначити, що державне фінансування у різних країнах Європи складає від 50 до 90 відсотків річного доходу університетів.

Проте в умовах економічної кризи, яка розпочалась у 2008 році, державне фінансування університетів суттєво зменшувалось. Станом на 2014 рік у 15 системах вищої освіти фінансування, з урахуванням інфляції, лишалось меншим, ніж у 2008 році. Це змусило держави і відповідно університети шукати ефективніші способи фінансування та використання університетських бюджетів.

У більшості країн Європи кошти надаються університетам у формі блочного гранту. У цих країнах відсутні форми, які бодай віддалено нагадують державне замовлення у пострадянських країнах. Тобто, університети мають достатньо свободи у виборі освітніх програм, спеціальностей тощо (очевидно, мова не йде про заклади, які готують фахівців для оборони і правоохоронної сфери).

У дослідженні йдеться про порядок визначення розміру гранту. Грант може складатися з частин, які визначаються різними способами. Так, до складу гранту можуть включатися кошти на дослідження, цільові кошти на виконання проектів, розвиток пріоритетних галузей освіти чи науки тощо.

Дослідники виділяють три моделі визначення розміру коштів на освітню діяльність.

Перша модель зберігає традиційний порядок, який склався історично.

Друга модель передбачає фінансування за результатами діяльності (performance-based funding – PBF) - визначає частку коштів, яку має отримати університет відповідно до результатів своєї діяльності.

Третя модель передбачає договірний порядок (performance contract). Діяльність університету фінансується відповідно до укладеного контракту. Природно, за умови виконання контракту.

Станом на 2015 рік у досліджуваних країнах при визначенні розміру гранту домінувала формульна система розподілу коштів за результатами діяльності (PBF). Поруч з нею вживається також контрактна форма (performance contract). Інколи ці форми комбінуються з домінуванням першої.

Нарешті, ще одна форма – фінансування центрів досконалості (centres of excellence funding). Ця форма не є постійною і застосовується, як правило, разово для формування лідерів ринку освітніх послуг.

Фінансування за результатами діяльності передбачає розподіл виділеного бюджетом фінансування між університетами пропорційно зведеному показнику, який обчислюється за формулою, залежною від вимірюваних показників діяльності закладу.

Як первинний механізм формування розміру гранту PBF використовується в Англії (Великобританія), Каталонії (Іспанія), землях Гессе і Бранденбург (ФРН), Чехії, Угорщині, Латвії, Фінляндії, Ірландії, Ісландії, Нідерландах, Польщі, Румунії, Португалії, Швеції, Валлонії та Фландрії (Бельгія), Данії.

Як вторинний механізм PBF використовують у Франції, Естонії, Норвегії, Швеції (лише наукова діяльність), Північний Рейн-Вестфалія (ФРН).

У PBF використовуються показники як вхідні, так і вихідні (результуючі). Переважна частина систем, які використовують PBF як основну форму, користуються вхідними показниками.

Показники можна згрупувати таким чином.

Перша група показників базується на контингенті студентів. Зважаючи на різну вартість підготовки залежно від спеціальностей та рівнів освіти, контингент групують (класифікують) за цими ознаками.

Групування найчастіше здійснюється за показниками вартості освітніх послуг. Окремо виділяються міжнародні студенти та студенти, залучені до програм міжнародної академічної

---

521 E. Pruvot, A-L.Kulikand, Th. Estermann. Strategies for Efficient Funding of Universities in Europe. In: The European Higher Education Area. Between Critical Reflections and Future Policies. Eds: Adrian Curaj, Liviu Matei, Remus Pricopie, Jamil Salmi, Peter Scott. Springer Open, Heidelberg- New York-Dordrecht-London.-2015. - pp.153-168.

мобільності. Часто показником якості є кількість виданих дипломів. Цей показник є вже вихідним. Він використовується для оцінки якості у країнах, де забезпечене добросовісне оцінювання (наприклад, Нідерланди, Бельгія). В таких країнах, як правило, функціонують процедури незалежного оцінювання результатів навчання у вищій школі або оцінювання професійних кваліфікацій.

Друга група – фінансові показники. Ці показники враховують практику диверсифікації фінансування. Як правило, держава заохочує отримання закладами вищої освіти коштів з інших джерел, окрім бюджету. Це можуть бути кошти компаній, вкладені в наукові дослідження чи навчання, кошти міжнародних організацій, доходи університету від своїх сталих фондів (ендаументів), доходи від продажу заснованих ним підприємств, продажу об'єктів інтелектуальної власності тощо.

Третя група – показники якості освіти і наукових досліджень. Ці показники важко вимірювати. До числа вимірюваних показників якості відносять показники якості науково-педагогічного і наукового персоналу, наприклад, кількість наукових публікацій співробітників у високоякісних наукових виданнях, кількість докторів наук, кількість випускників, які здобули відповідні освітні ступені тощо. Всі ці показники є непрямими щодо якості освітнього процесу.

Треба зауважити що розвиток системи показників загалом відповідає практиці системи збалансованих показників (Balanced Scorecard)⁵²².

Варто зазначити, що з урахуванням тривалості надання освітніх послуг для здобуття студентом відповідного ступеня формули розподілу коштів за принципами PBF повинні забезпечувати стабільність функціонування університетів. Тому доволі часто формули включають певну частку від минулого року.

Моделі формульного розподілу бюджетних коштів між закладами вищої освіти за PBF, як правило, мають лінійний характер. Серед них можна виділити на дві категорії.

Моделі першої категорії базуються на даних про контингент студентів, співвідношеннях видатків в залежності від спеціальностей, та вимірюваних якісних показниках діяльності закладів.

Формула, що визначає частку університету у розподілі бюджетних асигнувань, у першій моделі має форму

$$F = \sum k_i S_i + \sum E_k Q_k, \quad (1)$$

де:

S_i – приведений контингент студентів за i -ю спеціальністю (групою спеціальностей);

k_i – коефіцієнт, який визначає збільшення видатків за i -ю спеціальністю, $k_i \geq 1$;

Q_k – k -й показник якості освіти;

E_k – вага k -го показника, $E_k > 0$.

Формула, що визначає частку університету у розподілі бюджетних асигнувань, у другій моделі має форму

$$F_1 = pF_{-1} + qF, \quad (2)$$

де:

F_{-1} – обсяг видатків минулого року;

F обчислюється за формулою (1);

p та q – додатні коефіцієнти.

Якщо у формулі (1) залишити лише першу суму, отримуємо порядок розподілу коштів у ваучерній системі. Такий порядок упродовж понад 15 років використовується у Литві^{523,524} (див. Додаток 5).

PBF може відігравати важливу роль у реалізації пріоритетів державної політики у сфері вищої освіти.

Недоліком PBF є те, що метод лише визначає порядок розподілу коштів, але не визначає необхідних обсягів фінансування в залежності від контингенту студентів. У західноєвропейських

522 Нивен П.Р. Сбалансированная система показателей для негосударственных и неприбыльных организаций. Пер. с англ.; под ред. О.Б.Максимовой. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. – 336 с.

523 G.Steponavičius. The reform of Higher Education in Lithuania. 2009. – URL:

http://siteresources.worldbank.org/INTECAREGTPEUCATION/Resources/Steponavicius_Higher_education_reform_in_Lithuania_2009.pdf

524 R. Vaitkus, Higher education reform in Lithuania: achievements, fails and further trends. – URL: https://bsrun.org/sites/default/files/uploads/seminar/2015/rimantas_vaitkus.ppt

державках цей недолік компенсується автономією університетів: університет вправі самостійно формувати контингент студентів за спеціальностями.

Договірний метод визначення обсягів державного фінансування передбачає укладення урядом та університетом угоди на виконання освітньої та/або наукової діяльності із забезпеченням певних кількісних та якісних показників. Як первинний цей метод використовується в Австрії.

Традиційні методи як первинні застосовують, зокрема, у Франції, Італії, Естонії, Норвегії, Швейцарії. Як вторинні ці методи застосовуються у Австрії, Чехії, Угорщині, Польщі, Швеції.

Окрім описаного вище, застосовуються інші методи фінансування. З них слід виділити фінансування центрів досконалості (centres of excellence). Метою фінансування центрів досконалості може бути як підтримка університету в цілому, так і окремих його підрозділів, у т.ч. дослідницьких, або окремих напрямів діяльності.

На жаль, відсутні дослідження впливу методів фінансування на результати освітньої діяльності. Одна із причин – відсутність надійних міжнародних показників якості вищої освіти. Автору не відомі також і національні дослідження впливу зміни системи фінансування на якість вищої освіти.

Зрозуміло, що застосування одного методу чи застосування обмеженої кількості показників може інколи давати побічні небажані ефекти. Тому в системах, як правило, комбінуються декілька підходів.

Окремо слід зазначити, що порядок визначення обсягів фінансування університетів має вплив на ефективність їхньої діяльності залежно від ступеня фінансової автономії останніх. Система державного фінансування дає позитивний ефект лише у разі, коли університети мають достатньо фінансової автономії. Ознайомитись із показниками фінансової автономії університетів європейських країн та станом автономії університетів в окремих країнах можна на відповідному сайті European University Association (EUA)⁵²⁵.

Питання університетської автономії, зокрема фінансової, є важливим для інноваційного розвитку держави. Дослідження зв'язку між інноваційним розвитком економіки та фінансовою автономією університетів показує, що принаймні чотири показники фінансової автономії корелюють з показниками інноваційного розвитку економіки⁵²⁶, це: форма державного фінансування та право університетів запроваджувати освітні програми на трьох рівнях вищої освіти.

5.2. Конституційно-правове регулювання державного фінансування освіти в Україні

Реформи в освіті, які розпочалися з прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» та пізніше – Закону України «Про освіту», не могли оминати питання фінансування освіти. Однак треба визнати, що відповідні розділи обох законів мало відрізняються по суті від старих законів, починаючи від Закону України «Про освіту» 1991 року та старої редакції Закону України «Про вищу освіту».

Фінансові реформи в освіті розпочалися фактично з реформи децентралізації та зміни бюджетного законодавства.

З 2015 року запроваджено фінансування середньої освіти з місцевих бюджетів. Для цього з Державного бюджету передбачено надання місцевим бюджетам відповідної субвенції. Розподіл субвенції між територіальними громадами здійснювався за формулою. Удосконалення формули продовжується упродовж 2016-2018 років.

У 2015 році Кабінет Міністрів України доручив Міністерству освіти і науки України розробити нову модель фінансування вищої освіти.

У 2016 році Міністерство освіти і науки України розпочало підготовку пакету законопроектів для реформування економічних відносин у сфері вищої освіти. Важливою складовою реформи було запровадження нової моделі розподілу коштів між закладами вищої освіти.

Окремі норми, підготовлені у проекті, було імплементовано в законодавство. Так, при прийнятті Державного бюджету на 2018 рік до Бюджетного кодексу України внесено доповнення, яке передбачає формульний розподіл бюджетного фінансування вищої освіти за показниками діяльності закладів вищої освіти (PBF)^{527, 528}.

⁵²⁵ EUA. - URL: <https://www.university-autonomy.eu/>

⁵²⁶ Kohtamäki V., Kautonen M. The financial autonomy of universities and the national innovation performance in Europe: possible linkages in Finland and other European countries // International Scientific Journal of Universities and Leadership. – 1(2015). - p. 14-21.

⁵²⁷ Бюджетний кодекс України. - URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

Над розробленням формули робота велася упродовж 2018 року. Розробники зіткнулися з цілою низкою проблем.

По-перше – обмеженість фінансових ресурсів, які виділяються на вищу освіту, точніше, невідповідність цих ресурсів обсягам державного замовлення.

По-друге – зарегульованість фінансово-економічної діяльності закладів вищої освіти як бюджетних установ. Зокрема, унормування чисельності науково-педагогічних працівників та процедури затвердження штатних розписів закладів вищої освіти Міністерством освіти і науки України. Слід зазначити, що у країнах Європи, де запроваджено PBF, заклади вищої освіти не є бюджетними установами, а мають статус неприбуткових суб'єктів господарювання і відповідно мають суттєву фінансову автономію.

По-третє, відсутня методологія розрахунку вартості освітніх послуг.

Тому для подальшого просування фінансово-економічних реформ в освіті, і вищій освіті зокрема, формування засад таких реформ необхідно проаналізувати, перш за все, конституційні норми, якими визначається публічне (з державного та місцевих бюджетів) і відповідне нормативно-правове регулювання.

Системний аналіз конституційних норм, які стосуються фінансування освіти, на нашу думку, має базуватися на таких положеннях.

Стаття 3 Конституції у другій частині передбачає, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. ... Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.»

Право на освіту гарантується нормами статті 53.

Частина перша статті 22 передбачає, що «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними». Положення частини третьої цієї статті забороняють звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів чи внесенні змін до чинних.

Стаття 24 гарантує рівність прав громадян і забороняє дискримінацію.

Частина четверта статті 24 передбачає, що «суб'єкти права власності рівні перед законом».

Слід мати на увазі рішення Конституційного Суду України від 4 березня 2004 року N 5-рп/2004⁵²⁹ у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти).

Рішення Суду, таким чином, тлумачить поняття безоплатності освіти: «безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України».

Стосовно вищої освіти Суд уточнює: «безоплатність вищої освіти означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (частина четверта статі 53 Конституції України в межах обсягу підготовки фахівців для загальноосвітніх потреб...».

Важливо наголосити на окремих елементах цього положення:

- 1) держава оплачує освітні послуги особам у державних і комунальних закладах;
- 2) обсяг освітніх послуг визначається законодавством;
- 3) обсяг освітніх послуг вищої освіти визначається стандартами вищої освіти; право на безоплатну вищу освіту надається на конкурсних засадах;
- 4) будь-які доплати за надання освітніх послуг не допускаються.

Звідси випливають відповіді на запитання, які найчастіше постають при виробленні державної політики у фінансуванні освіти:

- 5) надання освіти здійснюється у формі надання освітніх послуг;
- 6) держава оплачує освітні послуги, які надаються закладами освіти;

⁵²⁸ Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік». - URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#n136>

⁵²⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України (справа про доступність і безоплатність освіти). - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04>

- 7) держава гарантує оплату освітніх послуг у державних і комунальних закладах освіти, вищої освіти – на конкурсних засадах; це не означає, що держава не може оплачувати освітні послуги в недержавних закладах.

Гарантована безоплатність освіти стосується лише: дошкільної, повної загальної, професійно-технічної освіти. Безоплатна вища освіта здобувається на конкурсних засадах.

Відповідно до Конституції подальше унормування гарантій і дотримання прав людини, в т.ч. і на освіту, здійснюється виключно законами України (стаття 82 Конституції України). Ця ж стаття передбачає і регулювання виключно законами засад освіти.

Джерелом оплати освітніх послуг державою є Державний бюджет України.

Бюджетна система і бюджет також встановлюються законами. Досліджуючи проблему державного фінансування освіти, слід наголосити на приписах статті 95 Конституції України:

«Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків.»

Тому подальше дослідження проблеми слід продовжити через аналіз законів України.

Безумовно, слід розпочати з Бюджетного кодексу України (далі БКУ)⁵³⁰ та відповідної правозастосовчої практики.

Отже, стаття 87 (підпункт в) пункту 7) передбачає, що до видатків Державного бюджету відносяться видатки на «...вищу освіту (на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів на умовах державного замовлення у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації (університетах, академіях, інститутах) державної власності)».

Підпунктом 12 частини першої статті 2 БКУ дано визначення поняття бюджетної установи: «бюджетні установи - органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету».

Відповідні приписи статей 89 та 90 БКУ передбачають можливість оплати освітніх послуг вищої освіти з місцевих бюджетів.

Закон України «Про вищу освіту» 2014 року практично не змінив порядку фінансування закладів вищої освіти. Єдина норма, яка лібералізувала фінансову діяльність закладів освіти - це дозвіл розміщати кошти спеціального фонду на депозитах у державних банках.

З часів СРСР в Україні склалася практика віднесення закладів освіти до бюджетних установ.

Осучаснення бюджетного законодавства при збереженні бюджетного статусу закладів освіти привело до необхідності частину доходів закладів освіти відносити до спеціального фонду. А необхідність узгодити поняття «утримання» закладу освіти як бюджетної установи з поняттям оплати освітніх послуг – до необхідності визнавати видатки на оплату освітніх послуг з одного з бюджетів видатками на утримання закладів освіти.

Це відбувається тому, що оплата освітніх послуг може здійснюватися не лише з бюджету, на утриманні якого перебуває бюджетна установа. Більше того, практично всі заклади вищої освіти надають освітні послуги за кошти фізичних та юридичних осіб. Часто – також за кошти іншого бюджету.

У підсумку значна частина надходжень закладів вищої освіти має зараховуватись до спеціального фонду Державного чи місцевого бюджету (статті 13, 15 БКУ).

Існуюча система створює низку перешкод у фінансовій діяльності закладів вищої освіти. По-перше, змішування понять «утримання закладу» і «оплата освітніх послуг, наданих закладом» не дозволяє однозначно встановити необхідні обсяги бюджетного фінансування закладу. По-друге, порядок використання коштів загального та спеціального фондів різний. По-третє, віднесення зароблених закладом коштів до бюджетних надходжень (вважається, що заклад утримується з одного бюджету) постійно створює загрозу вилучення цих коштів, незважаючи на певні законодавчі урегулювання.

В підсумку складається ситуація, в якій:

- 1) відсутнє правове регулювання порядку розподілу коштів загального фонду Державного бюджету між закладами вищої освіти;

---

⁵³⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України (справа про доступність і безоплатність освіти). - URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04>

2) заклад вищої освіти фактично позбавлений права розпоряджатися коштами загального фонду в межах необхідних видатків споживання, значною мірою - і коштами спеціального фонду, тобто позбавлений фінансової автономії.

Перший факт тягне за собою наслідок: кошти загального фонду виділяються без урахування вартості відповідних освітніх послуг. По-друге, видатки на підготовку одного студента за однаковими рівнями та спеціальностями у різних ЗВО суттєво відрізняються. Відповідні матеріали надано в додатку 6. Тобто в умовах відсутності належного правового регулювання з бюджету виділяються кошти не на надання освітніх послуг, а на утримання університетів. Такий стан прямо суперечить статті 53 Конституції України.

Другий факт має наслідком триваюче упродовж 1992-2018 років старіння і зношення матеріальної бази ЗВО, що має прямий негативний вплив на якість освітніх послуг.

Формульний розподіл бюджетного фінансування за принципом «performance-based funding» фактично означає відхід від засад фінансування утримання бюджетних установ і наближає до фінансування отримувачів бюджетних коштів з метою оплати освітніх послуг.

В таких умовах формульний розподіл коштів Державного бюджету (загального фонду) між закладами вищої освіти доцільно здійснювати з дотриманням таких засад:

1) визнанням того факту, що заклад не утримується за кошти бюджету, а фінансування надається на оплату освітніх послуг особам;

2) лібералізацією регулювання фінансової діяльності закладів вищої освіти. Зокрема, в цих умовах недоцільно затверджувати штатні розписи закладів вищої освіти головним розпорядником бюджетних коштів. Відповідно немає потреби встановлювати нормативи кадрового забезпечення закладів освіти.

5.3. Мотиви реформування системи фінансування вищої освіти в Україні

Тривалий час українське суспільство вважало, що рівень вищої освіти в Україні достатньо високий. Однак упродовж років незалежності України діяли фактори, які не могли не вплинути на вищу освіту. Перший – це зatoryжна економічна криза, падіння ВВП та відповідно доходів Державного бюджету. Другий – демографічна криза, викликана двома причинами: скорочення народжуваності і трудова міграція. Третій фактор – суб'єктивного характеру, який відображав дефіцит доступу до вищої освіти, особливо до економічних та правових спеціальностей в часи СРСР. «Голод» на вищу освіту стимулював появу приватних закладів вищої освіти та зростання числа студентів, які в публічних (тобто державних та комунальних) закладах навчаються за кошти фізичних (переважно) та юридичних осіб.

Це не могло не мати наслідком зниження якості вищої освіти. Іншим серйозним наслідком стала невідповідність вищої освіти потребам ринку праці: як за структурою підготовки кадрів, так і за кваліфікацією випускників.

Новим Законом України “Про вищу освіту” 2014 року було запроваджено низку реформ, спрямованих на вирішення поставлених проблем. Зокрема, Закон врегулював:

- порядок зарахування за результатами зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), порядок розподілу державного замовлення за результатами ЗНО, запровадивши таким чином механізми справедливої конкуренції як між вступниками, так і між закладами вищої освіти. При цьому Закон суттєво розширив академічну і організаційну автономію закладів освіти.

Проте Закон не змінив систему фінансування вищої освіти і, тим більше, систему економічних відносин в освіті. У підсумку запровадження елементів конкуренції спричинило незначний вплив на фінансово-економічні результати ЗВО⁵³¹.

Як видно з попереднього пункту, ЗВО зберегли двоїсту природу свого економічного статусу. З одного боку - це бюджетні установи, які мають цілком утримуватись за кошти Державного бюджету. З іншого – надавачі освітніх послуг, у т.ч. за державним замовленням. В таких умовах фінансова автономія є неможливою. Правда, Закон передбачив певне розширення автономних прав у частині фінансової діяльності. Зокрема, Закон заборонив вилучати у ЗВО кошти спеціального фонду, а також дозволив депозитні вкладення коштів спецфонду у державних банках строком до одного року.

---

531 Вища освіта України: стан та проблеми. Укладачі: І.Б. Жилияєв, В.В. Ковтунець, М.В. Сьомкін. - К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. - 96 с. – URL: <http://www.ihed.org.ua/ua/component/content/category/14-resursy.html>; <http://ippi.org.ua/vishcha-osvita-ukraini-stan-ta-problemi>

Поступово ЗВО почали користуватись цим фінансовим інструментом. Так станом на 05.09.2018 року за даними Держказначейства, на депозитних рахунках у 2018 році закладами вищої освіти було розміщено 2,448 млрд. грн.

На зазначену дату повернуто 479 млн. грн. ЗВО отримали сумарний дохід у розмірі 104 млн. грн. У той же час ЗВО мали і збитки. Так, станом на 01.01.2018 р. не повернено понад 35 млн. грн., розміщених у минулих бюджетних періодах.

Неврегульованість фінансово-економічних відносин у системі зберегла дисбаланси у цінovій політиці. Так, відповідно до бюджетного запиту середні видатки Держбюджету на одного студента склали у 2018 році 36 тис. грн. В той же час вартість навчання за кошти фізичних та юридичних осіб була у більшості ЗВО суттєво меншою. Порівнянню з бюджетними видатки вартість контракту за окремим спеціальностями встановили лише провідні заклади, такі як Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут» ім. Ігоря Сікорського, окремі медичні університети та академії.

В межах системи вищої освіти видатки на студента суттєво відрізнялися.

Так, як показали попередні дослідження фахівців Академії фінансового управління при підготовці проекту формульного розподілу бюджетного фінансування (див. Додаток 6), при приблизно однаковій структурі спеціальностей бюджетні видатки на одного студента в Харківському національному педагогічному університеті ім. Г.Сковороди майже на 50% вищі, аніж у Вінницькому державному педагогічному університеті. Виявлено недопустимі диспропорції у розмірах видатків за спеціальностями. Регресійний аналіз показав, що середній розмір видатків на студента за спеціальністю “право” вищий, аніж за інженерними спеціальностями.

Зазначені висновки щодо дисбалансів є попередніми і потребують додаткового дослідження.

І нарешті, найголовніший недолік. Система фінансово-економічних відносин у вищій освіті не стимулює підвищення якості освіти. До певного часу вважалося, що якість вищої освіти забезпечується кваліфікацією науково-педагогічного персоналу. Однак за показник якості персоналу було взято наукові ступені і вчені звання, а не результати викладацької і наукової діяльності.

Оскільки цей підхід виявився неуспішним, уряд почав підвищувати вимоги до наукових публікацій. З критерій спочатку було взято публікації в іноземних виданнях, пізніше - у виданнях, які індексуються провідними наукометричними базами. Обидва підходи, по суті, засвідчують визнання неспроможності значної частини української академічної спільноти оцінити як результати наукової діяльності, так і кваліфікацію науково-педагогічних і наукових працівників.

Діючий на час написання цього матеріалу алгоритм визначення обсягів бюджетного фінансування вищої освіти та його розподілу між закладами виглядає таким чином.

До початку вступної кампанії (орієнтовно на початок липня) Кабінет Міністрів України затверджує обсяги державного замовлення на підготовку кадрів, у т.ч. з вищою освітою. Далі починаючи із серпня орієнтовно до листопада-грудня йде формування Державного бюджету. При цьому обсяги державного замовлення, як минулих років прийому, так і поточного, при плануванні видатків на вищу освіту до уваги практично не беруться. Розмір видатків визначається можливостями бюджету з урахуванням інфляційної складової та планового підвищення заробітних плат.

Станом на 1 січня кожного року заклади вищої освіти формують і подають на затвердження до відповідного міністерства штатні розписи. Штатним розписом визначається фонд заробітної плати з нарахуваннями. Діючими нормативно-правовими актами визначається лише чисельність науково-педагогічного персоналу⁵³² в залежності від кількості студентів за спеціальностями. За поданням закладів вищої освіти щодо чисельності студентів, які мають право на соціальні пільги, визначається обсяг коштів на потреби соціального захисту цих категорій.

При розподілі бюджетних лімітів фактично використовуються лише ці параметри. Середній розмір видатків на приведеного студента, визначається у паспорті відповідної бюджетної програми як результат ділення відповідного обсягу коштів на приведену чисельність студентів.

---

532 Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. N 1134 «Про затвердження нормативів чисельності студентів (курсантів), аспірантів (ад'юнктів), докторантів, здобувачів наукового ступеня кандидата наук, слухачів, інтернів, клінічних ординаторів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих навчальних закладах III і IV рівня акредитації та вищих навчальних закладах післядипломної освіти державної форми власності. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2002-%D0%BF>

У підсумку, гарантовано фінансується за кошти загального фонду державного бюджету лише заробітна плата і соціальні витрати. Частково виділяються кошти на оплату комунальних послуг.

Жодного нормативного документу, яким регулюється порядок розподілу коштів загального фонду державного бюджету, не існує. Більше того, до 2017 року, коли було внесено вказані вище доповнення до Бюджетного кодексу України, ні уряд, ні відповідні міністерства, яким підпорядковані заклади вищої освіти, не мали повноважень визначати такий порядок.

У підсумку існуючий порядок фінансування жодним чином не забезпечує утримання закладів вищої освіти як бюджетних установ, оскільки:

1) при плануванні бюджетних асигнувань не враховуються амортизація приміщень та обладнання;

2) закладам вищої освіти не забезпечуються видатки на комунальні послуги.

З іншого боку, немає жодних підтверджень тому, що із загального фонду Державного бюджету цілком оплачуються освітні послуги за державним замовленням. Тому що значна частина ЗВО комунальні послуги оплачує за рахунок переважно спеціального фонду, тобто власних надходжень.

Треба додати, що Бюджетний кодекс неоднаково регламентує використання коштів спеціального та загального фонду. Як було показано вище, кошти загального фонду можна використовувати, як правило, лише на заробітну плату і оплату комунальних послуг.

Існуючий порядок об'єктивно ставить перед керівниками закладів вищої освіти цільові функції їхньої діяльності:

1) збільшувати фонд заробітної плати за рахунок розширення штатного розпису;

2) наповнювати спеціальний фонд всіма доступними засобами. Зрозуміло, що такого важливого показника, як якість освітніх послуг, тут немає.

Цим пояснюється диспропорція між видатками на одного студента між різними спеціальностями (наприклад, право та технічні науки).

5.4. Формування вимог до розроблення порядку розподілу бюджетного фінансування вищої освіти в Україні

Як впливає з описаного вище стану вищої освіти в Україні, мета реформування системи фінансування закладів вищої освіти впливає з існуючих недоліків.

Перш за все, в Україні потрібно нормативно упорядкувати розподіл бюджетних асигнувань між закладами вищої освіти і припинити ручне, суб'єктивне управління цим процесом. Це є передумовою проведення реформи економічних відносин у системі, в т.ч. розширення фінансової автономії закладів.

В умовах недостатнього фінансування вищої освіти важливо забезпечити плавний перехід до нової моделі фінансування. Для цього потрібна формула, яка забезпечує на першому етапі застосування мінімально можливе відхилення від фактичних обсягів фінансування протягом останнього бюджетного року.

Передбачається виокремлення резервного фонду для покриття як непередбачуваних витрат, так і витрат, які неможливо описати єдиним підходом (формулою). Це потрібно, зокрема, для забезпечення виплати заробітних плат у подвійному розмірі у чотирьох закладах (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Національний університет біотехнологій і природокористування) відповідно до прийнятих свого часу указів Президента України.

Орієнтовні розрахунки за даними на початок 2017 бюджетного року показували, що доцільно поставити такі вимоги до формули: відхилення від фактичного розподілу не повинно перевищувати 15%, розмір резервного фонду мав перебувати в межах 500-600 млн. грн.

Важливо було отримати надійні вимірювані показники якості освіти. Бюджетним кодексом України передбачалося використання таких показників:

- кількість здобувачів вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями та спеціальностями і співвідношення вартості освітніх послуг;

- рівень результатів зовнішнього незалежного оцінювання вступників;

- показники якості освітньої і наукової діяльності ЗВО.

У процесі обговорення було запропоновано також враховувати працевлаштування випускників та розмір закладів освіти (за чисельністю студентів).

У підсумку до згаданих параметрів було додано вимірювані якісні показники, які використовувались для розподілу місць державного замовлення на магістерські програми.

Стислий опис запропонованого порядку розподілу бюджетних коштів між закладами вищої освіти

Зусиллями дослідників Академії фінансового управління було проведено моделювання біля восьми варіантів формули розподілу бюджетних коштів.

У Додатку 1 наведено проект Постанови Кабінету Міністрів України, яким було досягнуто поставленої мети: при моделюванні розподілу коштів на 2018 бюджетний рік відхилення від «ручного» розподілу не перевищувало 16.2%. Орієнтовний розмір резервного фонду планувався у розмірі 400-500 млн. грн.

Важливою новацією стала пропозиція запровадження нормативу мінімальних видатків на одного студента. Це відповідає згаданій вище нормі Закону України «Про вищу освіту», яка наділяє Міністерство освіти і науки України повноваженням встановлювати мінімальні нормативи фінансового забезпечення закладів вищої освіти.

Проект передбачав, що Міністерство розраховує мінімальний обсяг видатків на одного студента упродовж бюджетного року, виходячи із модельного закладу, де на бакалаврських програмах мінімальної вартості навчається 5 тис. студентів, не менше як по 50 за кожною освітньою програмою.

Розрахунки за запропованою моделлю показали, що у 2018 році розмір мінімальних видатків на одного студента має складати трохи більше 20 тис. грн. Це відповідає вартості навчання за кошти фізичних та юридичних осіб за програмами права та економіки у закладах вищої освіти, які не мають можливості використовувати для цього бюджетні кошти: приватні заклади, військові та правоохоронні заклади, які навчають окремо бюджетників та контрактників.

Моделювання (див. Додатки 2, 3 4) показало, що формула фінансово стимулює заклади, які успішно розвиваються. Так, Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» за формулою отримував понад 97% від планованих видатків за старим методом. Це означає, що плановані видатки майже покривають потреби університету для виплати заробітних плат у подвійному розмірі (у цьому випадку потреба доплати з резервного фонду не перевищувала б 60 млн. грн.).

Суттєво збільшував надходження Сумський державний університет, який за якісними показниками наближається до визнаних лідерів: Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» тощо). (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка фінансується за окремою бюджетною програмою і в моделюванні не розглядався).

Проблеми реформування державного замовлення на підготовку кадрів з вищою освітою

Як зазначалося вище, проблема державного фінансування вищої освіти пов'язана з проблемою формування державного замовлення.

Є достатньо багато підстав стверджувати, що підготовка фахівців з вищою освітою за державним замовленням не відповідає потребам ринку праці ні за спеціальностями, ні за якістю. Ці питання будуть предметом окремого нашого дослідження.

Однак зрозуміло, що від формування державного замовлення залежить ефективність використання відповідних бюджетних коштів.

Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів»⁵³³ має декларативний характер і не регулює належним чином згадані правовідносини. Більше того, після скасування обов'язкового «відпрацювання» випускниками ЗВО термін «державне замовлення» не відповідає природі відповідних правовідносин (за винятком підготовки кадрів для державної безпеки, оборони та правоохоронної діяльності).

Тому Законом України «Про публічні закупівлі»⁵³⁴ (частина п'ята статті 2) передбачено, що особливості публічних закупівель на «послуги з підготовки фахівців, наукових, науково-педагогічних та

⁵³³ Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5499-17>

⁵³⁴ Закон України «Про публічні закупівлі». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>

робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів (післядипломна освіта) за державним замовленням» визначаються окремими законами.

Автором розроблено проект відповідного Закону (Додаток 7).

Проект передбачає класифікацію публічних закупівель на підготовку кадрів: державне замовлення, місцеве замовлення та суспільне замовлення. Суспільне замовлення означає підготовку кадрів з оплатою за кошти державного бюджету з наданим вільного диплома - без обов'язкового «відпрацювання».

Проектом передбачено запровадження договірних відносин у системі підготовки кадрів з оплатою за бюджетні кошти з належною правовою відповідальністю сторін.

Для повної реалізації норм законопроекту необхідно мати якісні дослідження стану ринку праці та прогнозування його потреб.

Висновки

В умовах ринкової економіки економічна діяльність закладу вищої освіти перебуває під впливом ринкових факторів і не може базуватися на адміністративно-командних підходах. Університет в цих умовах стає важливим суб'єктом економічної діяльності.

Разом із тим специфіка освітньої діяльності, важлива для суспільства місія університетів вимагають обережного запровадження ринкових механізмів регулювання діяльності закладів вищої освіти. Це може досягатися балансуванням академічної, організаційної та фінансової автономії закладів вищої освіти. Причому обмеження фінансової автономії університету неминуче веде до обмеження його академічної автономії і, як наслідок, звуження можливостей для реалізації місії університету як осередку високої культури, науки і джерела нових ідей та технологій.

В умовах фінансової автономії зростає рівень відповідальності університету за результати своєї економічної діяльності. Таку відповідальність університет може нести лише за умови забезпечення відкритого, обґрунтованого і гарантованого державного фінансування. Тому питання визначення обсягів державного фінансування стає ключовим для реалізації університетської автономії загалом. Відкладання вирішення цього питання для вищої освіти України загрожує стримуванням усіх інших реформ вищої освіти, спрямованих на підвищення якості освіти.

Проблема потребує системного вирішення. Зокрема, без зміни економічно-правового статусу університетів питання фінансової автономії може загалом втратити смисл.

Наведені тут аналітичні матеріали дозволяють стверджувати таке.

По-перше, система розподілу бюджетних коштів між закладами вищої освіти потребує правового врегулювання. Запровадження такого регулювання зменшує суб'єктивізм у розподілі бюджетного фінансування і відповідно зменшує корупційні ризики. Запровадження якісно регульованого порядку розподілу бюджетного фінансування між закладами вищої освіти, зокрема, у формі performance-based funding, є можливим.

По-друге, обсяги державного фінансування закладів вищої освіти мають узгоджуватись із обсягами державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою. Це потребує реформування системи державного замовлення відповідно до вимог законодавства про публічні закупівлі.

По-третє, в результаті запровадження чітких процедур розподілу бюджетного фінансування між університетами державні заклади вищої освіти можна переводити зі статусу бюджетних установ у статус отримувачів бюджетних коштів - неприбуткових суб'єктів господарювання.

По-четверте, за умови реалізації вище названих кроків заклади вищої освіти отримують можливість ефективнішої економічної діяльності, що має сприяти фінансовому заохоченню вищої якості їхньої освітньої і наукової діяльності.

По-п'яте, запровадження performance-based funding для розподілу бюджетного фінансування між закладами вищої освіти дозволяє реалізувати економічними засобами важливі елементи державної освітньої політики, зокрема, вирішити проблему оптимізації мережі закладів вищої освіти.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від _____ 201_ р. № _____

Київ

Про затвердження формули розподілу обсягу видатків загального фонду Державного бюджету між закладами вищої освіти на підготовку кадрів на умовах державного замовлення та забезпечення діяльності їх баз практики

Відповідно до підпункту “в” пункту 7 статті 87, пункту 46 Прикінцевих та перехідних положень Бюджетного кодексу України та абзацу сьомого статті 24 Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» Кабінет Міністрів України **постановляє:**

Затвердити методичку нормативного фінансування закладів вищої освіти у формі Порядку розподілу обсягу видатків загального фонду державного бюджету між закладами вищої освіти на підготовку кадрів на умовах державного замовлення та забезпечення діяльності їх баз практики, що додається.

Встановити, що:

1) Міністерство освіти і науки України здійснює розподіл коштів за формулою починаючи з 2019 року; інші державні замовники - головні розпорядники бюджетних коштів - з 2020 року;

- заклади вищої освіти, які отримують кошти із загального фонду державного бюджету відповідно до цього порядку, затверджують штатні розписи та нормативи педагогічного навантаження відповідно до положень Закону України «Про вищу освіту»; до цих закладів не застосовуються норми Постанови Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 року № 1134;

- показник працевлаштування застосовується у формулі з року, наступного після забезпечення обміну даними між реєстром документів про освіту та реєстром фізичних осіб - платників податків;

- з 2021 року за формулою розподіляються всі кошти державного бюджету, призначені для здобуття вищої освіти, між державними закладами вищої освіти незалежно від сфери управління, за винятком Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти;

- розмір оплати за навчання юридичними та фізичними особами заклади вищої освіти встановлюють на рівні не меншому від мінімального розміру видатків на студента в поточному бюджетному році;

- приватним закладам вищої освіти на навчання студентів, які за підсумками конкурсу здобули право навчатися на умовах державного замовлення, за рахунок видатків Державного бюджету надається оплата за навчання цих осіб в розмірі мінімальних видатків на приведеного студента, помноженого на коефіцієнт збільшення видатків за спеціальністю;

- параметри формули розподілу коштів, не встановлені Порядком, встановлюються Міністерством освіти і науки щорічно не пізніше як за сім робочих днів з дня набуття чинності Законом України «Про Державний бюджет України»;

- при підготовці проекту Державного бюджету на наступний рік обсяг фінансування вищої освіти встановлюється таким, що забезпечує розмір обсягу видатків за якісні показники не менше 10 відсотків від обсягу видатків на підготовку кадрів закладами вищої освіти.

Встановити, що при визначенні параметрів розподілу на наступний рік:

⁵³⁵ У розробленні проекту Постанови брали участь Ю. Рашкевич, О. Шаров, О. Смирнов, Т. Єфіменко.

Розмір базових видатків на приведеного студента збільшується не менше, ніж на коефіцієнт планованого збільшення мінімальної заробітної плати; починаючи з 2021 року розмір базових видатків встановлюється Міністерством освіти і науки України ів порядку, встановленому цим Порядком;

Коефіцієнт видатків стабільності порівняно з попереднім роком не збільшується;

Заклад вищої освіти встановлює плати за навчання для осіб, які навчаються з оплатою за кошти фізичних та юридичних осіб на рівні, не меншому від розміру мінімальних видатків року вступу, помноженому на коефіцієнт збільшення видатків за відповідною спеціальністю; ця норма не застосовується, якщо приведений контингент студентів за спеціальністю, прийнятих на навчання за кошти Державного та місцевих бюджетів, складає не менше 80% від загального контингенту прийнятих на навчання за спеціальністю.

Прем'єр-міністр України

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від _____ 201_ р. № _____

ПОРЯДОК

розподілу обсягу видатків загального фонду державного бюджету між закладами вищої освіти на підготовку кадрів на умовах державного замовлення та забезпечення діяльності їх баз практики

1. Цей Порядок визначає механізм розподілу державним замовником обсягу видатків загального фонду державного бюджету на підготовку за державним замовленням молодших бакалаврів, бакалаврів, спеціалістів, магістрів, аспірантів та докторантів в закладах вищої освіти (наукових установах) державної форми власності між закладами вищої освіти та науковими установами (далі – закладами вищої освіти), що перебувають у сфері управління державного замовника (крім Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вищих військових навчальних закладів (закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання), військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти), а також оплати навчання за державним замовленням у приватних закладах вищої освіти.

2. У цьому Порядку терміни вживаються у значеннях, визначених Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів».

3. Видатки на підготовку кадрів закладами вищої освіти (вищими навчальними закладами) III-IV рівнів акредитації та забезпечення діяльності їх баз практики (КПКПВ 2201160), передбачені Законом України про державний бюджет відповідному державному замовнику (F), поділяються на:

FHE – видатки фінансування освітньої діяльності закладів вищої освіти,

FSA – видатки соціальної підтримки здобувачів вищої освіти, фінансування стипендій аспірантів та докторантів,

FJS – видатки фінансування підготовки молодших спеціалістів у коледжах у структурі закладів вищої освіти:

$$F = FHE + FSA + FJS.$$

4. Розмір видатків соціальної підтримки здобувачів освіти, фінансування стипендій аспірантів та докторантів (FSA) сумарно визначається за даними кожного закладу вищої освіти у сфері управління державного замовника відповідно до контингенту, нормативів соціальної підтримки та регіональних цін на відповідні товари та послуги, а також на стипендіальне забезпечення аспірантів та докторантів відповідно до законодавства ($FSA(i)$):

$$FSA = \sum_i FSA(i),$$

де i – порядковий номер закладу вищої освіти державної форми власності.

Розмір видатків фінансування підготовки молодших спеціалістів у коледжах у структурі закладів вищої освіти (FJS) сумарно визначається за даними кожного закладу вищої освіти у сфері управління державного замовника відповідно до контингенту молодших спеціалістів, які навчаються за державним замовленням ($FJS(i)$):

$$FJS = \sum_i FJS(i),$$

де i – порядковий номер закладу вищої освіти державної форми власності.

Відповідно, розмір видатків фінансування освітньої діяльності закладів вищої освіти розраховується як:

$$FHE = F - FSA - FJS.$$

5. Видатки фінансування освітньої діяльності закладів вищої освіти складається з видатків фінансування стабільної діяльності закладів вищої освіти (FS), видатків фінансування розвитку діяльності закладів вищої освіти (FD), видатків за якісні показники діяльності (FP) та резервного фонду (FR):

$$FHE = FS + FD + FP + FR.$$

Кожний заклад вищої освіти державної форми власності (i) має право отримати видатки на фінансування освітньої діяльності ($FHE(i)$), які складаються з видатків стабільності ($FS(i)$), видатків розвитку ($FD(i)$), видатків за якісні показники діяльності ($FP(i)$) та видатків резерву ($FR(i)$) відповідно до цього Порядку. Заклади вищої освіти приватної форми власності можуть отримувати видатки для оплати навчання зарахованих за державним замовленням здобувачів вищої освіти за рахунок резервного фонду.

6. Видатки стабільності кожного закладу вищої освіти державної форми власності розраховуються, як добуток коефіцієнту стабільності (p), який визначається в однаковому розмірі для всіх закладів вищої освіти, та видатків на фінансування освітньої діяльності цього закладу в попередній бюджетний рік ($FHE^{-1}(i)$):

$$FS(i) = p * FHE^{-1}(i).$$

Видатки на фінансування освітньої діяльності попереднього бюджетного року для новостворених закладів вищої освіти визначаються державним замовником за принципом аналогії. Видатки стабільності на фінансування освітньої діяльності попереднього бюджетного року для реорганізованих закладів вищої освіти визначаються державним замовником, виходячи з природи проведеної реорганізації. У разі реорганізації шляхом приєднання сумарні розрахункові видатки на фінансування освітньої діяльності попереднього бюджетного року збільшуються на 20% видатків на фінансування освітньої діяльності закладу, який приєднується, і 10% видатків на фінансування освітньої діяльності закладу, який здійснює приєднання.

Сумарні видатки фінансування стабільності діяльності закладів вищої освіти визначаються як розрахункова сума витрат на видатки стабільності кожного закладу вищої освіти державної форми власності:

$$FS = \sum_i FS(i).$$

7. Видатки розвитку кожного закладу вищої освіти державної форми власності розраховуються, виходячи із коефіцієнта ($1 - p$), де p – коефіцієнт стабільності, чисельності приведенного контингенту студентів за спеціальностями ($S(i,j)$) та співвідношень видатків на студента в залежності від спеціальності:

$$FD(i) = (1 - p)H \sum_{j=1}^n k_j S(i,j).$$

Тут величина H означає базовий розмір видатків на студента у поточному бюджетному році, $S(i,j)$ – приведений контингент студентів за j -ю спеціальністю, $k_j \geq 1$, коефіцієнт, який вказує збільшення видатків на приведенного студента за j -ю спеціальністю (додаток 2).

Видатки розвитку закладів вищої освіти визначаються як розрахункова сума витрат на видатки розвитку кожного закладу вищої освіти державної форми власності:

$$FD = \sum_i FD(i).$$

8. Кошти резервного фонду (*FR*) надаються державним замовником – головним розпорядником бюджетних коштів закладам вищої освіти для покриття видатків споживання, які неможливо було передбачити при розподілі коштів за цим порядком, видатків, критично необхідних для стабільного функціонування закладу вищої освіти, оплати здобуття освіти за державним замовленням у приватних закладах вищої освіти та для часткової компенсації зростання витрат на комунальні послуги. За рахунок резервного фонду здійснюється часткове фінансування для передбаченої законодавством виплати підвищених заробітних плат працівникам Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Національного університету біоресурсів та природокористування, Національного авіаційного університету на підставі поданих ними розрахунків за погодженням з державним замовником.

9. Видатки за якісні показники діяльності закладів вищої освіти розраховуються як різниця між видатками фінансування освітньої діяльності закладів вищої освіти, видатками фінансування стабільності діяльності закладів вищої освіти, видатками розвитку та резервним фондом:

$$FD = FHE - FS - FR - FI.$$

10. Видатки за якісні показники діяльності закладів вищої освіти розраховуються з урахуванням досягнень та масштабів їх освітньої діяльності та визначаються як частка від видатків за якісні показники діяльності закладів вищої освіти з урахуванням питомої ваги показника досягнень закладу ($Pr(i)$) у сумі показників досягнень усіх закладів вищої освіти у сфері управління державного замовника:

$$FP(i) = FP * Pr(i) / \sum_i Pr(i)$$

11. Показник досягнень закладу вищої освіти розраховується з урахуванням приведеного контингенту здобувачів вищої освіти, які навчаються за кошти державного бюджету ($PK(i)$), та рівня результатів зовнішнього незалежного оцінювання студентів ($Z(i)$), присутності закладу вищої освіти в провідних світових університетських рейтингах ($R(i)$), рівня наукової діяльності закладів вищої освіти ($N(i)$), працевлаштування випускників закладу вищої освіти ($P(i)$) з ваговими коефіцієнтами ($\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$), і домножується на коефіцієнт розміру закладу $m(i)$.

$$Pr(i) = m(i)(PK(i) * (\alpha_1 * Z(i) + \alpha_2 * R(i) + \alpha_3 * N(i) + \alpha_4 * P(i))).$$

12. Приведений контингент здобувачів вищої освіти, які навчаються за кошти державного бюджету, розраховується за формулою:

$$PK(i) = \sum_{t,u,v,w} (KNT(i, t, u, v, w) * IR(t) * k_v * IF(w)),$$

де $KNT(i, t, u, v, w)$ – контингент осіб, які здобувають вищу освіту в закладі вищої освіти (i), за державним замовленням, за рівнем вищої освіти (t), на основі раніше здобутого рівня (ступеня) освіти (u), за спеціальністю або прирівняним до неї спеціалізаціях, предметних спеціальностях або напрямках підготовки (v), за формою навчання (w) станом на 1 жовтня попереднього календарного року, обчислений сумарно за даними на кожен рік набору;

$IR(t)$ – індекс рівня вищої освіти (додаток 1),

$k_v \geq 1$, коефіцієнт, який вказує збільшення видатків на приведеного студента за v -ю спеціальністю (коефіцієнт спеціальності),

$IF(w)$ – індекс форми здобуття освіти (додаток 1).

13. $Z(i)$ – показник рівня результатів зовнішнього незалежного оцінювання вступників для здобуття ступеня вищої освіти бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного, ветеринарного спрямування) на основі повної загальної середньої освіти, молодшого спеціаліста, єдиного вступного іспиту/єдиного фахового вступного випробування магістра на основі бакалавра (спеціаліста) розраховується за формулою:

$$Z(i) = \sum_j KNT(i, t, u, j, w) * Z(i, j),$$

$$Z(i, j) = (ZNO(i, j) - r\min_i(ZNO(i, j)))/(r\max_i ZNO(i, j) - r\min_i ZNO(i, j)),$$

де $ZNO(i, j)$ – середнє значення врахованих у конкурсному балі сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання або оцінок єдиного вступного іспиту/єдиного фахового вступного випробування вступників до закладу вищої освіти (i), зарахованих на навчання за усіма джерелами фінансування за спеціальністю (спеціалізацією, предметною спеціальністю, з яких здійснюється набір за державним замовленням) (j) за денною формою здобуття освіти, $r\min_i(ZNO(i, j))$ – найменше серед закладів вищої освіти відповідного регіону, які проводили такий набір за кошти державного бюджету, середнє значення врахованих у конкурсному балі сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання або оцінок єдиного вступного іспиту/єдиного фахового вступного випробування вступників до закладу вищої освіти (i), зарахованих на навчання за усіма джерелами фінансування за спеціальністю (спеціалізацією, предметною спеціальністю, з яких здійснюється набір за державним замовленням) (j) за денною формою здобуття освіти. При розрахунках використовується чисельність контингенту студентів денної форми здобуття освіти за тим рівнем вищої освіти (бакалавр, магістр), на який здійснюється набір на основі повної загальної середньої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста або ступеня вищої освіти бакалавра (освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста) за державним замовленням.

14. $R(i)$ – показник присутності закладу вищої освіти в провідних світових університетських рейтингах, який дорівнює 1 для закладів вищої освіти, включених до ТОП-1000 одного з міжнародних рейтингів (без поділу на факультети, спеціальності тощо): QS World University Rankings та/або рейтингу The Times Higher Education World University Rankings та/або Academic Ranking of World Universities - World Top 500 Universities, або 0 в інших випадках. У розрахунку враховується остання версія рейтингів, яка офіційно оприлюднена до 31 грудня попереднього календарного року.

15. $N(i)$ – показник рівня наукової діяльності закладу вищої освіти, який дорівнює питомій вазі штатних науково-педагогічних та наукових працівників закладу вищої освіти, у тому числі відокремлених структурних підрозділів закладу вищої освіти, структурних підрозділів закладу вищої освіти, які знаходяться в інших населених пунктах, аніж місцезнаходження закладу вищої освіти, які працюють за основним місцем роботи не менше шести місяців і мають не менше п'яти наукових публікацій у періодичних виданнях, які на час публікації було включено до бібліографічних баз Scopus або Web of Science Core Collection, в загальному контингенті науково-педагогічних і наукових працівників, які працювали у закладі вищої освіти (разом з відокремленими структурними підрозділами закладу вищої освіти, структурними підрозділами закладу вищої освіти, які знаходяться в інших населених пунктах, аніж місцезнаходження закладу вищої освіти) за основним місцем роботи станом на 31 грудня попереднього календарного року.

До таких публікацій прирівнюються:

- дипломи (документи) науково-педагогічних та педагогічних працівників - переможців міжнародних культурно-мистецьких проєктів, внесених до відповідних міжнародних реєстрів, визнаних Мінкультури (для діячів культури і мистецтв, які працюють у закладі вищої освіти за основним місцем роботи, педагогічна діяльність яких відповідно до навчального плану передбачає індивідуальну роботу з опанування мистецьких вмінь і навичок та безпосередньо впливає на формування професійної майстерності майбутнього митця) (щодо осіб, які забезпечують освітній процес за спеціальностями галузі знань 02 "Культура і мистецтво", і для цих спеціальностей);

- призові місця на Олімпійських, Параолімпійських, Дефолімпійських іграх, Всесвітній універсіаді, чемпіонатах світу, етапах Кубків світу з видів спорту, які визнані центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту (для осіб, які працюють у закладі вищої освіти за основним місцем роботи, педагогічна діяльність яких відповідно до навчального плану передбачає індивідуальну роботу з опанування спортивної майстерності та безпосередньо впливає на формування професійної майстерності спортсмена) (щодо осіб, які забезпечують освітній процес за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт», і для цієї спеціальності).

Один диплом (документ, призове місце) може бути зарахований одному науково-педагогічному (науковому) працівнику або в рівних частках двом чи трьом працівникам.

16. $P(i)$ – показник працевлаштування випускників закладу вищої освіти, який обчислюється як частка випускників трьох попередніх календарних років, які працевлаштовані та сплачують податки відповідно даних державного реєстру фізичних осіб - платників податків, знаходяться на військовій службі або перебувають у соціальній відпустці.

17. Коефіцієнт розміру закладу $m(i)$ встановлюється:

$m(i) = 1,1$ для всіх закладів, у яких приведений контингент перевищує 5000, а також закладів мистецького профілю, у яких приведений контингент студентів за мистецькими спеціальностями складає понад 50%;

$m(i) = 1,5$ для всіх закладів, які реорганізовані шляхом приєднання чи об'єднання університетів та академій, упродовж трьох років з моменту такої реорганізації;

$m(i) = 1,25$ для всіх закладів, які переміщені з тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей.

18. Оплата навчання за державним замовленням у приватних закладах вищої освіти здійснюється в передбачених законодавством випадках у розмірі мінімального нормативу фінансування освітньої діяльності закладу вищої освіти для приведеного контингенту студентів, які здобули право навчатись за державним замовленням.

19. Державний замовник – головний розпорядник бюджетних коштів забезпечує збирання необхідної для проведення розрахунків інформації із закладів вищої освіти та інших джерел, а також її перевірку на достовірність. У разі виявлення поданої закладом вищої освіти недостовірної інформації відповідні параметри його фінансування приводяться до коректних показників і можуть додатково зменшуватись на 15% за рішенням державного замовника.

20. Державний замовник – головний розпорядник бюджетних коштів щороку визначає параметри розподілу фінансування:

FR – розмір резервного фонду;

p – коефіцієнт стабільності;

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ – вагові коефіцієнти.

21. Розподіл видатків загального фонду державного бюджету між закладами вищої освіти на підготовку кадрів на умовах державного замовлення та забезпечення діяльності їх баз практики проводиться впродовж трьох тижнів після набуття чинності Законом України «Про Державний бюджет» на поточний рік. Уточнення розподілу видатків проводиться на останній квартал, а за рішенням державного замовника може проводитись в інші періоди. У разі скорочення окремих видатків вони направляються в резервний фонд для перерозподілу.

22. Базовий рівень видатків на одного приведенного студента розраховується як річний розмір видатків на здобуття вищої освіти в модельному закладі, описаному нижче, поділений на 5000.

Модельний заклад визначається такими умовами:

1) здобувається ступінь бакалавра за спеціальностями, для яких коефіцієнти k_j дорівнюють одиниці;

2) приведена кількість студентів дорівнює 5000;

3) за кожною освітньою програмою навчається не менше 50 студентів;

4) до видатків включаються:

- заробітна плата з нарахуваннями науково-педагогічних та педагогічних працівників за нормативами навчального навантаження, встановленого Законом України «Про вищу освіту»;

- заробітна плата з нарахуваннями обслуговуючого персоналу за нормативом, встановленим Міністерством освіти і науки;

- видатки на утримання приміщень за умови навчання в одну зміну, утримання бібліотек, комп'ютерної техніки за нормативами відповідно до Ліцензійних умов.

23. Роз'яснення щодо застосування цього Порядку надає МОН.

Умовні позначення показників формули

$FHE_{(i)}^{-1}$ – видатки на фінансування освітньої діяльності і-го закладу за попередній бюджетний рік;

FHE – видатки фінансування освітньої діяльності усіх ЗВО;

i – порядковий номер ЗВО;

j – індекс спеціальності;

t – індекс освітньо-кваліфікаційного рівня;

w – індекс форми навчання;

m – коефіцієнт розміру закладу;

$IR_{(t)}$ – коефіцієнт рівня вищої освіти;

$IF_{(w)}$ – коефіцієнт форми навчання;

$k_{(j)} (\geq 1)$ – коефіцієнт спеціальності (коефіцієнт збільшення видатків на приведеного студента для j-ї спеціальності);

p – коефіцієнт стабільності (коефіцієнт розподілу між методичними підходами розрахунку фінансування);

$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ – вагові коефіцієнти для відповідних якісних показників;

H – мінімальні видатки на 1 приведеного студента у планованому році;

$PK_{(i)}$ – приведений контингент здобувачів вищої освіти, які навчаються за кошти державного бюджету;

де $KNT_{(i,t,j,w)}$ – фактичний контингент студентів станом на 1 жовтня;

Z – відносний показник рівня результатів ЗНО вступників;

R – показник міжнародного рейтингу ЗВО;

N – відносний показник якості науково-педагогічного персоналу ЗВО;

P – відносний показник працевлаштування випускників ЗВО.

Відносні показники якості (Z, N, P) розраховуються за формулою:

де q – показник якості, приведений до єдиного масштабу від 0 до 1;

PQ – показник якості за даними первинної звітності ЗВО;

min PQ – мінімальне значення показника якості за даними первинної звітності ЗВО;

max PQ – максимальне значення показника якості за даними первинної звітності ЗВО.

ТАБЛИЦЯ
індексів рівня та форми здобуття вищої освіти

Індекси рівня освіти	
Бакалавр	1,0
Молодший бакалавр	0,9
Магістр:	
освітньо-професійні програми на основі здобутого ступеня бакалавра	1,25 (перший рік навчання), 0,75 (другий рік навчання)
освітньо-наукові програми на основі здобутого ступеня бакалавра	1,5
магістр (спеціаліст) на основі повної загальної середньої освіти та ОКР молодшого спеціаліста	1,25
Доктор філософії/доктор мистецтва	
перший рік навчання	1,5
наступні роки навчання	0,5
Доктор наук	0,5
Індекси форми здобуття освіти	
Денна форма навчання	1
Заочна (дистанційна) форма навчання	0,1
Вечірня форма навчання для здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії/доктора мистецтва	0,5

Коефіцієнти співвідношення видатків на навчання за спеціальностями

Галузь знань	Спеціальність (предметна спеціальність, спеціалізація)	Індекс
01 Освіта/ Педагогіка	усі спеціальності, предметні спеціальності та спеціалізації, крім 014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво) та 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво)	1,2
01 Освіта/ Педагогіка	014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво)	2,0
01 Освіта/ Педагогіка	014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво)	3,0
02 Культура і мистецтво	021 Аудіовізуальне мистецтво та виробництво, 022 Дизайн, 023 Образотворче мистецтво, 024 Хореографія	2,0
02 Культура і мистецтво	025 Музичне мистецтво	3,0
02 Культура і мистецтво	027 Музеезнавство, пам'яткознавство, 028 Менеджмент соціокультурної діяльності, 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	1,0
03 Гуманітарні науки	усі спеціальності, крім 035 Філологія	1,0
03 Гуманітарні науки	035 Філологія	1,2
05 Соціальні та поведінкові науки	усі спеціальності	1,0
06 Журналістика	061 Журналістика	1,0
07 Управління та адміністрування	усі спеціальності	1,0
08 Право	081 Право	1,0
09 Біологія	091 Біологія	1,6
10 Природничі науки	101 Екологія, 106 Географія	1,2
10 Природничі науки	усі спеціальності, крім 101 Екологія та 106 Географія	1,6
11 Математика та статистика	усі спеціальності	1,2
12 Інформаційні технології	усі спеціальності	1,2
13 Механічна інженерія	усі спеціальності	1,6
14 Електрична інженерія	усі спеціальності	1,6
15 Автоматизація та приладобудування	усі спеціальності	1,6
16 Хімічна та біоінженерія	усі спеціальності	1,6
17 Електроніка та телекомунікації	усі спеціальності	1,6
18 Виробництво та технології	усі спеціальності	1,6
19 Архітектура та будівництво	191 Архітектура та містобудування	2,0
19 Архітектура та будівництво	усі спеціальності, крім 191 Архітектура та містобудування	1,6
20 Аграрні науки та продовольство	усі спеціальності	1,6
21 Ветеринарна медицина	усі спеціальності	2,0
22 Охорона здоров'я	221 Стоматологія, 222 Медицина, 228 Педіатрія	3,0
22 Охорона здоров'я	усі спеціальності, крім 221 Стоматологія, 222 Медицина, 228 Педіатрія	2,0
23 Соціальна робота	усі спеціальності	1,0
24 Сфера обслуговування	усі спеціальності	1,0
26 Цивільна безпека	усі спеціальності	1,2
27 Транспорт	усі спеціальності, крім 272 Авіаційний транспорт	1,6
27 Транспорт	272 Авіаційний транспорт	2,0
28 Публічне управління та адміністрування	281 Публічне управління та адміністрування	1,0
29 Міжнародні відносини	усі спеціальності	1,2

Вхідні параметри для апробації формули розподілу бюджетного фінансування ЗВО

1. Коефіцієнт стабільності		
Доданок 1	(p)	0,8
Доданок 2	(1-p)	0,2
2. Вагові коефіцієнти для якісних показників		
Коефіцієнт для середнього балу ЗНО студентів	α_1	0,33
Коефіцієнт для частки міжнародних студентів у ЗВО	α_2	0,33
Коефіцієнт для показника диверсифікації фінансування освітньої діяльності	α_3	0,33
Коефіцієнт для показника міжнародного рейтингу ЗВО	α_4	0,00
Сума	-	1,00
3. Показник наявності ЗВО у міжнародних рейтингах		
Коефіцієнт у разі присутності		1,0
4. Коефіцієнт розміру закладу, m_1		
для ЗВО з приведеним контингентом >5000 та мистецьких ЗВО з приведеним контингентом студентів за мистецькими спеціальностями >50%		1,10
для реорганізованих ЗВО		1,50
для переміщених ЗВО (АРК, Донецька та Луганська області)		1,25
5. Мінімальний рівень фінансування одного здобувача ЗВО		
Мінімальні видатки (H)		20097 грн.
6. Коефіцієнт предметних спеціальностей за вартістю підготовки 1 студента, k		
Група спеціальностей	Проект Методики МОН (модель Литви зі змінами МОН)	
I	1,0	
II	1,2	
III	1,5	
IV	1,8	
V	2,2	
VI	2,3	
VII	2,7	
VIII	4,5	
IX	10,0	
7. Коефіцієнт приведенного контингенту для рівнів освіти		
Денна форма навчання	Молодший спеціаліст	0,90
	Бакалавр	1,00
	Спеціаліст/Магістр	1,25

	Доктор філософії	0,83
	Доктор наук	0,50
Заочна форма навчання	Молодший спеціаліст	0,09
	Бакалавр	0,10
	Спеціаліст/Магістр	0,13
	Доктор філософії	0,08

Додаток 3

Порівняльні результати розрахунку розподілу бюджетного фінансування закладів вищої освіти на 2018 рік за проектом Постанови Кабінету Міністрів України

Результати розрахунків за проектом Постанови КМУ при Н=20097 грн. ⁵³⁶						
Назва ЗВО	Планове державне фінансування освітньої діяльності у 2018 році, млн. грн.	Розрахункове фінансування		Відносний показник балу ЗНО	Відносний показник рівня наукової діяльності ЗВО	Показник наявності ЗВО у міжнародних рейтингах
		% від плану на 2018 рік	% від факту за 2017 рік			
до 95,0 % від плану на 2018 рік						
Державний вищий навчальний заклад "Університет банківської справи"	28,3	64,7%	86,6%	0,664	0,148	0,000
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	216,9	86,7%	92,8%	0,596	0,012	0,000
Національний університет "Одеська морська академія"	93,1	87,0%	98,2%	0,938	0,111	0,000
Одеський національний економічний університет	45,7	87,9%	96,1%	0,583	0,037	0,000
Миколаївський національний аграрний університет	75,9	90,3%	100,0%	0,422	0,185	0,000
Донецький державний університет управління	15,0	91,4%	99,2%	0,466	0,000	0,000
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	965,0	92,3%	100,7%	0,962	0,593	1,000
Одеська державна академія будівництва та архітектури	80,1	92,5%	110,1%	0,562	0,074	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"	147,7	92,6%	100,0%	0,745	0,037	0,000
Національний університет "Одеська юридична академія"	127,6	93,7%	99,8%	0,447	0,000	0,000
Національний університет "Львівська політехніка"	592,1	93,7%	102,0%	0,815	0,630	0,000

⁵³⁶ Матеріали наради в МОНУ від 01 листопада 2018 року

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця	63,7	93,9%	104,3%	0,651	0,185	0,000
Тернопільський національний економічний університет	102,4	94,0%	109,0%	0,498	0,259	0,000
Університет митної справи та фінансів	52,4	94,0%	97,1%	0,471	0,148	0,000
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля	89,2	94,3%	104,2%	0,293	0,185	0,000
Закарпатська академія мистецтв	7,1	94,7%	104,6%	0,000	0,000	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет"	36,7	94,8%	110,4%	0,362	0,074	0,000
від 95,1 % до 105,0 % від плану на 2018 рік						
Національний університет "Острозька академія"	30,8	95,1%	107,4%	0,788	0,111	0,000
Львівський інститут економіки і туризму	11,8	95,3%	99,1%	0,407	0,222	0,000
Одеський державний екологічний університет	46,2	95,4%	103,0%	0,419	0,481	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Національний лісотехнічний університет України"	79,2	95,5%	100,5%	0,689	0,222	0,000
Харківський національний університет будівництва та архітектури	58,6	95,8%	104,1%	0,555	0,111	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури"	94,2	95,8%	103,0%	0,594	0,148	0,000
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	230,2	95,9%	109,5%	0,781	1,000	1,000
Запорізький національний університет	79,7	96,0%	103,9%	0,475	0,222	0,000
Національний університет "Києво-Могилянська академія"	84,7	96,0%	104,3%	0,972	0,222	0,000
Національна металургійна академія України	94,4	96,1%	103,0%	0,461	0,333	0,000
Львівська національна академія мистецтв	53,1	96,2%	106,5%	0,606	0,023	0,000
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка	78,5	96,4%	108,0%	0,650	0,148	0,000
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва	57,3	96,5%	100,2%	0,510	0,074	0,000
Українська академія друкарства	47,2	96,5%	107,6%	0,586	0,296	0,000
Одеський національний морський університет	46,9	96,6%	107,7%	0,589	0,556	0,000
Національний університет біоресурсів і природокористування України	377,1	96,6%	103,3%	0,797	0,222	0,000
Київський національний торговельно-економічний університет	204,7	96,6%	100,7%	0,673	0,074	0,000

Харківський національний університет радіоелектроніки	155,9	97,4%	117,5%	0,647	0,889	0,000
Одеська національна академія харчових технологій	113,5	97,5%	99,8%	0,545	0,222	0,000
Національний університет фізичного виховання і спорту України	69,5	97,7%	111,3%	0,506	0,111	0,000
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка	72,0	97,8%	107,7%	0,429	0,111	0,000
Чернігівський національний технологічний університет	81,2	97,9%	116,0%	0,545	0,296	0,000
Львівський державний університет фізичної культури	48,7	97,9%	114,0%	0,518	0,259	0,000
Державний університет інфраструктури та технологій	39,6	98,0%	103,8%	0,231	0,111	0,000
Донецький національний університет імені Василя Стуса	84,6	98,3%	105,1%	0,562	0,259	1,000
Українська інженерно-педагогічна академія	44,9	98,4%	103,0%	0,457	0,111	0,000
Мукачівський державний університет	24,0	98,4%	109,6%	0,439	0,111	0,000
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького	65,0	98,6%	112,4%	0,568	0,148	0,000
Львівський національний аграрний університет	68,5	98,7%	106,1%	0,440	0,111	0,000
Чорноморський національний університет імені Петра Могили	54,7	99,0%	118,8%	0,491	0,222	0,000
Маріупольський державний університет	39,1	99,0%	103,8%	0,458	0,000	0,000
Таврійський державний агротехнологічний університет	63,3	99,1%	108,3%	0,523	0,074	0,000
Центральноукраїнський національний технічний університет	56,2	99,1%	111,4%	0,536	0,185	0,000
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького	51,7	99,1%	114,7%	0,407	0,222	0,000
Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського	22,5	99,5%	122,8%	0,579	0,074	0,000
Херсонський національний технічний університет	53,4	99,5%	109,2%	0,494	0,185	0,000
Київський національний університет будівництва і архітектури	147,9	99,6%	110,1%	0,803	0,296	0,000
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	100,7	99,7%	112,7%	0,689	0,296	0,000
Ізмаїльський державний гуманітарний університет	26,7	99,9%	111,9%	0,432	0,000	0,000
Дніпровський державний технічний університет	51,2	100,0%	103,3%	0,513	0,481	0,000
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського	18,1	100,0%	106,0%	0,417	0,111	0,000

Національний університет водного господарства та природокористування	98,5	100,0%	114,5%	0,605	0,111	0,000
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"	295,6	100,0%	108,0%	0,565	0,556	1,000
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя	53,0	100,1%	106,6%	0,513	0,074	0,000
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка	71,6	100,1%	110,3%	0,610	0,185	0,000
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"	191,2	100,2%	104,8%	0,616	0,296	0,000
Державний університет телекомунікацій	39,8	100,2%	106,2%	0,459	0,037	0,000
Київський національний лінгвістичний університет	50,7	100,4%	111,1%	0,835	0,000	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Ужгородський національний університет"	156,9	100,4%	115,7%	0,536	0,407	0,000
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	220,6	100,5%	103,3%	0,694	0,370	0,000
Одеський державний аграрний університет	36,6	100,5%	99,6%	0,343	0,000	0,000
Подільський державний аграрно-технічний університет	47,7	100,5%	110,0%	0,324	0,000	0,000
Вінницький національний аграрний університет	61,0	100,5%	108,4%	0,457	0,222	0,000
Донбаська національна академія будівництва і архітектури	13,4	100,6%	110,5%	0,411	0,222	0,000
Запорізька державна інженерна академія	35,4	100,6%	109,4%	0,716	0,296	0,000
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди	77,4	100,7%	105,1%	0,655	0,074	0,000
Київський національний університет технологій та дизайну	98,8	100,9%	113,7%	0,676	0,407	0,000
Харківська державна академія фізичної культури	39,3	101,1%	123,1%	0,425	0,111	0,000
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова	110,0	101,1%	105,6%	0,395	0,222	0,000
Херсонський державний університет	84,5	101,3%	111,4%	0,440	0,148	0,000
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова	184,8	101,3%	106,6%	0,644	0,037	0,000
Полтавська державна аграрна академія	49,4	101,4%	115,4%	0,571	0,111	0,000
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка	44,5	101,7%	114,4%	0,354	0,111	0,000
Український державний університет залізничного транспорту	64,2	101,9%	115,7%	0,491	0,185	0,000
Національний університет харчових технологій	156,3	102,0%	109,0%	0,682	0,222	0,000
Уманський національний університет садівництва	52,0	102,0%	113,2%	0,460	0,074	0,000

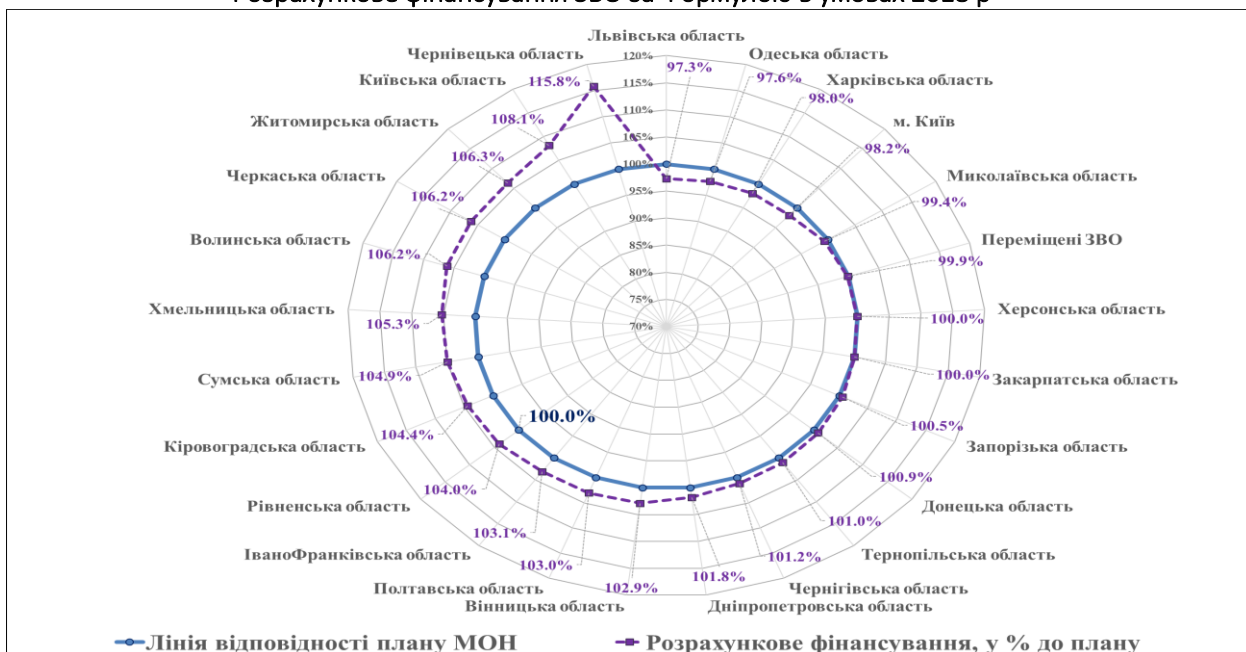
Бердянський державний педагогічний університет	41,3	102,1%	117,6%	0,472	0,111	0,000
Харківський національний університет міста господарства імені О.М. Бекетова	82,8	102,1%	115,4%	0,576	0,148	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Приазовський державний технічний університет"	68,4	102,1%	108,8%	0,484	0,630	0,000
Національний транспортний університет	84,0	102,3%	110,0%	0,528	0,185	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Український державний хіміко-технологічний університет"	66,9	102,4%	107,9%	0,416	1,000	0,000
Київський державний інститут декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука	17,1	102,6%	111,2%	0,040	0,000	0,000
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка	55,9	102,7%	115,1%	0,565	0,074	0,000
Харківська державна академія дизайну і мистецтв	27,0	102,7%	111,1%	0,053	0,037	0,000
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»	54,9	102,8%	110,2%	0,545	0,185	0,000
Одеський національний політехнічний університет	140,4	102,9%	103,7%	0,579	0,296	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Донбаський державний педагогічний університет"	65,4	103,0%	108,7%	0,365	0,074	0,000
Вінницький національний технічний університет	94,6	103,2%	113,7%	0,589	0,481	0,000
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	82,6	103,2%	114,0%	0,787	0,111	0,000
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	69,2	103,3%	122,2%	0,346	0,037	0,000
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна	74,8	103,5%	106,1%	0,627	0,296	0,000
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	108,3	103,6%	116,8%	0,692	0,259	0,000
Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту	30,0	103,6%	105,7%	0,304	0,000	0,000
Херсонська державна морська академія	23,2	103,8%	114,1%	0,441	0,148	0,000
Донбаська державна машинобудівна академія	41,9	103,8%	113,1%	0,359	0,407	0,000
Запорізький національний технічний університет	123,5	104,0%	117,5%	0,507	0,370	0,000
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	52,6	104,8%	119,7%	0,603	0,111	0,000
Львівський національний університет імені Івана Франка	287,2	104,8%	112,0%	0,813	0,556	1,000

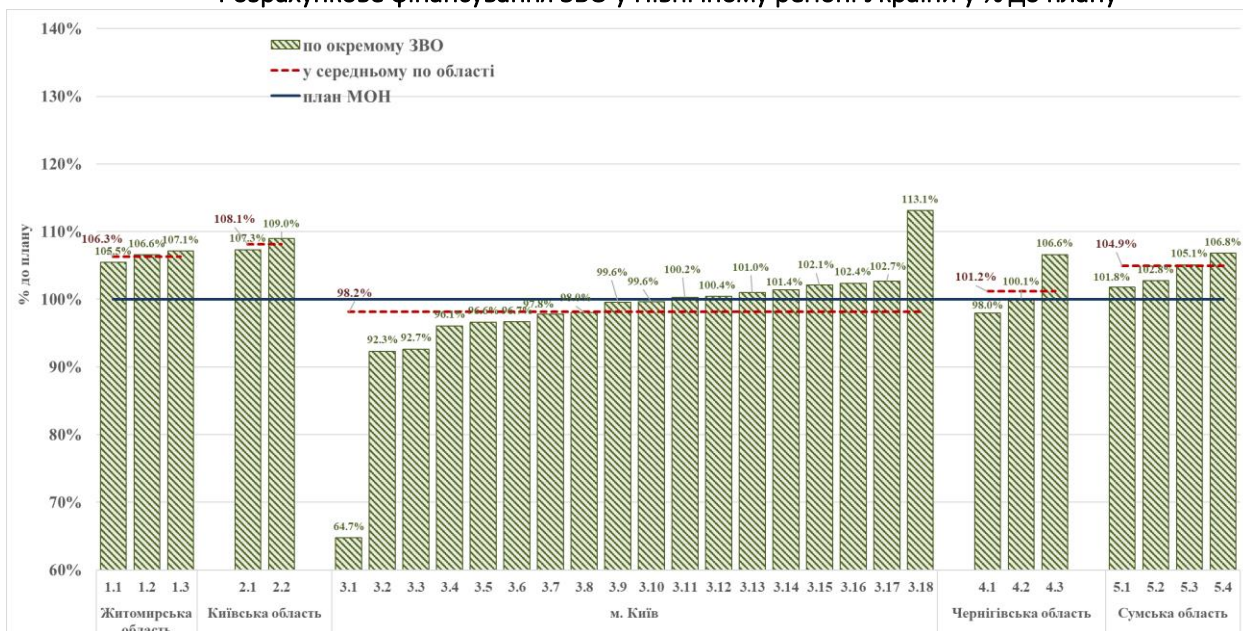
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського	52,0	104,9%	114,3%	0,416	0,333	0,000
Сумський національний аграрний університет	75,7	105,0%	116,2%	0,442	0,185	0,000
понад 105,1 % від плану на 2018 рік						
Державний вищий навчальний заклад "Криворізький державний педагогічний університет"	55,5	105,1%	113,2%	0,543	0,037	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Донецький національний технічний університет"	43,9	105,1%	112,4%	0,389	0,407	0,000
Хмельницький національний університет	81,7	105,2%	113,9%	0,441	0,148	0,000
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова	117,0	105,3%	99,8%	0,619	0,778	0,000
Житомирський національний агроекологічний університет	54,4	105,4%	120,1%	0,343	0,037	0,000
Харківська державна зооветеринарна академія	35,1	105,5%	111,7%	0,523	0,074	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Національний гірничий університет"	115,7	106,1%	114,8%	0,640	0,519	0,000
Харківський національний автомобільно-дорожній університет	67,3	106,4%	108,1%	0,582	0,222	0,000
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка	52,1	106,4%	111,7%	0,496	0,111	0,000
Житомирський державний університет імені Івана Франка	46,9	106,5%	125,7%	0,518	0,222	0,000
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка	58,5	106,5%	115,0%	0,580	0,148	0,000
Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова	33,8	106,7%	108,4%	0,355	0,407	0,000
Сумський державний університет	134,1	106,7%	120,8%	0,675	0,926	1,000
Вищий навчальний заклад "Одеська державна академія технічного регулювання та якості"	7,5	106,7%	118,0%	0,350	0,222	0,000
Житомирський державний технологічний університет	47,5	107,0%	128,7%	0,541	0,296	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"	82,6	107,1%	120,2%	0,563	0,259	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди"	71,1	107,3%	122,9%	0,378	0,037	0,000
Черкаський державний технологічний університет	65,1	107,5%	116,1%	0,478	0,148	0,000
Дніпровський державний аграрно-економічний університет	47,5	108,2%	121,7%	0,424	0,185	0,000
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка	63,7	108,7%	120,4%	0,529	0,074	0,000

Білоцерківський національний аграрний університет	65,5	108,9%	125,0%	0,459	0,111	0,000
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	64,5	108,9%	111,2%	0,543	0,111	0,000
Державний заклад "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"	57,7	109,0%	125,3%	0,212	0,074	0,000
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя	63,9	109,3%	126,4%	0,619	0,444	0,000
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського	49,6	109,4%	111,6%	0,300	0,111	0,000
Луцький національний технічний університет	72,2	109,8%	125,2%	0,588	0,296	0,000
Державний вищий навчальний заклад "Криворізький національний університет"	73,5	110,0%	116,4%	0,708	0,185	0,000
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького	76,0	110,5%	114,0%	0,574	0,259	0,000
Рівненський державний гуманітарний університет	86,8	111,6%	113,5%	0,544	0,037	0,000
Донбаський державний технічний університет	17,9	112,2%	122,0%	0,198	0,000	0,000
Національний авіаційний університет	408,5	113,0%	117,7%	0,708	0,332	0,000
Луганський національний аграрний університет	19,2	114,1%	147,4%	0,276	0,111	0,000
Харківський державний університет харчування та торгівлі	31,0	114,7%	97,8%	0,377	0,222	0,000
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	139,8	115,7%	116,4%	0,610	0,481	0,000
Всього	12 626,5					

Розрахункове фінансування ЗВО за Формулою в умовах 2018 р

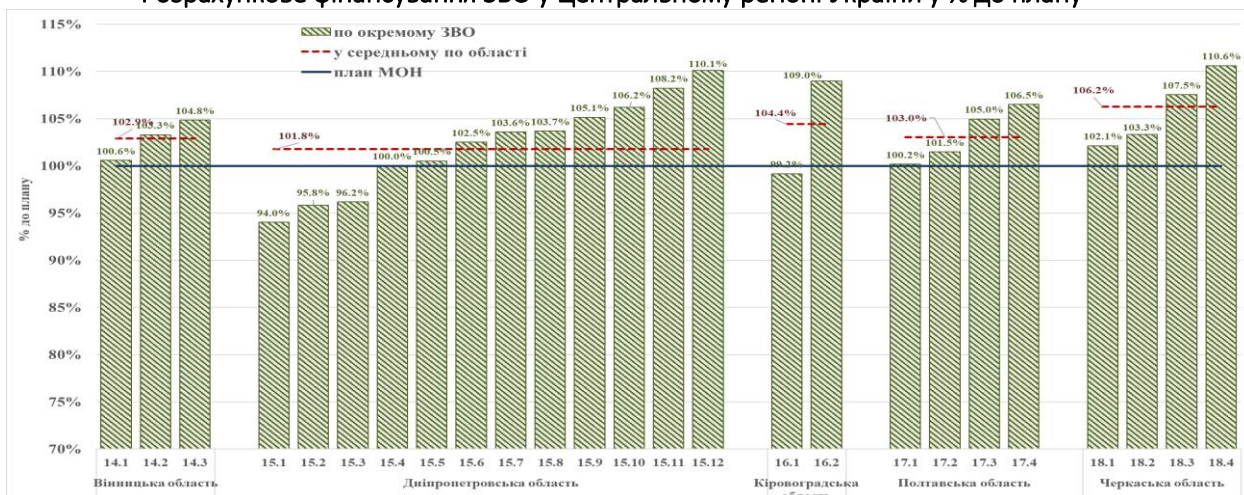
Розрахункове фінансування ЗВО у Північному регіоні України у % до плану

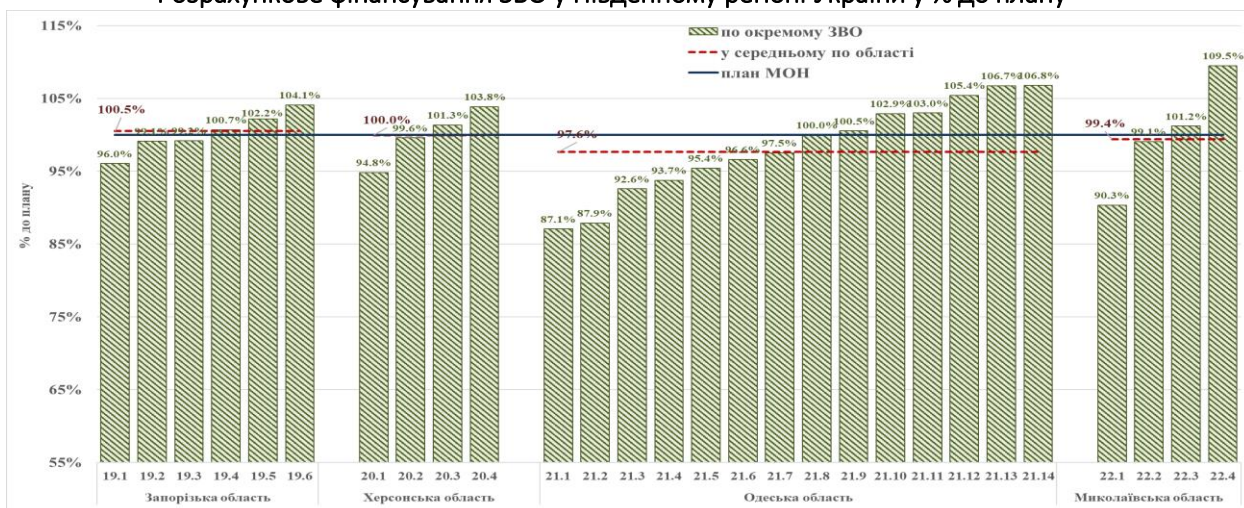
⁵³⁷ Матеріали наради в МОНУ від 01 листопада 2018 року

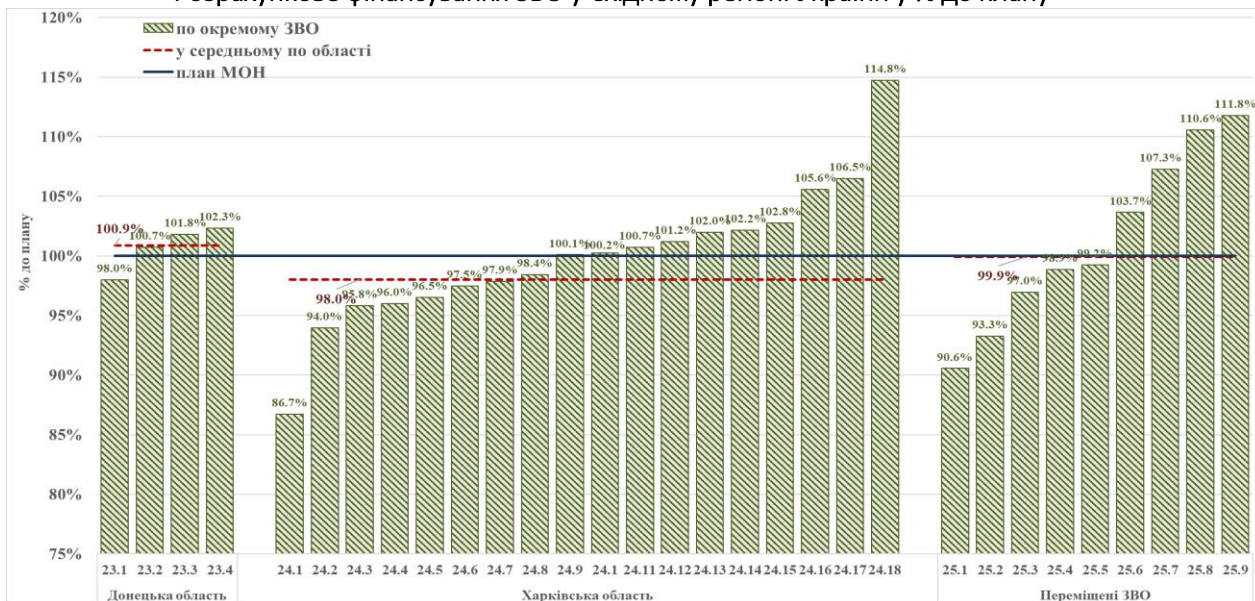
Розрахункове фінансування ЗВО у Центральному регіоні України у % до плану

Розрахункове фінансування ЗВО у Південному регіоні України у % до плану

Розрахункове фінансування ЗВО у Східному регіоні України у % до плану

1 March 2017, Resolution No. 149

THE DESCRIPTION OF THE PROCEDURE FOR THE CALCULATION OF THE NORMATIVE COST OF STUDIES IN A RESPECTIVE STUDY FIELD OR A SET OF STUDY PROGRAMMES, AND THE PROCEDURE FOR THE ALLOCATION OF THE FUNDS FROM THE STATE BUDGET OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA FOR THE PAYMENT OF THE STUDY COST IN STATE-FUNDED STUDENT PLACES

CHAPTER I

GENERAL PROVISIONS

1. *The Description of the procedure for the calculation of the normative cost of studies in a respective study field, or a set of study programmes, and the procedure for the allocation of the funds from the State budget of the Republic of Lithuania for the payment of the study cost in State-funded student places* (hereinafter – the Description) regulates the procedure for the calculation of the normative cost of studies in a respective study field, and the allocation of the funds from the State budget of the Republic of Lithuania (hereinafter – the State budget) for the payment of the study cost in State-funded student places.

2. The concepts used for the purpose of the present Description correspond to the concepts used in the Law on Higher Education and Research of the Republic of Lithuania.

CHAPTER II

CALCULATION OF THE NORMATIVE COST OF STUDIES

3. Normative cost of studies – the amount representing the maximum amount that may be allocated from the State budget to cover the cost of studies (as set forth by the higher school) in a State-funded student place at a higher school for one year.

4. The normative cost for full-time first cycle studies in a study field or a set of study programmes shall be calculated by multiplying the basic rate of the normative cost of the studies by the respective coefficient of the respective field or studies or of a set of study programmes as indicated in the Supplement to the Description, and by adding the expenses for incentives to students as indicated in Item 5 of the Description. The normative cost shall be calculated according to the following provisions:

4.1. the basic rate of the normative study cost shall be calculated by adding the basic expenses for salaries of employees, and the basic expenses for goods and services related to studies (hereinafter – expenses for goods and services);

4.2. the basic expenses for the salaries of the employees shall be calculated by adding to the amount of the basic expenses for the salaries of teachers and research staff (hereinafter – academic staff), and other employees related to the studies (hereinafter – service personnel) the expenses for State social insurance and for health insurance;

4.3. the basic expenses for the salaries of the academic staff shall be calculated on the basis of the basic rate of the official salary approved by the Seimas of the Republic of Lithuania (hereinafter – the basic rate): 6.07 of the basic rate (for university studies), or 5.17 of the basic rate (for college studies) shall be multiplied by 12 months and divided by the normative number of students assigned to one academic staff member, which shall be equal to 20;

4.4. the basic expenses for the salary of the service personnel shall be calculated by multiplying 2.39 of the basic rate by 12 months, and dividing the product by the normative number of students assigned to one service staff member, which shall be equal to 25;

4.5. the basic expenses for goods and services are expressed in the values of the basic social benefit (hereinafter – the BSB): for university studies – 5.8 BSB, and college studies – 3.2 BSB.

5. Expenses for incentives of students account for 3.1 BSB.

6. The normative cost of a study field or a set of study programmes of full-time second cycle studies and the residency studies shall be calculated by adding to the normative cost for full-time first cycle studies in a study field or a set of study programmes the following amounts: 7.62 of the basic amount in the case of the second cycle, and 19.86 of the basic amount in the case of residency studies.

7. The normative cost of full-time third cycle studies shall be calculated by adding to the expenses for the salaries of the employees the expenses for goods and services, and the expenses for incentives of

students as indicated in Item 5 of the Description. The cost shall be computed calculated according to the following provisions:

7.1. the expenses for the salaries of the employees shall be calculated by adding to the expenses for the salaries of the academic and service staff the expenses to the State social insurance and for health insurance;

7.2. the expenses for the salary of the academic staff shall be calculated by multiplying 8.08 of the basic rate by 12 months, and dividing the product by the normative number of students assigned to one academic staff member which shall be equal to 3;

7.3. the expenses for the salary of the service personnel shall be calculated by multiplying 2.39 of the basic rate by 12 months, and dividing the product by the normative number of students assigned to one service staff member which shall be equal to 4;

7.4. expenses for goods and services account for 36.6 BSB.

8. The normative cost of integrated studies shall be computed in the following procedure: the normative study cost of the first part of the studies (up to 240 credits) shall be calculated as a normative cost of the university-level first cycle studies, and the normative cost of the remaining part of the studies (remaining credits) shall be calculated as a normative cost of the second cycle studies.

9. The normative costs of full-time professional studies (except the residence studies) shall be calculated as the respective first cycle studies costs.

10. The normative cost of part-time studies is by 1.5 times smaller than the respective full-time studies.

CHAPTER III

ALLOCATION OF THE FUNDS FROM THE STATE BUDGET FOR THE PAYMENT OF THE TUITION FEE IN STATE-FUNDED STUDENT PLACES

11. The amount of the funds to be allocated from the State budget and required to cover the cost of studies (as set forth by the higher school) in a state-funded student place at a higher school for a single budgetary year (hereinafter – funds for studies), shall be calculated by multiplying the number of students admitted in the respective year to the research and studies institution in a specific year, to a specific study programme, specific study form and cycle, except the cases referred to in Items 13 and 14 of the Description, and studying in the State-funded places (hereinafter – the students) by the study cost set forth by the higher school, and in the cases the cost set forth by the higher school exceeds the normative study cost – by the normative study cost.

12. In case the study cost as set forth by the higher school for the entire period of implementation is different for the full-time and part-time study form of the same study programme, in the cases of both study forms the state budget funds shall be used to pay the lesser price, and not larger than the normative study cost.

13. When calculating the amount of the funds for the studies of the graduation year (except the third cycle and residency studies), the number of students shall be multiplied by 2/3 of the respective study cost set forth by the higher school, and in the cases when the established study cost exceeds the normative study cost – by the normative study cost.

14. In case a student changes the study programme within the same study group of the study field, and the price of the previous studies are different from the cost of the new studies, the study cost is calculated with reference to the lesser study cost without losing the remaining share of State-funding that is not larger than the normative study cost of the new study programme.

15. The number of students admitted in the respective year, and underlying the calculation of the funds allocated to the studies by the studies and research institution, shall be calculated by deducting from the number of students in State-funded places approved for the respective institution the number State-funded places from which the students were expelled from the studies and research institution, lost their State-funding or terminated their studies, and which were not filled in in the manner defined in Article 77(17), and Article 78(5) of the Law on Higher Education and Research of the Republic of Lithuania, and by adding or subtracting the number of students who have changed their study programmes.

16. In case the basic rate or the BSB changes for the purpose of the amount of funds required for the studies, the amounts of the study cost established in previous years shall be indexed. The indexing coefficient shall be calculated (separately for colleges and other studies and research institutions) by dividing the amount to the allocated for studies and calculated on the basis of the normative study costs established

applying a new basic rate and the BSB amount, by the amount of the study costs established on the basis of the normative study costs by applying the basic rate and the BSB established before the change.

17. The amount of funds to cover the studies of the students of the first cycle integrated, the second cycle and professional studies (except residency studies) to be admitted to the higher schools in the next budgetary year shall be calculated by deducting from the amount to cover the study costs for the next year the amount calculated according to the provisions of Item 11-16 of the Description. Those funds are provided for in the appropriations for the Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania, and shall be in the next budgetary year allocated to higher schools having regard to the number of students in the first cycle, integrated, the second cycle and professional studies (except the residence studies) in the respective year admitted to the higher schools, and the study costs. When calculating the amount of the funds transferred to the higher school for the studies of the students, the number of students shall be multiplied by $\frac{1}{3}$ of the respective study cost set forth by the respective higher school, and in the cases when the established study cost exceeds the normative study cost – by the normative study cost.

Procedure for the calculation of the normative cost of studies in a respective study field or a set of study programmes, and the procedure for the allocation of the funds from the state budget of the Republic of Lithuania for the payment of the study cost in state-funded student places

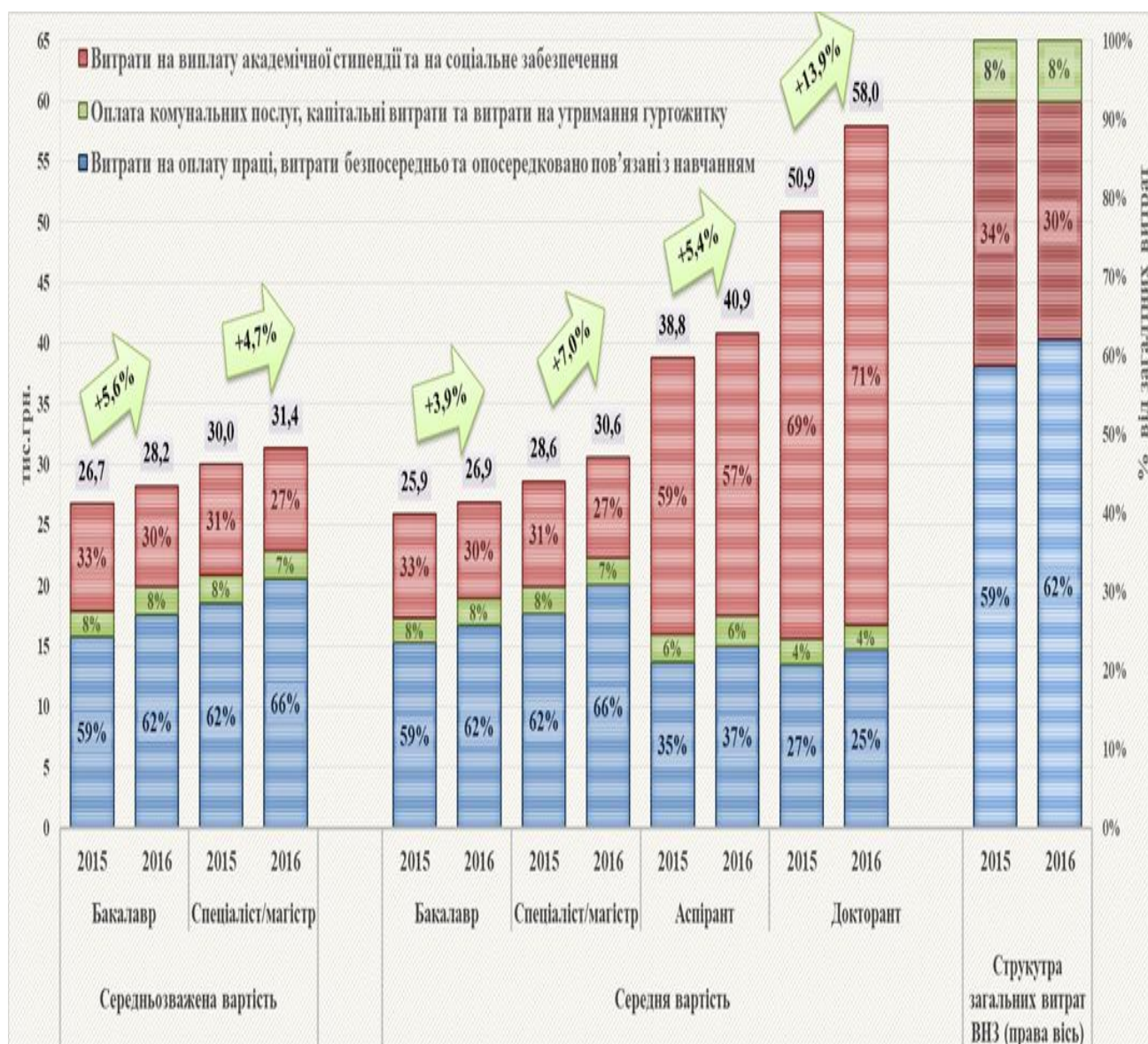
ANNEX

LIST OF COEFFICIENTS OF FIELDS OF STUDIES OR SETS OF STUDY PROGRAMMES

	Field of studies or a set of study programmes	Coefficient
	<i>First cycle university level studies:</i>	
1.	in the history, archaeology, philosophy, theology, heritage studies, religion studies, culture studies, art studies, economics, political sciences, sociology, social work, anthropology, public geography, information services, communication, publishing journalism study fields, law, business and the public administration study field groups	1.11
2.	mathematics sciences study field group, rehabilitation, nursing and obstetrics, and the leisure sports study fields	1.38
3.	linguistics, literaturology, and language study fields	1.7
4.	architecture, landscape architecture study field, development sciences, informatics sciences, physical sciences, life sciences study field groups, mouth care, public health, pharmacy, nutrition, medical technology study fields, agricultural sciences, engineering sciences (except training of pilots), technology science studies field groups, psychology, classical studies, philology by language, translation and regional study fields	2.05
5.	medicine studies field, veterinary studies field group	2.47
6.	art, design, theatre, cinema, dancing, restoration of art objects, achievement sports, public security and dentistry study fields	3.02
7.	music studies field	5
8.	pilot training studies	11.06
	<i>College-level studies:</i>	
1.	social sciences, law, business and public administration study field groups	1.13
2.	life sciences, health sciences (except medical technologies), agricultural sciences, physical sciences, engineering sciences, informatics, technology science field groups	1.5
3.	medical technology study field, veterinary sciences, development sciences, humanitarian sciences field groups	1.91
4.	theatre, cinema, dancing, media, art, design, art object restoration, public safety study fields	2.6
5.	music studies field	5

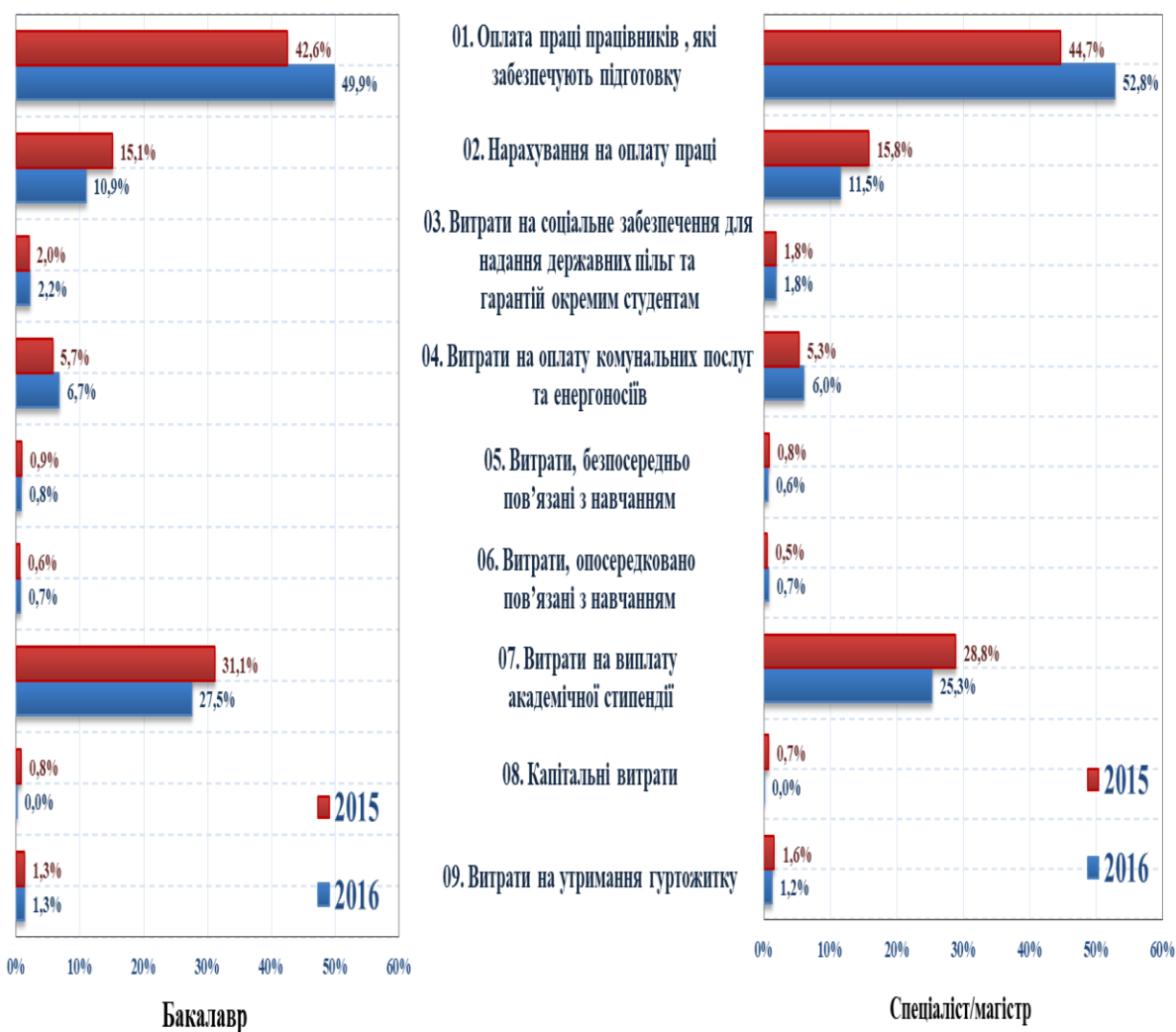
Аналітичні матеріали до стану фінансування вищої освіти в Україні⁵³⁸

Середня та середньозважена вартість підготовки 1 студента, денної форми навчання за державним замовленням

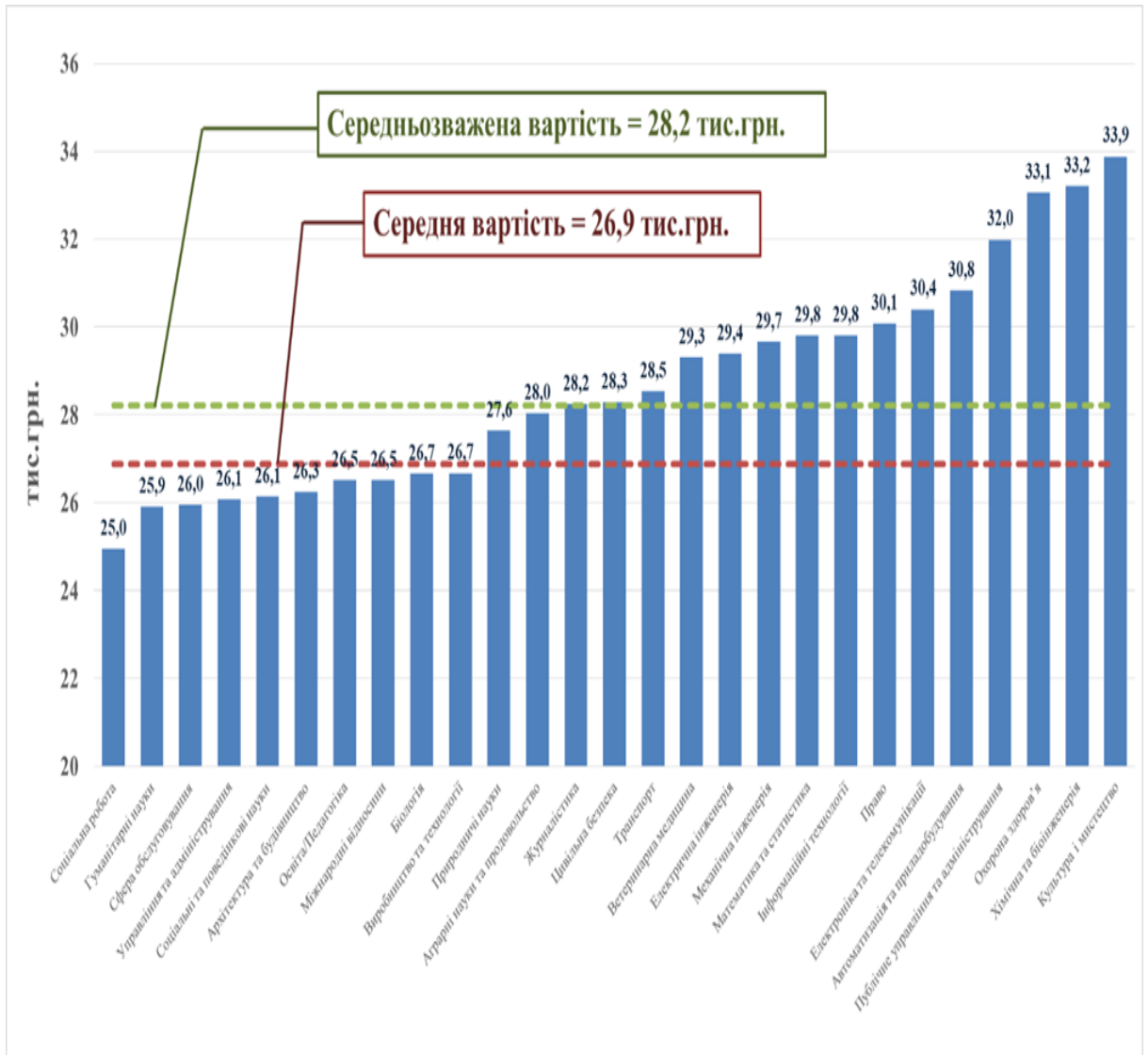

⁵³⁸ Матеріали наради в МОНУ від 01 листопада 2018 року

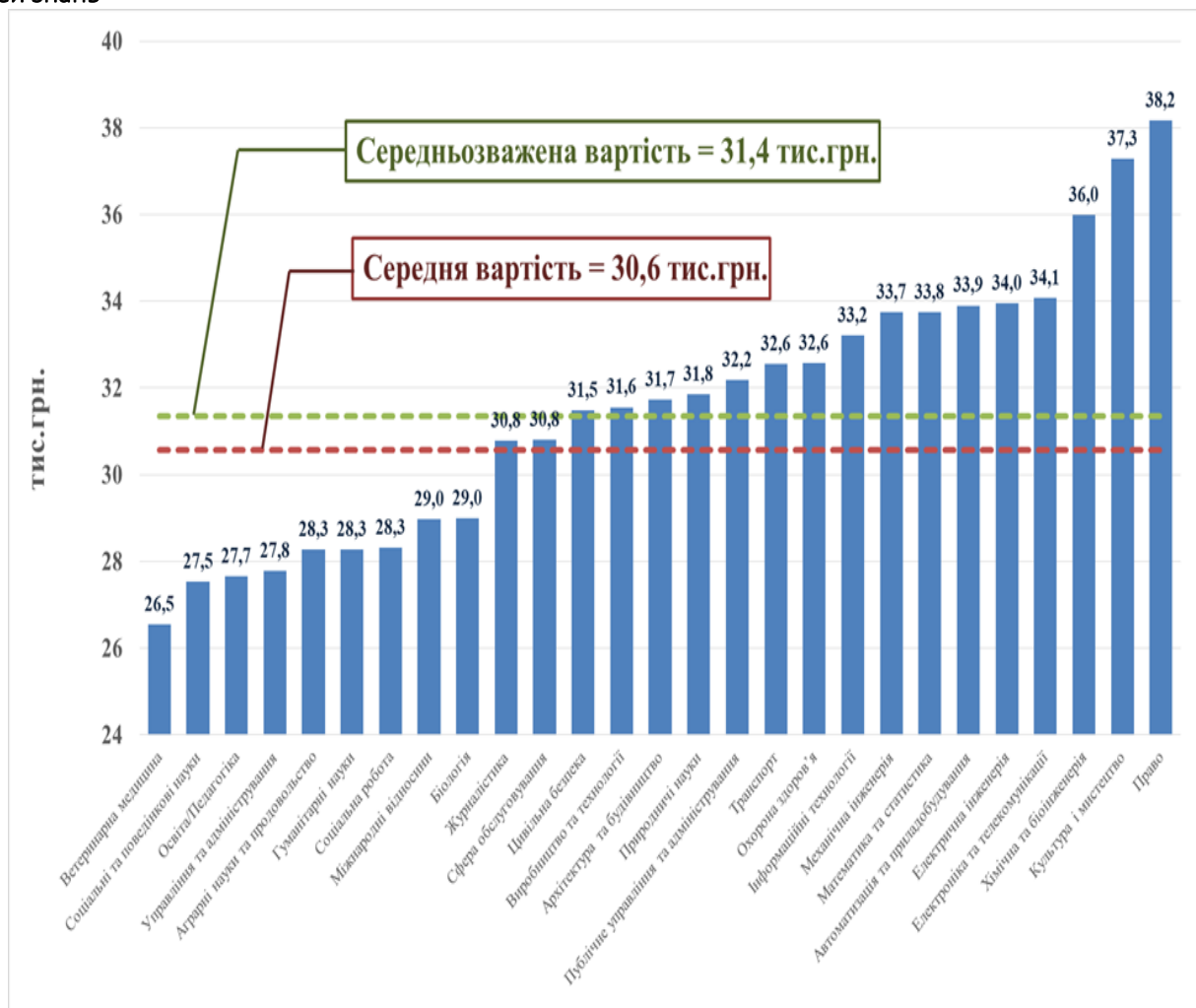
Зміни у структурі витрат ЗВО на підготовку бакалаврів та магістрів денної форми навчання за державним замовленням, що відбулися протягом 2015-2016 рр.

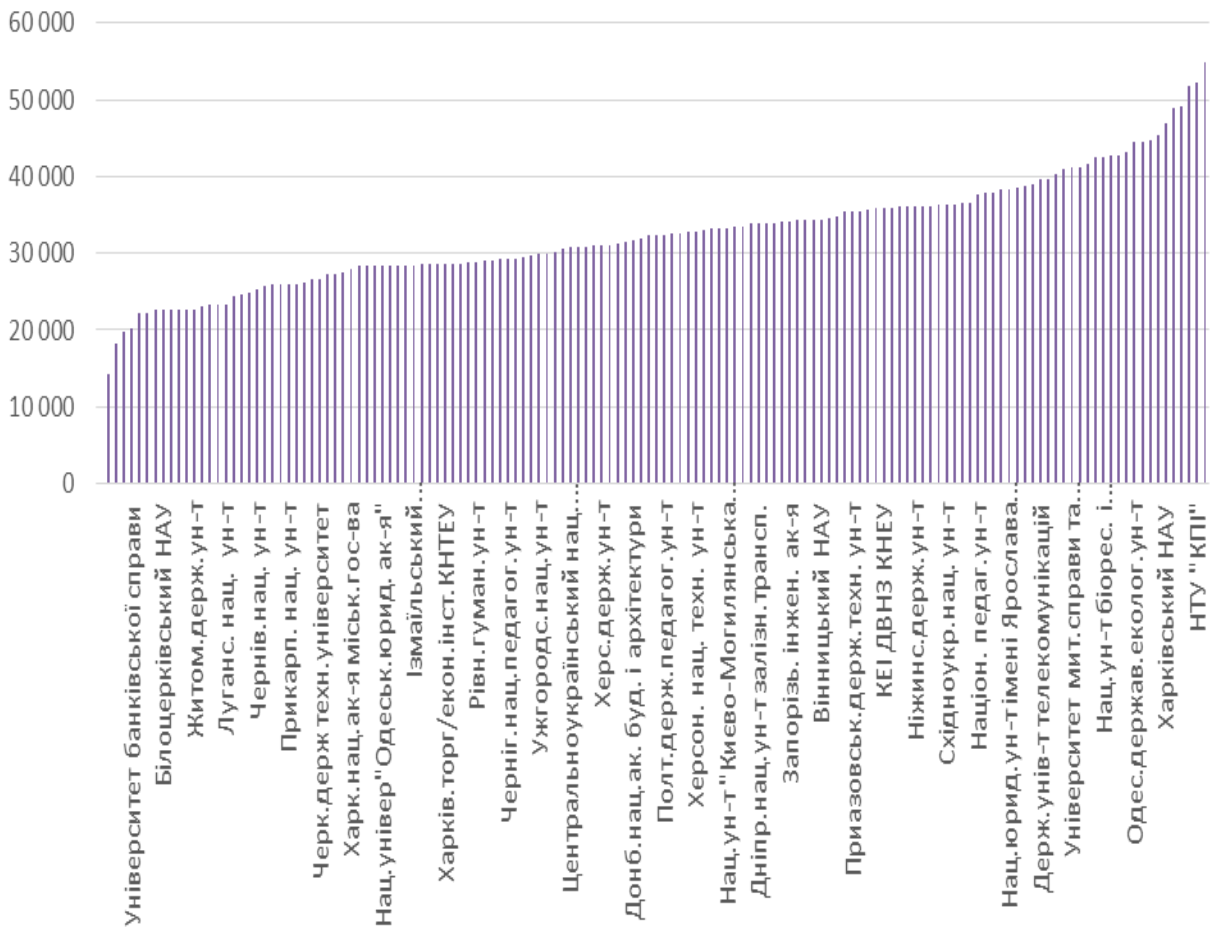
Середньозважена вартість підготовки одного бакалавра за державним замовленням у розрізі галузей знань

Середньозважена вартість підготовки одного спеціаліста за державним замовленням у розрізі галузей знань

Середні витрати на одного приведеного студента, грн., 2017 р. (без мистецьких і спортивних)

ЗАКОН УКРАЇНИ
«Про особливості публічних закупівель на підготовку кадрів з вищою, фаховою передвищою та професійною (професійно-технічною) освітою»

Цей Закон визначає порядок закупівель за кошти державного та місцевих бюджетів підготовки кадрів із вищою, фаховою перед вищою та професійною (професійно-технічною) освітою.

Стаття 1. Для цілей цього Закону застосовуються такі терміни:

Державне замовлення - форма публічної закупівлі підготовки кадрів для потреб державних та комунальних підприємств, установ та організацій з оплатою за рахунок видатків Державного бюджету, яка передбачає випускникові гарантоване надання робочого місця або призначення на посаду і його зобов'язання працювати на визначеному робочому місці або посаді (подібним до них, або тих, що потребують більш високих професійних кваліфікацій на певному чи на інших державних підприємствах, установах та організаціях, не менше п'яти (трьох) років;

Місьцеве замовлення - форма публічної закупівлі підготовки кадрів для потреб комунальних підприємств, установ та організацій з оплатою за рахунок видатків відповідного місцевого бюджету, яка передбачає випускникові гарантоване надання робочого місця або призначення на посаду і його зобов'язання працювати на визначеному робочому місці або посаді (подібним до них, або тих, що потребують більш високих професійних кваліфікацій на певному чи на інших комунальних підприємствах, установах та організаціях не менше п'яти (трьох) років;

Суспільне замовлення - форма публічної закупівлі підготовки громадян для задоволення потреб національної економіки і суспільства, а також для реалізації ними конституційного права на освіту;

Суб'єкт закупівель - орган влади чи місцевого самоврядування, який є розпорядником коштів відповідного бюджету;

Замовлення - державне, місьцеве або суспільне замовлення;

Виконавці замовлення - здобувачі освіти і надавачі освітніх послуг.

Стаття 2. Принципи здійснення публічних закупівель.

Публічні закупівлі здійснюються на конкурсних засадах. Метою проведення конкурсу на виконання замовлення є відбір здобувачів освіти та надавачів освітніх послуг для забезпечення найвищого рівня результатів навчання.

Публічні закупівлі мають забезпечувати кожному громадянину право на здобуття першого та другого рівня професійної (професійно-технічної) освіти. Конкурсному відбору для закупівель підлягають надавачі освітніх послуг. Здобувач освіти має право вибору надавача освітніх послуг.

Професійна (професійно-технічна) освіта третього рівня, фахова передвища та вища освіта на умовах публічних закупівель надається особі за результатами конкурсного відбору здобувачів освіти та конкурсного відбору надавачів освітніх послуг. Здобувач освіти має право вибору надавача освітніх послуг.

Конкурс на замовлення здійснюється відкрито і прозоро. Показники для відбору здобувачів освіти та надавачів освітніх послуг мають бути вимірювані і доступні для верифікації звичайними методами.

Алгоритми відбору виконавців державного замовлення мають базуватися на пріоритеті прав здобувачів освіти.

Стаття 3. Суспільне замовлення.

Суспільне замовлення формується на основі прогнозів розвитку економіки, потреб фундаментальної та прикладної науки, громадського сектору, інтересів громадян у здобутті професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої та вищої освіти.

Суспільне замовлення передбачає оплату підготовки фахівців без гарантій їхнього працевлаштування.

Кожен громадянин України має право отримати першу професійну кваліфікацію, що відповідає першому або другому рівню професійної (професійно-технічної) освіти на умовах суспільного замовлення.

Суспільне замовлення здійснюється центральними органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування.

Стаття 4. Державне замовлення

Державне замовлення формується на основі потреб у кадрах органів влади, Збройних сил України, правоохоронних органів, державних і комунальних закладів освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту.

Виконавці державного замовлення – здобувачі освіти - відбираються за показниками підготовленості до здобуття освіти.

Виконавці державного замовлення – надавачі освітніх послуг - відбираються за показниками якості освітніх послуг, оцінених упродовж не менше як трьох років.

Не можуть бути виконавцями державного замовлення фізичні особи, які в минулому не виконали вимог до виконавця державного або місцевого замовлення.

Не можуть бути виконавцями державного замовлення надавачі освітніх послуг, які упродовж останніх трьох років допустили видачу документа про освіту особі, яка не виконала вимоги відповідного стандарту освіти. Такий факт має бути встановлений зовнішнім незалежним оцінюванням результатів навчання або професійної кваліфікації.

На виконання державного замовлення укладається угода, сторонами якої є виконавці замовлення і замовник. В угоді вказується перелік організацій, підприємств чи установ, де здобувачеві буде надано робоче місце (посада). Угода може бути змінена за згодою сторін. Предметом змін не можуть бути умова і строки роботи здобувача освіти.

Стаття 5. Місцеве замовлення.

Місцеве замовлення формується на основі потреб у кадрах органів місцевого самоврядування, комунальних закладів освіти, охорони здоров'я, культури, комунальних підприємств.

Замовником місцевого замовлення є орган місцевого самоврядування.

Виконавці місцевого замовлення відбираються за показниками підготовленості до здобуття освіти та якості освітніх послуг, оцінених упродовж не менше як трьох років.

Замовник місцевого замовлення може обмежити вибір надавача освітніх послуг закладами відповідного регіону. Замовник місцевого замовлення не може обмежувати участі у конкурсі здобувачів освіти місцем їхнього проживання.

Не можуть бути виконавцями місцевого замовлення фізичні особи, які в минулому не виконали вимог до виконавця державного або місцевого замовлення.

Не можуть бути виконавцями місцевого замовлення надавачі освітніх послуг, які упродовж останніх трьох років допустили видачу документа про освіту особі, яка не виконала вимоги відповідного стандарту освіти. Такий факт має бути встановлений зовнішнім незалежним оцінюванням результатів навчання або професійної кваліфікації.

На виконання місцевого замовлення укладається угода, сторонами якої є виконавці замовлення і замовник. В угоді вказується перелік організацій, підприємств чи установ, де здобувачеві буде надано робоче місце. Предметом змін не можуть бути умова і строки роботи здобувача освіти.

Стаття 6. Оплата освітніх послуг виконавців замовлення.

Оплату освітніх послуг, наданих за публічними закупівлями здійснюють замовники.

Замовник зобов'язаний оплачувати освітні послуги за весь період навчання.

Замовник має право встановити індикативні ціни на освітні послуги в залежності від рівня освіти, галузі знань, спеціальності чи повної або часткової професійної кваліфікації. Індикативні ціни мають бути не меншими від основної ціни послуги.

Основна ціна послуги включає всі видатки на здобуття освіти за умови, коли кількість здобувачів освіти на кожному курсі /в кожному періоді навчання не менша мінімально допустимої. Мінімально допустиму кількість здобувачів освіти на кожному курсі/в кожному періоді навчання за рівнями освіти,

спеціальностями, повними або частковими професійними кваліфікаціями встановлює центральний орган виконавчої влади у сфері освіти за критеріями оптимізації витрат та технологіями освітнього процесу, що можуть забезпечити якісну освітню підготовку відповідно до стандарту освіти, стандарту оцінювання та/або професійного стандарту. Капітальні вкладення і видатки на наукову діяльність не включаються до ціни освітніх послуг.

Стаття 7. Відповідальність виконавців замовлення

Виконавці замовлення несуть цивільну відповідальність за надання неякісних освітніх послуг, невиконання освітніх програм.

Надавач освітніх послуг відповідальний за якість послуг перед здобувачем освіти і перед замовником.

Здобувач освіти на умовах публічної закупівлі може бути відрахований закладом освіти за систематичне невиконання вимог навчального плану без поважних причин. Участь здобувачів освіти у національних та міжнародних академічних обмінах має бути частиною виконання навчального плану.

Здобувач ступеня вищої освіти, відрахований за систематичне невиконання навчального плану, зобов'язаний відшкодувати витрати на навчання. Особа, яка не відшкодувала витрати на навчання, не може бути виконавцем замовлення на будь-якому рівні вищої освіти.

Здобувач освіти на умовах державного або місцевого замовлення зобов'язаний після здобуття освіти приступити до роботи відповідно до укладеного ним контракту .

Відмова від роботи відповідно до контракту, крім випадку неможливості виконувати посадові обов'язки за станом здоров'я, є зобов'язанням здобувача освіти відшкодувати витрати на здобуття освіти. Відшкодування витрат може бути виконано як повернення кредиту на здобуття освіти.

Відмова від надання робочого місця (посади) особі, яка здобула освіту на умовах державного чи місцевого замовлення має наслідком відшкодування винними особами витрат державного або місцевого бюджету на здобуття особою освіти. В цьому випадку посадові особа замовника, яка підписала угоду, може бути притягнена до дисциплінарної та/або цивільної відповідальності.

Надавач освітніх послуг несе відповідальність за якість послуг перед замовником і здобувачем освіти.

Відмова замовника від доплати освітніх послуг має наслідком припинення дії угоди.

Замовник не може відмовитись від оплати освітніх послуг за суспільним замовленням.

ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ.

1. Цей Закон набуває чинності з першого січня року, наступного за роком його оприлюднення.

2. Визнати таким, що втратив чинність Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» (Відомості Верховної Ради України, 03.01.2014 — 2014 р., № 1, стор. 17, стаття 6).

3. Кабінету Міністрів України протягом шести місяці привести акти законодавства у відповідність із цим Законом.

4. Внести зміни до законів України:

У Законі України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради України від 19.09.2014 — 2014 р., / № 37-38 /, стор. 2716, стаття 2004):

а) у частині сьомій статті 7 слова «за державним замовленням» замінити на «на умовах публічних закупівель»

б) у частині десятій статті 12 слова «державне замовлення» замінити на «суспільне та державне замовлення»

в) статтю 14 викласти в редакції

«Стаття 14. Повноваження органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

1. Органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування:

1) формують і розміщують місцеве замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою;

2) подають центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки пропозиції щодо формування мережі закладів вищої освіти.

2. Органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, у межах своїх повноважень:

1) забезпечують виконання державних програм у сфері вищої освіти;

2) вивчають потребу у фахівцях з вищою освітою на місцях і вносять центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, та центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки пропозиції щодо обсягу державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою та підвищення їх кваліфікації, узгоджені з державними органами, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти;

3) безпосередньо або через уповноважений ними орган реалізують права і обов'язки засновника, передбачені цим та іншими законами України, стосовно закладів вищої освіти України, що належать до сфери їх управління;

4) сприяють працевлаштуванню і соціальному захисту випускників закладів вищої освіти, що належать до сфери їх управління;

5) залучають підприємства, установи, організації (за згодою) до розв'язання проблем розвитку системи вищої освіти.»

г) абзаци третьому п.3) частин третьої статті 29 слово «державного» двічі замінити на «суспільного»;

д) у частині шостій статті 40 слова слова «за державним замовленням» двічі замінити на «на умовах публічних закупівель»

е) у частині сьомій статті 44 слова «державного замовлення» замінити на «отримання публічних закупівель»

є) у частині першій статті 71 слова «державного замовлення» замінити на «публічних закупівель»

ж) частину другу статті 62 викласти в редакції:

2. Особи, які навчаються у закладах вищої освіти за денною формою навчання, мають право на отримання академічних та соціальних стипендій у встановленому законодавством порядку.

Особи, які навчаються за державним чи місцевим замовленням і успішно виконують навчальний план, отримують академічну стипендію в розмірі, встановленому Кабінетом Міністрів України.

з) статтю 72 викласти в редакції

«**Стаття 72.** Публічні закупівлі на підготовку фахівців з вищою освітою.

1. Публічні закупівлі на підготовку фахівців з вищою освітою здійснюються у формі суспільного, державного та місцевого замовлення відповідно до Закону України «Про особливості публічних закупівель на підготовку кадрів з вищою, фаховою передвищою та професійною (професійно-технічною) освітою».

2. Показники суспільного та державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються за рівнями вищої освіти та спеціальностями з урахуванням середньострокового прогнозу потреби у фахівцях на ринку праці центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, у порядку, встановленому законом, за участю закладів вищої освіти, Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, роботодавців та їх об'єднань.

Загальний обсяг публічних закупівель на підготовку фахівців ступенів молодшого бакалавра, бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного та ветеринарного спрямувань) на поточний рік становить не менш як 51 відсоток кількості випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які у поточному році здобули повну загальну середню освіту.

Загальний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців ступеня магістра на поточний рік становить не менш як 50 відсотків кількості осіб, які у поточному році здобудуть ступінь бакалавра за державним замовленням.

Загальний обсяг державного замовлення на підготовку фахівців ступеня доктора філософії на поточний рік становить не менш як 5 відсотків кількості осіб, які у поточному році здобудуть ступінь магістра за державним замовленням.

Показники суспільного та державного замовлення в розрізі спеціальностей і рівнів вищої освіти оприлюднюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку і торгівлі, на його офіційному веб-сайті не пізніше як за 30 календарних днів до початку вступної кампанії.

3. Заклад вищої освіти, що має статус дослідницького, має переважне право на отримання суспільного замовлення на підготовку фахівців ступеня магістра в обсязі до 75 відсотків обсягу випуску

бакалаврів, які навчалися за кошти державного бюджету в цьому закладі вищої освіти, а обсяг державного замовлення на підготовку фахівців ступеня доктора філософії - до 20 відсотків обсягу випуску магістрів, які навчалися за кошти державного бюджету в цьому закладі вищої освіти.

4. Розміщення суспільного, державного та місцевого замовлення здійснюється на конкурсних засадах на принципах добросовісної конкуренції, відкритості та прозорості, рівноправності, об'єктивного та неупередженого оцінювання пропозицій учасників конкурсу.

5. Державне замовлення на підготовку фахівців ступеня молодшого бакалавра або ступеня бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямувань) розміщується шляхом укладення відповідних договорів між державними замовниками, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти, та відповідними закладами вищої освіти України, що в установленому порядку надали інформацію про вступ до них осіб, які на конкурсних засадах отримали право на здобуття вищої освіти за кошти Державного бюджету України.

6. Розміщення державного замовлення здійснюється державними замовниками без проведення конкурсу у разі:

1) забезпечення оборони України, державної безпеки і захисту державного кордону, потреб Збройних Сил України, Служби безпеки України, служби цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, організація і порядок діяльності яких визначаються законом;

2) забезпечення підготовки фахівців за відповідною спеціальністю одним навчальним закладом відповідно до наданої ліцензії.

7. Особливості розміщення публічних закупівель за спеціальностями, за якими проводиться конкурс творчих та/або фізичних здібностей, визначаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій відповідних державних органів, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти.

8. Інформація про обсяги розміщеного державного замовлення в розрізі закладів вищої освіти, спеціальностей і рівнів вищої освіти, крім державного замовлення, що розміщено у вищих військових навчальних закладах (зкладах вищої освіти із специфічними умовами навчання), військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, оприлюднюється державними замовниками на їх офіційних веб-сайтах кожного року не пізніше 1 жовтня.

9. Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою за спеціальностями відповідних ступенів вищої освіти встановлюється в обсязі, необхідному для забезпечення видатків на підготовку фахівців за суспільним та державним замовленням. При цьому обсяг видатків Державного бюджету України на поточний рік не може бути меншим, ніж обсяг видатків Державного бюджету України на минулий рік, збільшений на коефіцієнт інфляції.»

е) у частині четвертій статті 73 слова «за державним замовленням» замінити на «на умовах публічних закупівель».